T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEFSİR-HADİS BÖLÜMÜ
İSLAM HUKUKU ANA BİLİM DALI

CEMÂLUDDÎN el-KÂSİMÎ VE FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

H. MEHMET GÜNAY

Danışman
Y.Doç. Dr. Celâl ERBAY

TE

İstanbul - 1991

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Sayfa

Sayfa

İKİNCİ BÖLÜM
BİR FIKIHÇI OLARAK CEMÂLUDDÎN el-KÂSİMÎ
VE
FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Sayfa

Sayfa

Sayfa

ÖNSÖZ

İslâm ümmeti,uzun târihi boyunca hayatın bütün alanlarında mümtâz ve mükemmel şahsiyetler yetiştirmiştir.Şüphesiz ki âlimler,bu şahsiyetler içerisinde en yüce makamı işgâl etmişlerdir.Zirâ,onlar Peygamber (S.A.)'in yegâne vârisliği şere - fini ihrâz etmekle beşeriyet için hidâyet yıldızları olmuşlar, sâhip oldukları ilim ve irfanın ziyâsıyla insanlık için ebedî sadede giden yolu aydınlatarak,onlara her zaman ve her durumda dâimâ doğru ve hayırlı olanı göstermişlerdir.

İşte,Cemâluddîn el-Kâsimî,sözü edilen bu yüce ve mümtaz şahsiyetlerden birisidir.Gerçekten de öğrencisi Hâmid et-Takî[1]nin ifâde ettiği gibi O,kendisi ve ümmeti için hayırlı olacak her amel dışında oldukça kısa sayılabilecek ömrünün hiçbir ânını geçirmemiş ve örnek bir islâm âliminden beklenen bütün mükellefiyetleri bihakkın yerine getirmiştir.Haklı olarak da, "Şeyhu'ş-Şâm,Âlimu'ş-Şâm" ünvanlarıyla anılmaya lâyık görülmüştür.

Biz tez mevzûu olarak "Cemâluddîn el-Kâsimî ve Fıkhî Görüşleri"'ni seçerken O'nun hâiz bulunduğu bu meziyet ve büyüklüğü şimdiki değerlendirmemiz ölçüsünde kavramış değildik.Nitekim,araştırmalarımız ilerleyip,hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkındaki mâlumâtımız arttıkça bu konuyu seçmekle son derece isâbet kaydettiğimizi farketmiş olduk.Bir kez,özellikle Türkiye'de hakkında çok az şey bilinen ya da en azından kendisini hakkıyla çok az kimsenin tanıdığı fevkalâde bir şahsiyeti hemen hemen bütün yönleriyle keşfetme imkânımız oldu.Esâsen bu nâçiz araştırmamızın neticesini bir kesif tâbiriyle ifâdelendirme iddiamız,Kâsimî'nin hayatına ve ilmî şahsiyetine akademik ve kapsamlı bir tarzda ve de olabildiğince ilk el kaynaklara ulaşarak yaklaşma fırsatını bulmuş belki de yegâne araş -

tırmacı oluşumuzun bize sağladığı nisbî bir cüretkârlıktan neş'et etmektedir. Oysa, hemen îtiraf edelim ki, Kâsimî'de bilmediğimiz, daha doğrusu mahdût olan çalışmamızın çerçevesinden taşması hasebiyle araştırma alanımıza dâhil etmediğimiz daha bir çok cepheler ve derinlikler bulunmaktadır. Bu ifâdelerimizle Kâsimî hakkında hiç bir çalışma yapılmadığını îmâ etmek istemiyoruz. Aksine, sırf O'nun için müstakil kitaplar ve makâleler kaleme alındığı gibi, bir çok kaynakta da hakkında birhayli mâlûmât verilmiştir. Ne var ki, bu çalışmaların bir kısmı, dönemin bâriz şahsiyetlerinden birisi olarak O'nun genel bir tanıtımını amaçlamakta ve detaylı araştırmalara dayanmamaktadır. Bir diğer kısmı ise meseleyi objektif ve nesnel bir tarzla değil de, hiç de bilimsel olmayan hissî ve ındî yaklaşımlarla ele almışlardır. Bu ikinci kısım çalışmalara örnek olarak Mahmûd Mehdî el-İstanbûlî'nin "Şeyhu'ş-Şâm Cemâluddîn el-Kâsimî" adlı eseri ile Kâsimî'nin oğlu Zâfir'in babası hakkında kaleme aldığı "Cemâluddîn el-Kâsimî" adlı kitabını gösterebiliriz. İstanbûlî, Kâsimî'ye sırf selefîlik açısından bakmış, hatta zaman zaman alâkasız bazı görüşleri bile -aslında kendisine âit bir düşünceyi destekleme çabasının kolayca sezilebildiği- mezhebî bir gayretle Kâsimî'ye nisbet etmekten çekinmemiştir. Zâfirin kitabı ise, Kâsimî'nin sâdece genel bir tanıtımını amaçlamasının yanında bir oğulun babasına karşı duyduğu sevgi ve hayranlıktan mütevellid hissî ifâdelerle doludur. Biz, araştırmalarımızda bu kaynaklardan yeri geldiğinde istifâde etmekle berâber, çalışmamızın esâsını teşkil edecek bilgileri daha çok doğrudan doğruya asıl kaynaklara yâni, Kâsimî'nin bizzat kaleme aldığı gerek matbû gerekse el yazması eserlere ve diğer dökümanlara mürâcaat etmek sûretiyle elde etmeye çalıştık. Bunun için de, hâlen mevcut bulunan şahsî kütüphânesine giderek, oradaki orijinal kaynaklar üzerinde çalışma imkânı bulduk. Öte yandan Kâsimî'nin basıldığı halde piyasada mevcûdu kalmamış eserlerinin de bu kütüphânedeki nüshâlarından fotokopisini alarak büyük ölçüde zaman kazandık ve dolayısıyla orada çalışmaya ayır-

dığımız zamanı daha çok el yazmalar üzerinde teksîf ettik. Böylece tezimiz için hemen hemen tamâmen orijinal ve sıhhatli mâlumât edinme imkânına kavuşmuş olduk.

Kâsimî üzerinde çalışmamızın bize daha bir çok yönden faydası oldu. Araştırmalarımız esâsında çeşitli ilmî meselelerle tanıştık. Bu cümleden olarak hemen hemen bütün sahalarda eser vermiş ansiklopedik bir âlim olan Kâsimî'nin ele aldığı mevzûları incelerken konumuza dahil ya da konumuz dışında bir çok meseleye ilişkin mâlumâtımız arttı. Öte yandan Kâsimî'nin yaptığı ilmî çalışmaları ve çalışma metodunu yakından müşâhede etmekle, ilmî ve verimli bir çalışmanın nasıl olması gerektiği husûsunda müsbet yollu bir tecrübe kazanma fırsatını elde ettik. Ayrıca yakın dönemimizin bir şahsiyeti olması ve birtakım yenilikler sunması da kendisinden istifâdemizin boyutlarını artırmıştır. Kısaca ifâde etmek gerekirse biz Kâsimî'den çok faydalandık. Bu çalışmamızın da İslâm ümmeti için faydalı ve daha kapsamlı çalışmalara vesîle olmasını arzu ediyoruz.

Araştırmamız, genel olarak bir giriş ve iki bölümden ibârettir. Girişte, Kâsimî'nin hayatını anlatmaya çalıştık. Birinci bölümü eserleride dâhil olmak üzere Kâsimî'nin farklı cephelerden ilmî şahsiyetine ayırdık. İkinci ve son bölümde ise bir fıkıhçı olarak Kâsimî ve fıkhî görüşlerini inceledik.

Tez konusunun seçiminde ve çalışmalarım esnasında yol gösteren, teşvik, yakın alâka ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen hocam Y.Doç.Dr.Celâl Erbay Bey'e burada teşekkür etmeyi kendim için bir borç kabul ediyorum. Ayrıca, bu konuyu özellikle seçmemi tavsiye edip yapıcı tenkid ve önerileriyle çalışmalarıma destek veren hocam Doç.Dr.Hayrettin Karaman Bey'e yine her türlü yardımını esirgemeyen hocam Doç.Dr.Mehmet Erkal Bey'e sonsuz teşekkürlerimi arzederim.

H.Mehmet GÜNAY
İstanbul - 1991

KISALTMALAR

Ayn. es.	Aynı eser
Ayn. mll.	Aynı müellif
Ayn. gzt.	Aynı gazete
Bk.	Bakınız
b.	İbn
C.	Cilt
ktp.	kütüphane
s.	sayfa
Sa.	Sayı
S.A.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
v.	vefâtı
vd.	ve devâmı
trc.	tercüme
T.Y.	Tarih yok

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ث	s̱
ح	ḥ
خ	ẖ
ذ	ẕ
ص	ṣ
ض	ḍ
ط	ṭ
ع	'
ظ	ẓ
ق	ḳ

GİRİŞ

CEMÂLUDDÎN el-KÂSİMÎ'NİN HAYATI

Cemâluddîn el-Kâsimî'nin hayatı hakkında pek çok kitap ve makâlede oldukça geniş mâlumât bulunmaktadır. Hatta bu konuda müstakil kitap ve makâleler dahî te'lif edilmiştir. Şu kadar var ki, Kâsimî'nin hayatı husûsunda en sahih ve güvenilir kaynak, bizzat kendisinin kaleme aldığı ve hâlen şahsî kütüphânesinde el yazma olarak muhâfaza edilen otobiyografisidir.(1) Bu eser aynı zamanda Kâsimî'nin hayatına dair mâlumât veren diğer eserlere de büyük ölçüde kaynaklık etmektedir. Biz de, Kâsimî'nin hayatıyla ilgili mevzûuları ele alacağımız bu bölümde, başka kaynaklardan istifâde etmekle berâber daha ziyâde doğrudan ya da dolaylı olarak bu esere mürâcaat edeceğiz.

Ancak, Kâsimî'nin hayatını anlatmaya başlamadan önce, yaşadığı dönemin umûmî manzarasına bir göz atmayı faydalı buluyoruz:

1-Yaşadığı Dönem (1)

Cemâluddîn el-Kâsimî 1283-1332/1866-1914 yılları arasında

---

1) Yaklaşık elli sayfa kadar olan bu otobiyografinin henüz tamamlanmamış olduğu anlaşılıyor. Kâsimî, nesebinden başlayarak doğumunu, yetişmesini, tahsilini, ilim aldığı kimseleri ve bazı hâtıralarını anlattığı bu esere herhangi bir ad koymadığı gibi, tarih de atmamıştır. Ama biz, bu kaynağı referans gösterirken "Tercümetü'l-Kâsimî" ifâdesini kullanacağız.

2) Kâsimî'nin yaşadığı dönemin siyâsî, dînî, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında tafsîlâtlı bilgi için bk. İsmail Hâmi Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV/197 vd.; Yılmaz Öztuna, Osmanlı İmparatorluğu, Ankara 1977, s.109 vd.; Philip K. Hitti, Siyâsî ve Kültürel İslâm Târihi (Trc. Sâlih Tuğ), İstanbul 1980, II/1166 vd.; David Dean Cammins, The Salafi İslâmic Reform Movement in Damascus, 1885-1914 (Basılmamış doktora tezi, 1985), s.14 vd.; M. Sami ed-Dehhân, Emir Şekip Arslan, Dımeşk 1959, s.15-57

Suriye'de yaşamıştır.Bu devirde Suriye Osmanlı Devletine bağlı ve kendi içerisinde beş ayrı idârî bölgeye ayrılmış bir vilâyetti.Bu bölgeler şunlardı: Halep,Beyrut,Şam,Kudüs,Lübnan ve Mutasarrıfiyye.Bu vilâyetler askerî işlerinde merkezi Dımeşk'de bulunan Osmanlı Beşinci Ordu Birliğine bağlıydılar.Kâsimî, ömrünün hemen hemen tamâmını Şam bölgesinde geçirmiştir.O'nun yaşadığı tarihi dönemde dört tane Osmanlı Sultanı hüküm sürmüştür.Bu Osmanlı Sultanları sırasıyla şunlardır: Abdülaziz (1861-1876), V. Murad (1876-1876,93 gün),II. Abdülhamid (1876-1909) ve V. Mehmed (1909-1918)

Bilindiği gibi Kâsimî'nin yaşadığı bu dönem sadece Suriye açısından değil,bütün Osmanlı Devleti ve hatta bütün İslam âlemi için son derece kritik,buhranlı ve problemli bir dönemdir Bu cümleden olarak bu dönem Osmanlı Devletinin,gerek siyâsî.ve askerî,gerek kültürel ve dînî ve gerekse ekonomik açıdan kelimenin tam anlamıyla bir çözülme,bir dağılma ve bir çöküş sürecinin nihâî safhâsını teşkil eden târihî son kesitidir.Nitekim Kâsimî'nin vefât ettiği yılda yani 1914 yılında I.Dünya savaşı başlamış ve kısa bir süre sonra da Osmanlı Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir.

2-Nesebi

Kâsimî'nin nesebini kendi ifâdesinden aynen aktarıyoruz: "Bilinenlerin en sonu îtibârıyla o,Muhammed Cemâluddîn Ebu'l-Ferec b. Muhammed Saîd b. Sâlih b. İsmâil b. Ebî Bekr el-Kâsimî'dir."(1)

Kâsimî'nin dedeleri arasında,Kâsim dışında ilim adamı olarak tanınmış bir kimseye rastlamıyoruz.(2)

1) Dedesi olan Kâsim'e nisbetle bu lakapla tanınmıştır.Sözü edilen Kâsim,torununun ifâdesine göre yaşadığı dönemde Şam'ın en büyük hukukçularından biri olup,sâlih ve muttakî bir kimse idi.(Tercümetü'l-Kâsimî,s.1)
2) Tercümetü'l-Kâsimî,s.1

Kâsimî'nin babası olan Muhammed Saîd,başta şiir olmak üzere edebi yönü kuvvetli bir kimseydi.(1) Gençliğinde ticaretle iştiğal etmiş,daha sonra bu işten vazgeçmiştir.(2)

Cemâluddîn elKâsimî'nin annesi olan Âişe,Ahmed Cübeyne'nin kızı olup,nesebi Mısır'daki Dusuk şehrine nisbetle Dusûki lakabıyla bilinen Şeyh İbrahim ed-Dusûkî'ye ulaşır.(3)

3-Doğumu

Kâsimî,Dımeşk(Şam),Kanâvât mahallesi,Mektebî sokağında bulunan babasının evinde(4) 1283 yılı Cumâdu'l Ulâ'nın sekizinci günü(17 Eylül 1866) doğdu.(5)

4- Yetişmesi

a) Âile ortamı

Kâsimî-,ilim ve takvâ ile bilinen bir evde yetişti.Dedesi

---

1) Şiirlerini bir dîvanda toplamıştır.Daha sonra oğlu Kâsimî, bu dîvanı"et-Tâliu's-Saîd fî dîvâni'l-İmami'l-vâlid es-Sâîd"ifadesiyle isimlendirmiştir.Muhammed Saîd aynı zamanda, Kâsimî'nin eserleri bölümünde hakkında bilgi vereceğimiz "Kâmûsu's-sanaâti'ş-şâmiyye"isimli ansiklopedik eseri hazırlamaya başlamış ve sin(س)harfine kadar gelmiştir.Muhammed Saîd'in ayrıca"Havâdisu-Dımeşkı'l-yevmiyye"adlı bir eseri daha bulunmaktadır.Hicri 1154- 1176yılları arasında Dımeşk'de geçen hâdiseleri anlatan bu eserin,biri Kâhire'de (1959),diğeri ise,Dımeşk'te(1955)olmak üzere iki ayrı baskısı yapılmıştır.
2) Zâfir el-Kâsimî,Cemâluddîn el-Kâsimî(Dımeşk 1965),s.20
3) Bu noktayı belirtirken bir hususa da dikkat çekmek istiyoruz:Sözü edilen Dusûkîler,esas itibarıyla Hz. Hüseyin'e ulaşan sahih bir neseb zincirine sahip olmakla,"seyyitler" olarak bilinen meşhur bir sülâledir. Bu yüzden Kâsimî,bu hususa özel bir ehemmiyet göstererek nesebini tahkik etmiş ve konuyla alâkalı müstakil bir eser yazmıştır.(Nesebu's-sâdeti'l-Kâsimîyye,el yazması)Ayrıca nesebin,baba tarafından olduğu gibi anne tarafından da sâbit olabileceğini ısbatlamak üzere te'lif ettiği"Şerefu'l-esbât"adlı eserinin son kısmına,Hz. Hüseyin'e kadar varan neseb zincirini ilâve etmiştir.Böylece Kâsimî,kendi iddiâsına göre"seyyid"sayılmaktadır.(Şerefu'l-esbât,Dımeşk 1331,s.62 ivd.)
4) Geniş bahçesi,pek çok odalarıyla eski Dımeşk mimarisinin özelliklerini yansıtan bu ev,hâlen gayri meskûn bir vaziyette ayakta durmaktadır.
5) Tercümetü'l-Kâsimî,s.1

Kâsim,âlim ve sâlih bir kimse idi.Babası ise arap edebiyatını çok iyi bilen,münevver ve aynı zamanda mûsikiyle yakın alâkası bulunan sanatkâr ruhlu,bedii zevklere sahip,kültürlü biri-siydi.Binaenaleyh Kâsimî,bu ilim ve kültür atmosferinde âilesinin yakın alâkası sayesinde okumaya ve çok yönlü öğrenmeye, teşviklerle büyümüş,gerek ahlâki ve gerekse ilmi yönden olgunlaşmasında âilesinin büyük bir desteğini görmüştür.(1)

b) Tahsili

Kâsimî'nin ilmi şahsiyeti bölümünde daha detaylı bir şekilde ele alacağımız gibi Kâsimî,başta islâmi ilimler olmak üzere çok yönlü bir tahsil hayatı geçirmiş,ilmî şahsiyetini her yönden geliştirmiş ve olgunlaştırmıştır.

c) Seyahatleri

Kâsimî,seyahat etmenin çok yararlı olduğuna inanıyordu.Seyahat esnasında elde edilecek faydalara Tefsirinde genişçe işaret etmiştir.(2)

Kâsimî,muhtelif vesilelerle pek çok seyahatte bulunmuştur. Bunların bir kısmını Dımeşk'in çevre kazâ ve köylerine,zamanın Valisi tarafından va'z ve irşadla görevli olarak yapmıştır.

Kâsimî,ömrü boyunca hiç vazgeçmediği âdeti gereği,yanında dâima defter ve kalem bulundururdu.Bu âdetini seyahatleri esnasında da sürdürmüştür.Öyle ki,hemen hemen yaptığı bütün seyahatleri kaleme almıştır.Hatta bazı seyahatnâmeleri başlı başına bir eser niteliği taşımaktadır.(3)

Şimdi Kâsimî'nin yaptığı seyahatleri kısaca (4) sıralayalım:

1- İlk seyahatini hicri 1310 yılında Vâdi'l-Acem denilen bölgeye yapmıştır.Burası her ne kadar Dımeşk'e yakın olsada,o dö-

---

1) Tercümetü'l-Kâsimî,s.1; Zâfir,s.23; Abdulhafîz el-Fâsî,Mücemu'ş-Şuyûh,(Rıbât 1931)s.176;el-Menar,c.XVII,sa.VII,s.558
2) Mehâsinu't-te'vil,XVI,5864
3) Örnek olarak şu iki eseri gösterebiliriz:
   1-Bezlü'l-hümem fî mev'izeti ehli'l-Vâdi'l-acem(el yazması)
   2-Husnu's-sebek fi'r-rıhle ilâ Kadâi'n-Nebek(el yazması)
4) Kâsimî'nin seyahatleri konusunda daha geniş bilgi için bk. Kâsimî,Bezlü'l-hümem; Husnu's-sebek; Tercümetü'l-Kâsimî,seyahatleri bölümü; Zâfir,s.97;el-menar,C.XVII,sa.VII,s.558

nemde ulaşım imkanları açısından son derece zor şartlara şartlara sahipti.Kâsimî bu bölge halkına va'z ve irşadda bulunmuştur.

2-İkinci yolculuğu yine aynı maksatla Hicri 1311 yılında Nebek denilen kazâya olmuştur.

3-Hicri 1321 yılında ziyaret etmek üzere Beytu'l-Mahdis'e gitti.

4-Hicri 1325 yılında yine kendisi gibi Âlim bazı arkadaşlarıyla Humus ve Hama'yı ziyâret etmiş,bu şehirlerin ileri gelenleri ve ulemasıyla teşrik-i mesâide bulunmuştur.

5-Mısır seyahati:Kâsimî'nin bu seyahati kendisi açısından oldukça önemlidir.Zira bu seyahati esnasında Suriye'ye nisbetle Mısır'ın daha ileri olan medenî terakkisini müşâhede ettiği gibi,ilmi ve fikri bakımdan kendilerinden son derece müteessir olduğu Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ gibi büyük ilim adamı ve ıslahçılarla görüşme fırsatını bulmuştur.

Kâsimî bu seyahatini üstadı ve en yakın arkadaşı Abdurrezzak el-Baytâr(1) ile Hicri 1331 yılında,yani vefatından bir yıl önce yapmıştır.

Kâsimî'nin,Mısır'da Muhammed Abduh'la çok çeşitli konularda görüş teâtisinde bulunmuştur.Bunlar arasında özellikle iki mesele Kâsimî icin oldukça faydalı olmuştur:

Birincisi, Kur'an'ın isrâiliyyât ile tefsiri meselesi. Kâsimî,Abduh'a kendisinin bir Kur'an Tefsiri yazmaya başladığını, zaman zaman mücmel âyetlerle karşılaştığını,binâenaleyh bunların açıklanması için ehl-i kitabın kaynaklarına başvurmanın câiz olup olmadığını sorar.Abduh ise bunun câiz olamayacağını, zira Kur'an'ın tevâtüren nakledildiğini,diğer kitapların ise eksik bulunduğunu,kâmil olanın nâkısla tamamlanamayacağını söyler.

İkinci mesele ise şuydu:Kâsimî, kendisinin zaman zaman halka dersler verdiğini,bunu icin hangi kitabın tavsiye edilebileceğini sordu.Abduh'da,sahih olmayan hadisleriyle avama fayda vermeyecek kısımları çıkarıldığı takdirde Gazâli'nin İh-

---

1) Kâsimî'nin şahıslara anlatırken kendisinden daha geniş olarak bahsedeceğiz.

vâ'sının(1)bu maksat için en münâsip kitap olduğunu söyledi(2

6-Hicri 1328 yılında da Medine-i Münevvere'ye bir yolculuk yaparak,mübârek yerleri ziyâret etmiş,ulemâyla görüşmüş ve kütüphâneleri dolaşmıştır.

5--Vazife Hayatı

Kâsimî'nin vazife hayatı çok yönlü ve oldukça yoğundu.Bunun birlikte onun vazife hayatını iki önemli sahada inceleyebiliriz:

a)Câmi imamlığı:İlk imamlığını hicri 1303 yılında,yirmi yaşındayken Bâbu's-serîce mahallesinde bulunan Annâbe câmisinde yaptı.(3)Bu görevini 1317 yılında babasının vefatına kadar sürdürdü.Bu tarihten hemen sonra babasının bıraktığı yer olan Sinâniyye câmisine Şâfiî(4)imamı olarak tâyin edildi ve bu vazifesini ölünceye kadar sürdürdü.(5)

b)Tedris faliyeti:Kâsimî tedris fâliyetine on dört yaşındayken başladı.Talebelere islâmî ilimlere giriş mâhiyetinde eserler okutuyordu.Bu arada Sinâniyye câmisinde umûmî dersler veren babasına yardımcı oluyordu(asistanlık yapıyordu).Hicri 1303 yılına kadar bu minval üzere devam etti.(6)

Hicri 1309 yılında zamanın Vâlisi Osman Nuri Paşa tarafından Vâdi'l-Acem denilen bölgede,Ramazan ayı boyunca umûmi dersler vermek üzere tâyin edildi.

Yine aynı maksatla hicri 1310 yılında Kadâu'n-Nebek,hicri

---

1) Kâsimî bu tavsiyeyi derhal yerine getirmiş ve İhyâ'yı"Mev'izatü'l-mü'minin min İhyâ-i ulûmi'd-din" adıyla ihtisar etmiştir.
2) Bezzâr Abaza,Târîhu ulemâ-i Dımeşk(Dımeşk 1986),I,299;Zâfir s.125; Mahmûd Mehdî el-İstanbûlî,Cemâluddîn el-Kâsimî(Beyrut 1985),s.59; el-Menar,C.XVII,sa.558
3) Tercümetü'l-Kâsimî,s.6
4) O dönemde özellikle büyük câmilerde farklı mezhepler için ayrı imam tâyin ediliyordu.(el-Huseynî,Muntehabâtü't-tevârih,Beyrut 1979,s.716)
5) Tercümetü'l-Kâsimî,s.24
6) Ayn. es. s.6

1311-12 yıllarında da Ba'labek denilen kasabalara ders takrîri için gönderildi.(1)

Hicri 1317 yılında babası ölünce, Sinâniyye câmisinde her gün akşamla yatsı arasında verdiği dersler ınkıtâya uğradı. Derse katılanlar Kâsimî'ye mürâcât ederek babasının yerine bu vazifeyi sürdürmesini istediler. Onların sürekli ısrarları karşısında Kâsimî mezkur câmide ders vermeye başladı.(2)

Kâsimî'nin bir de evinde verdiği özel dersleri vardı. Bu dersler haftada bir veya iki kere olmak üzere periyodik olarak devam ediyordu. Bu derslerde Gazâlî'nin "Tehâfüt"ü, İbn Hâldun'un "Mukaddime"si gibi belli bir kitap baştan sona okunuyor, meseleler münâkaşa ediliyordu. Tabiätıyla bu derse katılanlar da seviyeli kimselerden oluşuyordu.(3)

Kâsimî'nin vazife hayatını ele aldığımız bu bahsi bitirmeden önce onun geçim kaynağına da kısaca değinmek istiyoruz:

Kâsimî, oldukça kanaatkâr ve afîf bir kimseydi. Bu yüzden idâri kademelerde görev almadığı gibi vakıf işleriyle de uğraşmaktan kaçınmıştır. Bu nedenle babasından ve dedesinden intikâl eden imamlıktan aldığı ücret dışında herhangi bir yerden maaş almamıştır.(4) Şu kadar var ki, zamanın resmî idâresi tarafından ders vermeye tâyin edildiğinde bu iş için belli bir meblağ aldığını şu ifâdesinden anlıyoruz: "(Osman Nuri Paşa) bize bu ay için iki bin kuruş ta'yin etti." (5)

6-Ahlâkı

Muhammed Reşid Rıza Kâsimî'yi şöyle tavsif ediyor: "O, gördüğüm insanlar içerisinde ahlak, edeb ve şemâil bakımından en mükemmel olanıydı: Beyaz tenli, nahîf bedenli, uzuna yakın boy -

---

1) Tercümetü'l-Kâsimî, s.7
2) Kâsimî'nin verdiği dersler, derse katılanlar ve ders verme şekli hakkında bk. Tercümetü'l-Kâsimî, s.24 vd.; Târîhu ulemâ-i Dımeşk, II, 299; Muhammed Saîd el-Kâsimî-Cemâluddîn el-Kâsimî-Halîlu'l-Azm, Kâmûsu's-sanâati'ş-şâmiyye (Dımeşk 1988) s.192; İstanbûlî, s.37
3) Zâfir, s.92; İstanbûlî, s.37
4) İstanbûlî, s.20
5) Tercümetü'l-Kâsimî, s.7

da,kısık ve dalgın bakışlı,dâima alçak sesle konuşan,biraz ağır işiten,ince ruhlu,sürekli mütebessim birisiydi.Müttakî,ibâdete düşkün,kalbi,lisânı ve kalemi nezih,arkadaşlarına karşı vefâkâr,anne-babasına ve akrabalarına karşı ihsankârdı."(1)

Kâsimî'nin en değerli talebelerinden biri olan Hâmid et-Takî ise,onun ahlâkı hakkında şunları söylüyor:".....Size âlim ve ilmiyle âmil bir kimse olmak isteyen için en güzel örnek bir şahsiyetin hakîkatini anlatacağım.....Hayatı boyunca kendisi ve ümmeti için faydalı bir iş dışında hiçbir an geçirmeyen,son derece gayretli,ciddiyetsizlikten uzak,Allah için,kınayanların kınamasına aldırmayan,oldukça heybetli birisi.Öyle ki,düşmanları ve hasetçileri bile onu gördüklerinde,ta'zim ve ihtiramdan kendilerini alamıyorlardı.Bütün hayatım boyunca-ki,yetmişi geçtim-tahkik,ilim,ahlâk-i hasene,hakikati,açıkca, hikmet ve güzellikle söyleme bakımından ona denk birisini görmedim.Gâyet güzel kur'an okuyan,sesi ve edâsı mükemmel bir insandı."(2)

Bu arada Kâsimî'nin ilmî şahsiyeti gereği pek çok muârız ve düşmanlarının bulunduğunu hatırlatalım.Tabiatıyla Kâsimî ve muârızları arasında gerek yazışma,gerekse şifâhî olarak pek çok münâkaşa ve münâzaralar olmuştur.Ne var ki Kâsimî,bu münâkaşa ve münâzaralarda da olgun ve mûtedil davranıyor,şiddetli ve kırıcı tavırlardan kaçınıyordu.(3)

Kâsimî özel hayatında da örnek bir insandı.Anne-babasına hürmette kusur etmez,hanımına,çocuklarına sevgi ve şefkat gösterir,talebelerine karşı bir baba gibi muamele ederdi.(4)

---

1) el-Menar,C.XVII,Sa.VIII,s.634-635
2) Hâmid et-Takî,Cemâluddîn el-Kâsimî,Mecelletü't-temeddünî'l-islâmî,Sa.I-IV(Dımeşk 1372),s.764
3) Zâfir,s.172; Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,300; İstanbûlî,s.39
4) Zâfir,s. 187 vd.

7- Başından Geçen Önemli Hâdiseler

Kâsimî'nin yaşadığı bazı olayları,önemine binâen müstakil bir başlık altında ele almayı uygun gördük.Zira bu hâdiseler, Kâsimî'nin ilmi ve fikri şahsiyetinde çok derin tesirler bırakmış,gerek te'lif,gerekse dâvet ve irşad metoduna hissedilir derecede yön vermiştir.

Bu hâdiseleri sıralamaya geçmeden önce hemen şunu da belirtelim ki,Kâsimî,başından geçen önemli hâdiseleri bütün teferruâtıyla kaleme almıştır.Bunların bir kısmını otobiyografisine dercetmiş,bir kısmını da"Sevânih"adını verdiği küçük not defterlerine yazmıştır.Bir de,Kâsimî'ye âit el yazma kâğıtlar arasında rastladığımız ve muhtemelen Reşid Rıza'ya yazılmış bir mektup olduğunu sandığımız bir risâlede Kâsimî,mâruz kaldığı bazı sıkıntı ve çileleri müstakil bölümler hâlinde serdetmiştir.

Şimdi bütün bunlardan derleyebildiğimiz bilgiler ışığında Kâsimî'nin başından geçen önemli olayları özet olarak sunmaya çalışalım:

a) Müctehidler hâdisesi:Bu ifâdeyi bizzat Kâsimî'nin isimlendirmesine dayanarak kullanıyoruz.Nitekim,otobiyografisinde bu hâdise için müstakil bir bölüm açmış ve "Müctehidler hâdisesi" başlığı altında bütün detaylarıyla anlatmıştır.(1)

Olay şöyle cereyan etmiştir:Dımeşk'in ileri gelen ulemâsından müteşekkil bir gurup,bazı ilmî mevzuları münâkaşa etmek üzere mûtad olarak toplanıyorlardı.İçerisinde Kâsimî'nin de bulunduğu bu grubun sayısı yaklaşık on kişiyi buluyordu.Onların bu fâliyeti zamanın vâlisine ihbar edilmiş ve dolayısıyla Dımeşk müftüsüne de bildirilmişti.Bu ihbarı değerlendiren Vâli Osman Nuri Paşa derhal harekete geçmiş ve olayı koğuşturmak üzere Şer'i mahkemeye intikal ettirmişti.

Kâsimî'nin ifâdesine göre 10 Şâban 1313(1897)(Kâsimî otuz yaşındaydı) tarihinde,itham edilen bu şahıslar mahkemeye çağrıldılar.Aynı zamanda Şer'i mahkemenin kâtipliğini de yapan zamanın müftüsü başkanlığında hûsûsi bir duruşma yapıldı.Bu

1) Tercümetü'l-Kāsimî,s.10 vd.

duruşmada sanıklara çok çeşitli ithamlar tevcih edildi.Tabiki hepsi ma'kul cevaplarla kendilerini savundular.Neticede ,Kâsimî hâriç hepsi serbest bırakıldı.Kâsimî'yi ise polis merkezinde bir gece nezarette tuttular.Zira en ağır ithamlar ona yöneltilmişti.Bahsi geçen grubun lîderi olarak görülüyordu.Şahsına yöneltilen suçlamalardan en ağırı,yeni bir mezhep kurmakla itham edilmesiydi.İddaya göre Kâsimî"Cemâlî mezhebi"adıyla beşinci bir ekol kurmuş ve mutlak ictihad iddiasında bulunmuştu.Bu iddiaları reddetti ve mâkul izahlarla kendisini müdafa etti.Netice itibarıyla beraat ederek serbest bırakıldı.

b) Reşid Rıza hâdisesi:Bu hâdise de Kâsimî'yi bir hayli etkilemiştir.İleride ifâde edeceğimiz gibi Kâsimî ile Reşid Rıza arasında hem fikir,hem de dostluk bakımından çok sıkı bir ilişki sözkonusuydu.Binâenaleyh bu olay,daha ziyâde Reşid Rıza ile alâkalı olmakla beraber,netice itibarıyla Kâsimî'yi de tesiri altına almıştır.Nitekim,Kâsimî'nin bu hâdiseden duyduğu derin teessürü tuttuğu günlüklerden rahatça anlayabiliyoruz(1)

Şimdi bu hâdiseyi kısaca özetleyelim:

Osmanlı imparatorluğunda meşrûtiyetin ikinci kez ilân edildiği 1326(1908)yılı Ramazan ayında(23 Mart)Reşid Rıza Mısır'dan eski vatanı olan Suriye'yi(Dımeşk'i)ziyarete geldi. Kendisini başta Kâsimî olmak üzere büyük bir ulemâ topluluğu karşıladı.

Reşid Rıza Dımeşk'e gelişinin ertesi günü umûmî istek üzerine,Emeviye câmisinde bir konuşma yaptı.Mevzû,şark meselesi ve batılı emperyalist güçlerin Osmanlı Devletini parçalama ve istilâ emelleri hakkındaydı.Reşid Rıza bu konuşmasında Osmanlı Devleti'nin her bakımdan güçlü ve hazırlıklı olması gereği üzerinde durdu.Onun bu konuşması dinleyenlerce çok beğenilmiş olacak ki,kendisinden ikinci bir konuşma istediler.İkinci gün tekrar kürsüye çıkmış ve Kur'an'dan bazı âyetleri açıklamaya başlamıştı ki,dinleyenler içerisinden birisi,"Ey müslümanlar bu adam vahhâbîdir,Allah'ın lâneti üzerine olsun."diye bağır-

---

1) Bk. Kâsimî,el-Müzekkerâtu'l-yevmiyye,el yazması,Kâsimî şahsi kütüphânesi,28 Ramazan 1326(24 Mart 1908)

maya başladı.Bir başkası:"Ey insanlar,aranızda Allah'a şirk koşan var mı?"Orada bulunanlar "Hayır"diye cevap verdiler.Bunun üzerine o şahıs"İşte bu adam,sizin hepinizin müşrik olduğunu söylüyor.Zaten o,Peygamberimize bu'z ve ezâ eden Vahhâbilerden birisidir."diyerek halkı galeyana getirdi.Câmide bulunan bütün halk Reşid Rıza'yı linç etmek için hep birden üzerine hücum ettiler.Bu beklenmedik durum karşısında Reşid Rıza dersi kesdi ve ayağa kalkarak onları teskin etmeye çalıştı. "Fitne uykudadır,uyandırana Allah lânet etsin."hadisini okuyup akidesini açıkladı.Ne var ki,bu ifâdeler orada bulunanların daha fazla galeyanına sebep oldu.Bunun üzerine Reşid Rıza'yı evinde misâfir eden Osman Refik Bey el-Azm,halkı yatıştırmaya çalıştı ve münâkaşa istiyorlarsa evine gelebileceklerini söyledikten sonra Reşid Rıza'yı alıp kızgın kalabalığın arasından çıkardı.(1)

Bu hâdise Kâsimî'yi pek fazla etkilemiş ve çok üzmüştü. Ne de olsa,Reşid Rıza onun misâfiri sayılırdı.Öte yandan Reşid Rıza'ya yöneltilen ithamlar aynen Kâsimî için de geçerliydi. Zira o devirde halkın olumsuz tepkisine yolaçan pek çok fikirde aynı kanaatı paylaşıyorlardı.Şu da var ki, bu hâdisenin Kâsimî'ye etkisi sırf rûhî bir teessür olarak kalmamış,pratik bazı neticeler de doğurmuştur.Nitekim,hâdisenin ertesi günü Kâsimî imamlıktan ayrıldığı gibi câmide verdiği umûmi derslerini de bırakmış ve evine kapanmıştır.(2)Ancak tuttuğu günlüklerden anlıyoruz ki,yaklaşık iki ay sonra imamlığa,(3)on ay

---

1) Bu hâdise kamuoyunda çok büyük bir yankı uyandırmış ve o tarihte çıkan bütün gazete ve dergilerde farklı yorumlarla ele alınmıştır.Örnek olarak bk. el-Müntekad(Mecmuâsı) C.IV(Beyrut 1908)s.49.Ayrıca Reşid Rıza'nın bizzat kendisi,başından geçen bu hâdiseyi bütün detaylarıyla yayınlamıştır.Bk. el-Menar,C.XI,Sa.XII,s.936 vd.
2) el-Müzekkirâtu'l-yevmiyye 10 Şevvâl 1326(4 Nisan 1908)
3) Ayn. es.24 Zil-hicce 1326 (17 Mayıs 1909)

ay sonra da derslerine(1)tekrar başlamıştır.

c), Kitaplarının polisler tarafından teftiş edilmesi:8 Safer 1326 (11 Haziran 1908) tarihinde polisler Kâsimî'nin evini ve câmisini arayarak kitaplarını teftiş ettiler.Şüpheli bulduklarını bazı eserlerini Şer'i mahkemeye sevkettiler.Daha sonra da iâde ettiler.(2)

Kâsimî'nin maruz kaldığı üzücü hâdise ve sıkıntılar sırf yukarıdakilerle sınırlı değildir.Nitekim defâlarca,çeşitli nedenlerle(daha çok ictihad dâvâsı)mahkemeye çağrılmış ya da polis baskınına mâruz kalmıştır.(3)Tabiki bütün bunlar,Kâsimî'nin resmî idâreye karşı menfi kanaatler taşımasına sebep olmuştur.Ne var ki bunu hiç bir zaman açıkça izhar etmemiş,fiilî bir mücâdele fâliyetine girmemiştir.

8-Vefâtı

Cemâluddîn el-Kâsimî,23 Cumâdu'l-Ûlâ 1332 (18 Nisan 1914) tarihinde 49 yaşındayken Dımeşk'te vefât etmiş ve Bâbu's-Sağir mezarlığına defnedilmiştir.(4)

---

1) el-Müzekkirâtü'l-yevmiyye 11 Muharrem 1327 (2 Şubat 1909)
2) Kâsimî, el-Müfekkirâtü'l-yevmiyye 1326 (1908)
3) Geniş bilgi için bk. Kâsimî,Risâle(Muhtemelen Reşid Rıza'ya yazılmış bir mektup,el yazması);el-Müzekkirâtü'l-yevmiyye 1908-1909;Tercümetü'l-Kâsimî,s.10 vd.
4) İstanbûlî,s.95

BİRİNCİ BÖLÜM

KÂSİMÎ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

I. HOCALARI,ÖĞRENCİLERİ VE ETKİLENDİĞİ KİMSELER

A-Hocaları

Kâsimî,temel ilimleri klasik metotla ahzetmiştir.Yani ayrı ayrı hocalardan ders görüp ve herbirinden icâzetler almak sûretiyle öğrenmiştir.Şu kadar var ki,o sadece ötedenberi okutulagelen gelenekselleşmiş ilimlerle yetinmemiş aynı zamanda hem asrî ilimlerle ilgili mâlumâtını artırmış hem de umûmî kültürünü her bakımdan zenginleştirmiştir.(1)

Kâsimî'nin klasik ilimleri ahzettiği hocalarını iki kategoriye ayırarak ele almayı daha uygun buluyoruz:Birinci kısım, Kâsimî'nin yanına gidip fiilen ders okuduğu ve icâzet aldığı hocalardır.Öbür kısmı ise gerek Dımeşk içinde,gerekse Dımeşk hâricinde bulunup ta,Kâsimî'nin bizzat ders okumadığı ancak icâzet almak sûretiyle ilmî silsile zincirine kattığı kimselerden oluşmaktadır.

Kâsimî,kendilerinden ilim aldığı hocalarını,otobiyografisinde birer birer ta'dât ederek haklarında genişçe bilgi vermiştir.(2)Biz de bu kaynağı esas alarak ve elden geldiğince özetleyerek buraya aktarmaya çalışacağız.

1-Kâsimî'nin Bilfiil Ders Okuduğu Hocaları:

a)İlk derslerini babasından aldı.

b)eş-Şeyh Abdurrahman b. Ali el-Mısrî'den Kur'an okudu. 1316 yılında vefât eden bu zât,Kanâvât mahallesinde Şâdbekkiyye câmisinde çocuklara Kur'an dersleri verirdi.Daha sonraları Kâsimî yetişip,dersler vermeye başlayınca bu hoca onun ders meclislerinde hazır bulunmuştur.Hatta,zaman zaman"Nice küçükler vardır ki yetişmiş,büyükler elini öpmüştür."diyerek Kâsimî'nin elini öpmeye çalışırdı.

c)Kur'an-ı Kerimi hatmettikten sonra,Şeyh Mahmud Efendi b. Muhammed el-Gavsi'den hat dersleri aldı.Türk olan bu zât

---

1) Kâsimî'nin umûmî kültürünü ilerde ayrı bir başlık altında ele alacağız. 2) Tercümetü'l-Kâsimî,s.1 vd.

son derece sâlih ve muttakî birisiydi.Kâsimî onun derslerine üç yıl devam etmiş ve kendisinden rik'a ve ta'lik yazılarını öğrenmiştir.

d)Bundan sonra,Zâhiriyye medresesine girerek,İbn Sinân namıyla meşhur Şeyh Reşid Kuzeyhâ'dan tevhid,sarf,nahiv,mantık,beyân,arûz gibi ilimler okudu.

(Kâsimî bu medresede okurken aynı zamanda evde ve câmide babasından da özel olarak nahiv,fıkıh ve hadis dersleri alıyordu.)

e)Daha sonra,Şam'ın en büyük kurrâlarından olan Şeyh Ahmed el-Hulvâni'den kırâat dersleri aldı.Bu hocanın yanında Kur'an-ı Kerimi Âsım kırâatına göre bir defa hatmetmiş,yarısından fazlasını da ikinci defa okumuştur.Ayrıca aynı hocadan kırâat ilmiyle alâkalı şu eserleri okumuştur:

1-el-Meydâniyye

2-Şerhu'l-Cezeriyye:İki defâ Şeyhülislâm'ın bir defâda Hâlid el-Ezherî'nin şerhini okumuştur.

3-el-Letâifu'l-Beyiyye(Bu hocasının şiir hâlinde yazıp,şerhettiği tecvid ilmiyle alâkalı bir eser.)

f)Kırâat dersleri okurken bir taraftan da Şeyh Selîm b. Yâsın Attâr'dan şu eserleri okumuştur:

1-Şerhu'ş-Şuzûr(Şeyh Selîm'in kendi şerhi),

2-İbn Ukayl,

3-Fakîhî'nin Şerhu'l-Katr,

4-Muhtasaru's-Sa'd,

5-Cem'ul-cevâmî,

6-Tefsiru'l-Beyzâvî,

7-Tefsiru'l-Şenşûrî,

8-Havâşî el-Büceyrimî ale'l-İknâ(Bazı bölümleri)

9-Erbaînu'l-Aclûniyye,

10-Buhârî'nin bir kısmı(Rivâyet ve dirâyet olarak)

11-el-Muvatta' ve eş-Şifâ'nın tamamı,

12-Mesâbîhu's-sünne,el-Câmiu's-sağir ve Tarîkatu'l-Muhammediyye'nin büyük bir kısmı,

13-Ve diğer pek çok kitap.

Kâsimî bu hocadan umûmî icâzet almıştır.

g)Kâsimî,Şeyh Bekri b. Hâmid el-Attâr'dan da değişik i-limlerde bir hayli kitaplar okumuştur.Başlıcaları:

1-Seyyid Abdullah'ın Şerhu'ş-şâfiyyesi,
2-Şerhu'l-Izzî(Taftâza'ni)
3-Îsâğocî(Fenârî ve Şeyhülislam şerhleriyle),
4-Muğni't-Tullâb,
5-el-Maksûd,
6-Kutb'un Şemsiyye şerhi ve Seyyid Şerif Cürcânî'nin bu eser üzerine hâşiyesi,
7-Molla Câmî(Isâm hâşiyesiyle birlikte bazı bölümleri),
8-Muğni'l-lebîb
9-Muhtasaru's-Sa'd,
10-Tahrîr,
11-eş-Şünûr (Semerkandî ve Sünûsî hâşiyesiyle),
12-el-Cevhere,
13-Buhârî'nin bir kısmı,Müslim,Muvatta',Sünen-i Ebî Dâvud, İbn Mâce,ve Şemâil'in çoğu.

Bu hoca da Kâsimî'ye umûmî icâzet vermiştir.

ğ)Kâsimî'nin en büyük üstadlarından birisi de Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Hânî en-Nakşibendî'dir.Muhammed Hânî en-Nakşibendî,aynı zamanda değerli bir Nakşibendî Şeyhiydi. Binâenâleyh Kâsimî ondan hem zâhirî ilimler okumuş,hem de manevîyatından feyz almak sûretiyle bir hayli istifâde etmiştir.Ondan okuduğu bazı eserler şunlardır:

1-Hâşiyetu'l-Hudarî ale'l-Mollâvî ale's-Semerkandiyye,
2-Havâşi's-Sıbân ale'l-Isâm ale's-Semerkandiyye,
3-Havâşî İbn Ebi Şerif ale'l-Akâid,
4-Hâşiyetu's-Sibân ale'l-Eşmûnî(yarısı),
5-Hâşiyetu'l-Emîr alâ Abdisselâm,
6-Havâşî Âtiyye alâ Şerhi'l-Menhec,
7-Havâşî İbn Süleymân alâ Şerhi'l-Hadrâmiyye,
8-Hâşiyetu'l-Hudârî ala'ş-Şensûrî,
9-Hâşiyetu'l-Âtiyye alâ Şerhi'l-Beykûniyye,
10-Hâşiyetu'l-Attâr alâ Şerhi'l-Mekûlât,

11-Şerhu Cem'il-cevâmî,
12-Buhârî'nin bir çok bâbları(Kastallâni şerhiyle berâber)
13-Muvatta'(Zurkânî şerhiyle)
14-Sünen-i Ebî Dâvud(Sündî hâşiyesiyle),
15-Sünenü't-Tirmîzî(Bazı bölümler),
16-Erbaînu'l-Aclüniyye(rivâyeten),
17-Müselselâtü İbn Ukayla(rivâyeten),
18-Kâşâni'nin Letâifu'l-a'lâmı,Molla Câmî'nin Şerhu'l-Füsûs'u,Abdulkâdir el-Huseymî'nin Mevâkıf'ı gibi tasavvufî eserler.

Kâsimî bu üstattan da umûmî icâzet almıştır.

1)Kâsimî'nin çok istifâde ettiği hocaları arasında bir de babasının dayısı olan Hasan İbn Ahmed Cübeyne bulunmaktadır. Dusûkî nâmıyla bilinen bu zât,Kâsimî'ye bir çok fıkıh kitapları okutmuş,Şemâil ve Nevevî'nin Erbaînini semâen rivâyet etmiştir.Aynı zamanda Kâsimî'ye umûmî icâzet vermiştir.

Buraya kadar kısaca serdetmeye çalıştığımız şahıslar,Kâsimî'nin uzun müddet devam edip,çok fazla istifâde ettiği hocalarıydı.(1) Bunlardan başka o,daha bir çoklarının dersine katılmıştır.Ne var ki bunlar,kendi ifâdelerinden anladığımıza göre sırf bir teberrük ve sohbet amacı güdüyordu.

2) Sadece İcâzet (2) Aldığı Hocalar:

Bunları da Dımeşk'li ve Dımeşk hâricinde bulunanlar olmak

---

1) Kâsimî'nin buraya kadar zikrettiğimiz hocalarının hâl tercümeleri için bk.Kâsimî,Ta'tîru'l-mesâm fi meâsîr-i Dımeşk eş-Şâm (Kâsimî'nin şahsî kütüphânesinde el yazması); Târih-i Ulemâ-ı Dımeşk,I,301-304.Ayrıca hocalarının ilmî silsilesi için bk.Fâsi,Mu'cemu'ş-Şuyûh,s.179,Sergîs ,Fihrisu'l-fehâris (Beyrut 1982),s.477
2) Burada şunu da belirtelim ki,Kâsimî,hocalarından aldığı icâzetleri bir araya getirerek güzelce ciltlemiş.Sayfalarını numaralamamış olmakla birlikte orta boyda bir eser görünümü vermektedir.(el yazması,Kâsimî şahsî kütüphânesi)

üzere ikiye ayırıyor ve sadece isimlerini veriyoruz:

a)Dımeşk'li olanlar:

1-Mahmud Efendi el-Hamzâvî(Şam müftüsü),
2-Tâhir Efendi b. Ömer el-Âmidî,
3-Şeyh Muhammed et-Tantâvî el-Ezherî,

b)Dımeşk hâricinde bulunanlar:

1-Şeyh Muhammed b. Halil el-Kavgacî et-Tarablûsî,
2-Seyyid Nu'mân Hayruddîn el-Âlûsî el-Bağdâdî,

B-Öğrencileri

Kâsimî'nin ders halkalarından pek çok ulemâ,siyâset adamı ve edebiyatçı çıkmıştır.Bunlardan bazıları şunlardır:

1-Muhammed Behçetu'l-Baytâr:Kâsimî'nin en gözde talebelerinden biridir.Büyük bir ilim adamı ve edebiyatçıdır.Pek çok kitap te'lif etmiş,birçok dergide makâle yazmış ve sayısız konferanslar vermiştir.(1)

Behçetu'l-Baytâr aynı zamanda,Kâsimî'ye karşı yapılan tenkidleri cevaplandırmaya çalışmış ve onu her bakımdan savunmuştur.(2)

2-Muhammed Cemil eş-Şattî:Şâir ve hukukçu olan bu zât,aynı zamanda Şam'ın Hanbelî müftüsüydü.Kâsimî'nin büyük talebelebelerinden birisidir.Pek çok eserleri vardır.(3)

---

1) Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Abdulkâdir Abbas,Mu'cemu'l-müellifîn es-sûriyyîn fi'l-karnı'l-ışrîn (Dımeşk 1985),s.75
2) Örnek olarak şunu zikredebiliriz:Kâsimî'nin te'lif ettigi "Mîzânu'l-cerh ve't-ta'dîl"adlı eseri,yine büyük bir âlim olan Muhammed el-Huseyn,"Aynu'l-mîzân"adıyla yayınladığı bir kitapla eleştirmişti.Bu esere reddiye olarak da Muhammed Behçetu'l-Baytâr"Nakdu'ı Ayn'ıl-mîzân"isimli bir eser te'lif ederek bu eleştirilere cevap vermiştir.Bu reddiye 1331(1914)yılında Dımeşk'te(Kaymeriyye matbaasında)basıldı.
3) Eserleri için bk.Abdu'l-Kâdir Abbas,Mu'cem,s.278

3-Hâmid et-Takî:Kâsimî'den uzun müddet ders almış bir talebesi olup,ondan umûmi icâzet almıştır.(1)Kâsimî'yi anlatan bir de makâlesi yayınlanmıştır.(2)

4-Hüseyin el-Cârûdî:Beyrut şâiri olarak bilinir.(3)

5-Abdullah el-Fâsî:"Mu'cemu'ş-şuyûh" adlı terâcim kitabının sâhibi olan bu talebesi de Kâsimî'den icâzetlidir.(4)

6-Ahmed el-Cebbân:Kâsimî'nin büyük talebelerindendir."Kavâidu't-tahdîs" adlı eserini neşre hazırlamıştır.(5)

7-Muhammed b. Câfer el-Kettânî:Fâkih,muhaddis ve tarihçi olup,araştırma ürünü ciddî eserleri ve çalışmaları vardır.(6)

8-Abdurrahman eş-Şehbender(1880/1940): Tabib olan bu zât, devrinde Suriye'nin büyük siyâset adamlarından biriydi.1925 Suriye devrimine katılmış,daha sonra da öldürülmüştür.Çoğu siyâsetle alâkalı bir hayli kitabı ve makâlesi vardır. (7)

9-Ahmed Ğaşlân,(8)

10-Tevfik el-Bezra,(9)

11-Cevdet el-Mardînî,(10)

12-Mahmud el-Attâr,(11)

13-Abdulvahhâb el-İngilîzî,(12)

---

1) Bu icâzenin orijinal metni için bk. Târîhu ulemâ-i Dımeşk, I,309
2) Bk. Mecelletü't temeddüni'l-islâmî,C.I-IV (Dımeşk 1372), s.764
3) Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,301
4) Aralarındaki münâsebet ve icâze metni için bk.Fâsî,Mu'cem, s.177 vd.
5) Kâsimî,Kavâidu't-tahdîs (Beyrut 1987),s.27
6) Geniş bilgi için bk. Sergîs,Fihrisu'l-fehâris,s.515; Zirikli,A'lâm,VI,300
7) Abdülkâdir Abbas,Mu'cem,s.286
8) Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,301; Hâmid et-Takî,Cemâluddîn el-Kâsimî,Mecelletü't-temedduni'l-islâmî,C.I-IV(Dımeşk 1973) s.766
9) İstanbûlî,s.88;Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,301
10) Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,301 ve II,596
11) Ayn. es. s.301
12) İstanbûlî,s.88

14-Şükrü el-Aselî,(1)
15-Lutfi el-Haffâr,
16-Cemil el-Baytâr,(2)

C-Kâsimî'nin İlmî Şahsiyetini En Fazla Etkileyen Kişiler:

Cemâluddîn el-Kâsimî,geleneksel metod üzere ilim tahsil etmiştir.Bu îtibarla,döneminde mâruf olan farklı müelliflere âit pek çok eser okumuştur.Şu var ki,Kâsimî bir ilim adamı olmaktan başka,Suriye'de belli bir fikir ekolünün de temsilcisi sayılmaktadır.Selef ve ıslah ekolü olarak bilinen bu ekolün tabiatıyla tarihî temelleri de vardır.Daha ilerde değineceğimiz gibi Kâsimî koyu taassub sâhibi,müteşeddid bir selefî ol - mamakla birlikte,İbn Teymiye,İbn Kayyim vb. gibi şahsiyetlere çok fazla önem vermiştir.Bundan başka,Necmüddîn et-Tûfî,Şevkânî,Gazâlî ve Sıddîk Hasan Han gibi âlimler de,Kâsimî'nin ilmî ve fikrî yapısında oldukça müessir olmuşlardır.Bu arada,Kâsimî'nin çağdaşları olan M. Abduh,Abdurrezzak el-Baytâr,Reşid Rıza,vb. de Kâsimî'yi büyük ölçüde etkilemiştir.

Kâsimî,etkilendiği şahısları açıkça dile getirmemiştir.Ne var ki,eserlerinden ve kütüphânesinde bulunan mektup,not defteri gibi değişik dökümanlardan bu şahısların kimler olduğunu tesbit etmeye çalıştık:

1-Necmüddîn et-Tûfî (V.716/1316):Bağdat'ta doğup,Suriye've Mısır'da yetişmiş olan bu zât,Hanbelî mezhebine mensuptur.Şu kadar var ki,kendine has görüşleriyle meşhur olmuştur.Nitekim, mesâlih'in nass ve icmâ'a tercih edilmesi gerektiği hakkındaki görüşü tartışmalara sebep olmuştur.(3)

İkinci bölümde,Kâsimî'nin ictihad usûlünü anlatırken ge - nişçe ele alacağımız gibi mesâlih-i mürsele konusunda Kâsimî Tûfî'den çok etkilenmiştir.Nitekim,"Sevânih" adını verdiği not

---

1) Bk. Zirikli,A'lâm,III,172
2) İstanbûlî,88
3) Hayreddin Karaman,İslâm Hukuk Târihi (İstanbul 1989)s.280

defterlerinin birinde şunları söylemektedir:

"Tûfî'ye âit "Erbaînu'n-Nevevi" şerhinde "zarara bilmukâbele zarar yoktur." hadisinin açıklanması esnasında mesâlihin diğer delillere takdimi sözkonusudur.Buradan ictihad için çok kolay bir metod çıkarabiliriz.Zira,kim bunu söyler ve iyice idrak ederse derhal müctehid olur.Yârabbi bu ne derin fıkıh melekesi,bu ne güzel sünnet anlayışı,insanın bu ifâdeleri alıp çerçeveledesi geliyor.(1)Çünkü bu gibi şeyler nâdirâttandır... ..."(2)

2-Tâkiyuddîn İbn Teymiyye(V.728/1327):Kâsimî,İbn Teymiyye'ye,eserlerine ve fetvalarına fevkalâde ehemmiyet vermiştir. Herşeyden önce İbn Teymiyye'nin pek çok eserinin neşredilmesini sağlamıştır.İbn Teymiyye'ye karşı hayranlığını ve eserlerinin neşri için gösterdiği çabayı,yayıncılıkla uğraşan Muhammed Nasîf'e yazdığı mektuplardan gâyet açık bir şekilde anlayabiliyoruz.(3)Bu mektuplardan birinde şunları söylüyor:"Ey Kardeşim,şunu iyice bil ki,Şeyhülislam Dımeşk'te doğdu.Ve risâlelerinin çoğu elhamdülillah Dımeşk'tedir.Şâyet onlardan bir tânesi kaybolursa veya Şam'dan dışarı çıkarsa,vay hâlimize...Seyyid Şükrü Efendi bu durumu size arzetmemi emretti.Zira o,benim Şeyhülislam'ın eserlerine ne derece düşkün olduğumu ve bu uğurda harcadığım çabayı bilir.Nitekim,İbn Teymiyye'ye âit yirmi risâleyi bizzat kendi el yazımla derledim.Pek çok bölgelere de haber göndererek derlenmesini istedim.İki seneden beri de Mısır'da bastırıyorum...."(4)

Kâsimî'nin İbn Teymiyye'ye verdiği önemi,kendisinden yap -

---

1) Nitekim Kâsimî,Tûfî'ye âit bu risâleyi "el-Mesâlihu'l-mürsele "adıyla,kendisine âit "Şerhu Erba'i resâil fi'l usûl" adlı esere alıp neşretmiştir.(Bk.Kâsimî'nin eserleri)Bu eserin basılması,Kâsimî'nin muhâliflerince büyük bir tepkiyle karşılanmış,Vâli ve Kâdı'ya şikâyete vardıracak hücumlara mâruz kalmıştır. (Kâsimî,Risâle,el yazması.)
2) Kâsimî,Sevânih,1324,el yazması.
3) Bk. Zâfir,s.585 vd.
4) Ayn. es. s.586-587

tığı nakillerden de rahatlıkla çıkarabiliriz.Nitekim,hemen hemen bütün eserlerinde İbn Teymiyye'nin görüşlerine yer vermiş ve çoğunlukla kendisi hakkında "Şeyhimiz"ifâdesini kullanmıştır.(1)

3-İbn Kayyım el-Cevziyye (V.751/1350):Yine Suriyeli olan İbn Kayyım,İbn Teymiyye'nin talebesidir.Hanbelî mezhebinde yetişmiş olmakla birlikte,mutlak müctehid olarak ilmî istiklâl kazanmıştır.Eserleri islâmî ilimlerin temel kaynakları arasındadır.(2)

İbn Kayyım,Kâsimî'nin ilmî meselelerde görüşüne en çok başvurduğu bir müctehiddir diyebiliriz.Hatta bir yerde başkasından nakil sözkonusu olursa-ki ekseriyetle nakle başvuruyor-ve o konuda da İbn Kayyım'ın bir görüşü varsa,ilk olarak umûmiyetle onun kavlini zikrediyor.(3)Bu arada İbn Kayyım'a âit "İğâsetu'l-lehfân fi talâkı'l-gadbân"adlı eseri de tahkik ederek neşrettiğini de belirtelim.(4)Ayrıca,İbn Kayyım'ın eserlerini sahih görüşün araştırılacağı temel eserlerden saymış(5)ve müftî olan kimsenin fetvâ verirken mutlakâ başvurmasını gerekli gördüğü kitaplar arasında zikretmiştir.(6)

4-eş-Şevkânî (V.1250/1834):Usul ve füru'da mutlak müctehid, San'a kâdısı,müceddid islâm âlimi.Bu büyük müctehidin 114 kadar eseri vardır.Ve bu esrler,gerçek ilim yolcularının müstağnî kalamıyacağı kadar önemlidir.(7)

---

1) Örnek olarak bk.Kâsimî,el-Fetvâ fi'l-islâm(Cezâyir 1988),s. 151,162,174; Ayn. mll.,el-Mesh ale'l-covrabeyn(Beyrut 1971), s.75; Kâsimî nazarında İbn Teymiyye için bk. İstanbûlî,s.49
2) Karaman,İslâm Hukuk Târihi,s.284
3) Örnek olarak bk.Kâsimî,İrşâdü'l-halk ile'l-amel bi haberi'l-berk(Dımeşk 1329),s.14,17,39,42; Ayn.mll.,Şerefu'l-esbât,s. 23; Ayn.mll.,el-İsti'nâs li tashîhi enkihati'n-nâs(Matbaatu's-Selefiyye,târihsiz)s.120,122,127,143; Ayn.mll.,Tenbîhu't-tâlib ilâ mağrifeti'l-farz ve'l-vâcib(Kâhire 1908),s. 10,17
4) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.143;Tahkîku İğâsetü'l-lehfân,el-Muktebes(Mecmuâsı),(Dımeşk),IV,792
5) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.121
6) Ayn.mll., el-Fetvâ,s.145
7) Karaman,ayn.es.s.310

Şevkânî'nin görüşlerine pek fazla değer veren Kâsimî,onun özellikle ictihad hakkındaki düşüncelerini ve ilmî meseleleri herhangi bir mezheple mukayyed olmaksızın müstakil bir nazarla ele almasını çok takdir etmektedir.Belli bir mezhebe ittibânın şart olmadığını isbat sadedinde de hep Şevkânî'yi örnek gös - termektedir.(1) Ayrıca Kâsimî,Şevkânî'nin eserlerini gerek sistematik ve gerekse içerik bakımından son derece mükemmel bulmaktadır.Nitekim bir dergide Şevkânî'ye âit "İrşâdu'l-fu - hûl" adlı fıkıh usûlü kitabını tanıtmış ve eserlerinin değer ve önemini takdîrâne ifâdelerle dile getirmiştir.(2)

5-Sıddîk Hasan Han (V. 1307/1889):Aslen Buhârâ'lı olup, Hindistan'da yetişmiştir.Şah Veliyyullah'ın oğlunun talebele - rinden ve Şevkânî'nin talebelerinden ders almıştır.Ondokuzuncu asır islâm dünyasının müceddid ve müctehidlerindendir.(3)

Sıddîk Hasan Han'ın Kâsimî'ye büyük ölçüde tesiri olmuştur. Sıddîk Hasan Han'ın müstakil ictihada yönelmiş bir müceddid o- luşu,Kâsimî'nin ilgisini çekmiş olacak ki,onun eserlerine hay- li ehemmiyet göstermiştir.Nitekim,Kâsimî'nin şahsî kütüphâne - sinde Sıddîk Hasan Han'a âit bir çok esere rastlamaktayız.Bu eserler arasında özellikle ikisi üzerinde Kâsimî'nin yaptığı çalışmalar,bu âlime ne derece önem verdiğini açıkça göstermek- tedir.Bunlardan birisi,Sıddîk Hasan Han'ın "er-Ravdatu'n-ne - diyye" adıyla Şevkânî'nin "ed-Dûreru'l-behiyye" isimli eserine yazdığı şerhtir.Fıkhın bütün konularını içine alan bu kitabı Kâsimî baştan sona titizlikle okuyarak,üzerine ta'likler yap - mıştır.Digeri ise yine aynı müellife âit,"Husûlü'l-me'bûl min ilmi'l-usûl" adlı usûl-ü fıkıh kitabıdır.Kâsimî aynı hassâsi - yetle okuduğu bu esere de,bir çok ta'likte bulunmuştur.

Buraya kadar konuyla alâkalı olarak,Kâsimî'den önce yaşa - mış şahsiyetleri sıralamaya çalıştık.Ancak,Kâsimî'nin istifâ- de ettiği ve çok etkilendiği şahıslar sâdece yukarda kısaca vermeye çalıştığımız âlimlerden ibâret değildir.Şu kadar var

1) Bk. Kâsimî,el-Fadlul-mubîn (Beyrut 1983)s.83
2) el-Muktebes, V,543
3) Karaman,ayn. es. s.340

ki,biz Kâsimî'nin ilmî ve fikrî kişiliğine büyük ölçüde yön veren ve bilhassa ictihad ve müctehidlikle ilgili düşüncelerini kendileriyle desteklediği en belirgin şahsiyetleri zikretmekle iktifâ ettik.

Bu arada şunu da belirtelim ki,Kâsimî'nin ilmî ve fikrî şahsiyetini etkileyen kimseler,sırf kendinden önce yaşıyan âlimler değildir.Bilakis,görüş ve düşüncelerinde kendi çağdaşlarından olan bazı şahsiyetlerinde rolü ve tesiri olmuştur. Şimdi bu şahsiyetlere ve Kâsimî'nin onlarla olan münâsebetine kısaca değinmeye çalışalım:

6-Muhammed Abduh (V.1323/1905):Kâsimî'nin Abduh'a karşı derin bir muhabbeti vardı.Onun fikirlerine son derece ehemmiyet göstermiş,tavsiyelerini bir nevî emir telakki ederek derhal yerine getirmeye çalışmıştır.Nitekim Kâsimî'nin Mısır seyahatini anlatırken işâret ettiğimiz gibi,bu yolculuğu büyük ölçüde Abduh'u ziyaret maksadıyla yapmıştı.Onunla görüşmesinden çok istifâde etmiş,hattâ Abduh'un tavsiyesi üzerine İhyâ'yı ihtisar etmiştir.Ayrıca eserlerinde Abduh'un görüşüne de yer vermiş,hakkında " Üstâzü'l-İmâm" ifâdesini kullanmıştır(1)

Kâsimî ile Abduh arasında devamlı ve sıkı bir münâsebet vardı.Bu münâsebeti,arada bir gönderdikleri karşılıklı mektuplarla te'yid etmişlerdir.Bu mektuplardan birinde Kâsimî,Abduh'a karşı şu ifâdeleri kullanıyor:" Bütün insanların müftîsi (müfti'l-enâm),âlimlerin âlimi,huccetülislâm,mârifetinin rûhuyla ümmeti ihyâ eden,emellerin kâbesi fazilet timsâli efendim..."(2)

Abduh ise cevâben yazdığı bir mektupta şöyle söylüyor:"... Kader istiyor ki,seninle benim aramda öyle gizli,öyle derin bir sır bulunsun ki,hiçbir şekilde zâhir olmasın,..."(3)

7-Abdurrezzak Baytâr (1834/1916):Dımeşk'te doğup,yine ora-

---

1) Bk. Kâsimî,Hâşiye alâ Ravdati'n-nediyye(el yazması,Kâsimî şahsî kütüphânesi)s.371
2) Zâfir,s.579
3) Ayn.es. s.496

da vefat etmiş,târihçi,şâir,mûsikîşinas ve ıslahçı bir âlimdi İstanbul'a da gelerek bir kaç sene kalmıştır.Kâsimî'den 31 ya büyük olmasına rağmen ondan iki yıl sonra vefât etmiştir.(1)

Abdurrezzak Baytâr ile Kâsimî hem düşüncede,hem de akîded hemen hemen müttefiktiler.Diyebiliriz ki,Baytâr,Kâsimî'nin en yakın ve en sevgili arkadaşıydı.Berâberlikleri uzun ve sürekl olmuştur.Nitekim,müctehidler hâdisesinde aynı töhmetle yargı landıkları gibi,pek çok seyahatleri de berâber yapmışlardır.İkisinin bir araya geldiği ortamlar,bir nevî ilim ve edebiyat meclislerine dönüşüyordu.(2)Emir Şekip Arslan(3) bu iki âlim hakkında şunları söylüyor:"Bu âlimi(Kâsimî'yi)yirmi üç senede beri tanıyorum.Onunla,arkadaşı ve dönemin en büyük âlimi olan allâme Abdurrezzâk Baytâr vasıtasıyla tanıştım.Bu iki âlim,Şam semâsında kutup yıldızları gibiydiler.Üstelik ahlâkî güzellik, aklî berraklık,ilmî zenginlik,akıl ile nakli,rivâyet ile dirâyeti birleştirme bakımından birbirlerine denktiler.Hulâsâ zamanlarında,hem fikir hem de anlayış olarak,bu ikisinden daha üstün kimse bulunmuyordu"(4)

Baytâr,Kâsimî'yi oğlu gibi görüyordu.Binâenaleyh,kendisine "oğlum" diye hitâp ediyordu.Nitekim yazdığı mektuplarda hep "sevgili oğlum,biricik dostum" tâbirlerini kullanmıştır.(5)

Yukarda da belirttiğimiz gibi Kâsimî ile Baytâr gerek mezhep anlayışı,gerekse ıslah düşüncesi bakımından tamâmıyla hemfikirdiler.Bu yüzden,her meselede,sıkıntı ve genişlik,çile ve mutlulukta omuz omuza olmuşlar,birbirlerini her hâlukârda desteklemişlerdir.(6)

---

1) Hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk.Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,340; Zirikli,A'lâm,III,351; Abdulkâdir Abbas,Mu'cem,s.75
2) Zâfir,s. 383 vd.
3) Az ilerde kendisinden kısaca bahsedeceğiz.
4) Kâsimî,Kavâidu't-tahdîs,(Şekib Arslan'ın takrîzi),s.12 vd.
5) Bk.Zâfir,s.490 vd.
6) Aralarındaki özel münâsebetler için bk.Kâsimî,el-Müfekkirâtü'l-yevmiyye,29 Şevvâl1324,30 Şevvâl 1324,4 Zü'l-Ka'de 1324;ayn.mll.el-Müzekkirâtü'l-yevmiyye,9 Muharrem 1325;Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,340 vd.

8-Muhammed Reşid Rızâ(1865/1935):Kâsimî ile Reşid Rızâ arasındaki münâsebete,Kâsimî'nin başından geçen önemli olaylar bölümünde Reşid Rızâ hâdisesini anlatırken bir nebze değinmiştik.Orada da belirttiğimiz gibi Kâsimî,Reşid Rızâ ile sürekli irtibat hâlindeydi.Bilindiği gibi,Reşid Rızâ Mısır'da el-Menâr mecmuâsı'nı çıkarıyordu.Kâsimî'nin bazı kitapları Menâr matbaasında basılmış,bir çok makâlesi de Menâr mecmuasında neşredilmiştir.Bundan başka,şu da var ki,Reşid Rızâ Kâsimî'nin eserlerini de sürekli tâkip ediyordu.Öyle ki,nerede basılırsa basılsın elde ediyor,Menâr mecmuâsında tanıtıyor;bazan da bir takrîz yazısı kaleme alıyordu.(1)

Kâsimî ile Reşid Rızâ arasında devamlı sûrette mektuplaşmalar olmuş ve birbirlerine bulundukları ortamın ilmî ve siyâsî ahvâli hakkında bilgi vermişlerdir.(2)

Bu cümleden olmak üzere şunu da belirtelim ki,Reşid Rızâ Kâsimî'nin vefâtı münâsebetiyle el-Menâr mecmuâsında uzunca bir makâle yazmış,bu makâle de Kâsimî'nin hayâtını,eserlerini ve ilmî iktidârını genişçe anlatmış,ayrıca aralarındaki münâsebete de temas etmiştir.(3)

Kâsimî'nin ilişkide bulunup,görüşlerinden istifâde ettiği çağdaşları yukarıda serdetmeye çalıştığımız kimselerle sınırlı değildir. Bunlardan başka, Emir Şekîb Arslan,(4) Tâhir el-Ce

1) Bk.Seyyid Reşid Rızâ,Tâ'rîfu Kavâidi't-tahdîs,Kavâidu't-tahdîs,s.16
2) Bk.Kâsimî,risâle(Reşid Rızâ'ya mektup),el yazması;Zâfir,s.522 vd.
3) Bk. el-Menâr,C.XIV,Sa.VII,s.558 ve Sa.VIII,s.628
4) 1869'da doğup,1946'da ölmüştür.Edebiyatçı,târihçi ve büyük bir siyâsetçidir.Çeşitli mevzûlarda pek çok eseri vardır. Hakkında geniş bilgi için bk.Zirikli,A'lâm,III,173;M.Kürd Ali,el-Muâsırûn,s.248; Muhammed Sâmi ed-Dehhân,Emir Şekîb Arslan (Dımeşk 1959). Kâsimî ile münâsebetleri için bk. Zâfir, s.392;Kâsimî,Kavâidu't-tahdîs,s.11(Bu eserin başta rafında yer alan ve Şekîb Arslan'ın Kâsimî'yi anlattığı bu makâlesi,Şekîb Arslan'la M.Kürd Ali arasında uzun süre devam eden büyük bir münâkaşa ve münâzaraya yol açmıştır.Kürd Ali Kâsimî'yi abartmalı olarak övdüğü için Ş.Arslan'ı tenkîd etmiş,Ş.Arslan da bu tenkidlere cevaplar vermiştir.Bu münâkaşalar ve münâzaralar için bk.M.Kürd Ali,el-Müzekkirât (Dımeşk 1949),s.682 vd.

zâirî (1),Muh.Kürd Ali (2) gibi ilmî ve edebî şahsiyetlerle de sıkı ve sıcak ilişkileri olmuş,bilgi ve fikirlerinden büyük ölçüde istifâde etmiştir.

II.KÂSİMÎ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİNİN KARAKTERİSTİK CEPHELERİ

Bundan önceki bölümlerde,Kâsimî'nin hangi ortam ve şartlarda yetiştiğini,ne gibi ilimler öğrenip,hangi hocalardan ders aldığını ve kimlerden etkilendiğini elden geldiğince beyân etmeye çalıştık.Kısaca ilmî ve fikrî şahsiyetini oluşturup, olgunlaştırmaya çalıştığı bir süreci değişik açılardan ele alarak tetkik ettik.Şimdi de bu şahsiyet yapısı içerisinde karakteristik bazı özellikler arzeden mezhep anlayışı,tasavvuf müessesesine bakışı,ıslah düşüncesi gibi bazı belirgin yönler üzerinde durmaya çalışacağız.

A.Mezhebi ve Tarîkat Anlayışı

1-Mezhebi

Kâsimî'nin mezhep anlayışı bu arada diğer mezhep ve görüşlere bakışını,ikinci bölümde daha detaylı bir şekilde ele alacağız.Ne var ki,O'nun ilmî şahsiyetini belirlemeye çalıştığımız bu bölümde konumuzla alâkasını gözönüne alarak,mezhebi hakkında kısa bilgi vermeyi uygun buluyoruz.Bu husûsun, Kâsimî'nin

1) 1952 yılında Dımeşk'te doğup,1920 yılında aynı yerde ölen Tâhir el-Cezâirî,dönemin en büyük edebiyatçı ve dil uzmanıydı.Pek çok lisan bilirdi.Zâhiriyye kütüphânesinin kurucusudur.Bir çok eseri vardır.Geniş bilgi için bk.Zirikli, el-A'lâm,III,221-222;Muh.Kürd Ali,el-Muâsırûn,s.267vd.Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,366vd.Ayrıca Kâsimî ile ilişkileri için bk.Kâsimî,el-Müfekkirâtu'l-yevmiyye 1324(1906);Zâfir,s. 425vd.İstanbûlî,s.16

2) Muh.Kürd Ali 1876'da Dımeşk'te doğdu.Kürd asıllı olmasına rağmen,arap dili ve edebiyatına büyük hizmeti geçmiştir.Aynı zamanda Tâhir el-Cezâirî'nin talebesidir.el-Muktetaf mecmuası,el-Müeyyed ve ez-Zâhir gazetelerinde uzun süre muharrirlik yaptıktan sonra kendisi 1906 yılında aylık el-Muktebes mecmuasını,1908 yılında da bu dergiyle birlikte el-Muktebes gazetesini çıkarmıştır.Ayrıca 1917 yılına kadar eş-Şark gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür.M. Kürd Ali"el-Mecma'u'l-ilmi'l-arabî"nin de kurucusu sayılmaktadır.İki kez Suriye Mârif Bakanlığını da yürütmüş olan Kürd Ali'nin çok sayıda yayınlanmış eseri ve makâlesi bulunmaktadır.(Abdulkâdir Abbas,Mu'cem,s.436)

ilmî yapısını daha iyi anlamasına yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Kâsimî'nin mezhep anlayışı,ilmî seviyesini yükseltiş seyrine paralel olarak değişken bir görünüm arzetmektedir.Bilindiği gibi Kâsimî,tahsilini büyük ölçüde geleneksel ilim anlayışına uygun olarak daha çok muayyen bir mezhebin görüşlerini yansıtan ve öteden beri okutulagelen klasik kitaplar okumak sûretiyle tamamlamıştır.Binâenaleyh,bu atmosfer içerisinde yetişen Kâsimî belli bir merhâleye kadar yetiştiği çevrede daha çok yaygın olan Şâfî mezhebine intisâb ederek ilmî meseleleri bu mezhebin görüşleri çerçevesinde mütâlâ etmiştir.Nitekim te'lif hayatının ilk dönemlerinde yazdığı eserlerinde isminin sonunda "eş-Şâfî" ifâdesini kullandığını görüyoruz.(1)Daha sonraki eserlerinde bu ibâreye artık rastlayamıyoruz.

Kâsimî'nin ilmî seviyesi arttıkça mezhep anlayışı da değişmiştir.Eserlerinden ve not defterlerinden çıkarabildiğimiz kadarıyla o,belli merhâleden sonra kendisini muayyen bir mezheple mukayyed saymamıştır.Gerçi,mezhepsizliğini açıkça izhar etmiş değildir ama bunu,gerek ilmî mevzûlara bakışından,gerekse çeşitli vesîlelerle kullandığı ifâdelerden gâyet net olarak anlayabiliyoruz.Ancak şu kadar var ki,Kâsimî'nin mezhepsizliği hiçbir mezhep tanımadığı mânâsında değildir.Bilakis fıkhî görüşleri bölümünde genişçe anlatacağımız gibi,doğru görüşün tek bir mezhebe münhâsır olmadığı ve aslolanın kitap ve sünnet olması noktasından hareketle,şer'î meselelerde doğrudan doğruya kitap ve sünnete rucûetmenin gerekliliği üzerinde durarak,hangi mezhepten olursa olsun,isâbetli görüşe sâhip her müctehidin kavlinin alınabileceği doğrultusunda bir mezhep anlayışına sâhip olmuştur.Binâenaleyh,Kâsimî'ye bu anlamda bir selefîdir diyebiliriz.Zâten bir şiirinde kendisinin selefî olduğunu açıkça beyân etmiştir.Şöyle diyor:

"İnsanlar,benim cemâlî adıyla bir mezhep kurduğumu iddiâe ediyorlar,
Öyle ki,fetvâ verirken kavillerimi bu mezhebe nisbet ediyormuşum,

1) Bk.Kâsimî,el-Kevkebu'l-münîr fî mevlîdi'l-Beşir ve'n-Nezir, el yazması,Kâsimî şahsî kütüphanesi.

Hayır,ömrüme yemin olsun ki hayır,ben bir selefîyim,
Mezhebim,Rabbimin kitabında olanla,sahih haberlerdir,
Hakka iktidâ ederim,insanların görüşlerine değil,
Taklidi her zaman cehâlet ve körlük sayarım,
Ben,benden önceki insanların dediği gibi,
Mezhebim,Mustafâ'nın sahih olan hadisidir,diyorum.
Ne kîl u kâle iltifat ederim ne de mezheb kisvesine bürünürüm.(1)

Bir eserinde de Kâsimî şunları söylüyor:"Bizim meşrebimiz kimden ve hangi kitaptan olursa olsun,doğruyu kabul etmektir."(2) "Zira,insanlar hakka tâbi olmak zorundadır.Hak insanlara değil.Hak,her insanın yitiğidir;binâenaleyh,onu bulmak herkese ayrı bir tat verir."(3)

Kâsimî,bir kimsenin mezhebini sormanın fuzûli bir şey olduğuna inanıyordu.(4)Ne var ki,bu konuda kendisine herhangi bir soru tevcih edildiğinde-dönemin mezhep taassubuna dayalı ilmî atmosferini nazarı îtibâra alarak-tepkilere yol açmamak için"Ben Şâfî mezhebine göre ibâdet ediyorum"şeklinde cevap veriyordu.(5)Oysa bir eserinde O'nun şu ibâresine rastlıyoruz: " Allah insanı illede şu ya da bu mezhebe göre ibâdet etmekle mükellef kılmamıştır."(6)

2-Kâsimî ve tasavvuf

Kâsimî'nin tasavvufla ilişkisi ve tasavvuf müessesesine bakış tarzında da mezhebine benzer bir değişim çizgisi görüyoruz. Herşeyden önce O, tasavvuf ve tarîkatların oldukça yaygın bulunduğu bir ortamda yetişmiştir.Hatta,hocalarını anlatırken işâret ettiğimiz gibi tasavvufa dâir bir hayli de eser okumuştur.

1) R.Rızâ,el-Menâr,C.XVII,Sa.VIII,s.632;Abdurrezzâk el-Baytâr, Hılyetu'l-beşer(Dımeşk 1961),s.436-437
2) Kâsimî,el-Ecvibetü'l-marziyye (Dımeşk 1326)s.2
3) Ayn. es.s.3
4) Bk.Kâsimî, İkâmetu'l-hucce ale'l musallî cemâaten kable'l imâmi'r-râtib (Dımeşk 1342)s.55
5) Zâfir,s.183
6) Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.69

Bu arada, otobiyografisinden anlıyoruz ki, bu eserleri kendisinden okuduğu hocası Şeyh Muhammed el-Hânî, O'na Nakşîbendî tarîkatını telkin etmiştir. Şu var ki, Kâsimî, aynı kaynakta sebebini bildirmediği bir durumdan ötürü bu tarîkatı terkettini ifâde ediyor.(1) Zâten ilk tasnif çalışmalarında ismine eklediği "en-Nakşîbendî, el-Hâlidî"(2) ifâdelerinden, Nakşîbendî tarîkatının Hâlidiyye koluna intisaplı bulunduğunu anlayabiliyoruz. Ve yine daha ileri merhâlelerde kaleme aldığı eserlerinde bu lakapları artık kullanmadığını görüyoruz.

Kâsimî'nin tasavvufa bakışı hakkında bir fikir verir düşüncesiyle bir kitabının cilt kapağının arkasına yazdığı bir beyiti tercüme ederek buraya aktarmayı uygun buluyoruz:

"İlmî bakımdan zayıf kimselerin tasavvufa sığınması âdettendir.

Şerefsiz kimselerin kibire, malı az olanında giyim zinetine sığındığı gibi."(3)

Ancak burada şunu hatırlatalım ki, bu ifâdelere bakarak Kâsimî'nin tasavvuf müessesesini ve buna bağlı olarak tasavvuf büyüklerini kökten reddettiği anlamını çıkarmamız doğru olmaz. Zira O, bu konuda da i'tidâlini muhafaza etmiş ve meseleyi belli kıstaslar çerçevesinde tahlile tâbî tutarak mâkul neticelere varmıştır. Bu îtibarla, Kâsimî'nin selefîliğini değerlendirirken, O'nun tasavvuf konusunda oldukça müteşeddid davranan ve bu tavrın selefî düşüncenin bir gereği olması gerektiğini iddiâ eden bir yaklaşım tarzından hayli farklı bir selefîlik anlayışına sâhip olduğunu bilmemizde yarar vardır. Bu yargıya varırken, Kâsimî'nin yine kendi ifâdelerinden anladığımız neticelere dayanıyoruz. Nitekim, sânihaların(ilhamlar) birinde "Sûfiyye ve islâm filozofları" başlığı adı altında meseleye şöyle yaklaşıyor:

"Bana öyle geliyor ki, tasavvuf kitapları ve bu kitaplarla

---

1) Kâsimî, Tercümetu'l-Kâsimî, s.3
2) Bk. Kâsimî, el-Kevkebu'l-münîr
3) Kâsimî, Ta'lîkât alâ'r-Ravdati'n-nediyye

meşhur olmuş kimseler hakkında i'tidalli ve insaflı olmak gerekir.Zira ben,bir kısım insanların,bu kitapların erbâbını tekfir ettiklerini,onlara bakmayı haram saydıklarını,rastladıkları yerde yaktıklarını;öte yandan bazı kimselerin de bu kitaplara ve sâhiplerine âşık olup göklere çıkardıklarını,onları özün özü saydıklarını,hattâ bu kitapları mütâlâ etmeyi bir ömre değer bulduklarını gördüm.Bu konuda orta bir yol tutana hemen hemen rastlamadım.Bilâkis,bu eserlerin müelliflerini bir kısım insanlar sıddîk addederken bir başka kesim'de zındîk olarak kabul etmektedir.Bu ne haldir,nerede i'tidâl?

Tekfir meselesine gelince,biz kıblemize yönelip,namazımızı kılan ve akîdemize inanan hiç kimseyi küfürle itham edemeyiz. Hattâ bu gibi kimselerin sözlerinde,onları küfürden kurtaracak karîneler araştırırız.Evet,bu tür eserlerin merdûd ve tehlikeli şeyler içerdiğini inkâr etmiyoruz.Ne var ki bunlar,o dönemde meşhur ve yaygın olan anlayışlardı.Bu eserlerin hulûl ve vahdet-i vücud düşüncesini ihsas ettirmesine gelince,bu lafın zâhirinden anlaşılan mânâdır.Hâlbuki,bu ifâdelerin esas maksatlarına vâkıf olabilsek,muhakkak ki onların,hulûl ve ittihat anlayışından beri kullandıklarını görürüz...(1)

Bir başka yerde de-hakkında hayli münâkaşalar olmuş ve şiddetli hücumlara mâruz kalmış bir mutasavvuf olan-İbn Arabî hakkında şunları söylüyor:

"İbn Arabî...onu araştıran ve inkâr eden bir kimsenin te'vile ihtimalli olmayan konuları inkâr etmesi ve zâhirî ilhattır demesi doğrudur.Şu var ki,önceden yazdığı sahih bir akîdesi olan,fıkıhta güzel bir mezhebe sâhip bir insanı ilhatla itham etmek câiz olmaz sanırım.Öyleyse şöyle söylemek daha uygun düşer:Kelâmı müşkildir.Ancak akîdesi sahihtir.Bir de,müşkil kelâmlarını bırakıp,mütâlâ etmemek daha doğru olur.Çünkü belki de bu sözlerin onun nezdinde farklı mânâları vardır.İşte bu tarz bir yaklaşım onu ilhattan kurtarır"(2)

---

1) Kâsimî,es-Sevânih,Kurban Bayramı 1327
2) Ayn es.1324

Kâsimî bir müsteşrikin"Rufâiyye,Kâdiriyy kimdir,mezhepleri-nin hakîkati nedir?" şeklindeki sorusunu cevaplandırırken,bunların Şeyh er-Rufâi ve Şeyh Abdulkâdir'in müntesipleri olduğunu söyledikten sonra,bu iki şahsiyetin,takvâ ve fâzilet i - mamları olduğunu,Allah'ın zikri,nefislerin ıslâhı,ahlakların güzelleştirilmesi için çalıştıklarını ve gâyelerinde de bir ayrılık olmadığını belirtiyor.İhtilâfın ise tarîkat şeyhleri - nin çoğalmasından,tarîkat silsilesine câhil,mürâî ve şöhret düşkünü kimselerin girmesinden kaynaklandığını söylüyor.Gerçek tarîkatlar hakkındaki mütâlâsını da şöyle dile getiriyor:

"Tarîkatın üzerine binâ edildiği esas gerçekten güzeldir. Seçkin ricâli,takvâ ve nefislerin ıslâhı husûsunda ulvî bir gâyeye sâhiptir.Zira onlar,insanların esas gâyeden ayrılıp,dünyaya ve lezzetlerine yöneldiklerini,Allah ve Rasûlü'nün râzı olamayacağı münkerâtları işlediklerini,Kur'an'dan ve Allah'ın zikrinden yüzçevirdiklerini görünce onları takvâ makâmına dâvet etmişlerdir.Bunu da sırf Allah rızâsı için yapmışlardır.."

Kâsimî bunları söyledikten sonra bu konudaki genel kâideye işâret ediyor:

"Din,Allah'ın kitabı ve hedy-i Rasûlullahtır.Bunlardan ayrılan her şey dinden değildir.Tasavvuf konusunu da bu kıstas çerçevesinde değerlendirmek gerekir.Nitekim,Mehâsibî'nin"er-Riâyeüsi,"Kûtu'l-kulûb","el-İhyâ" (1) gibi eserlere muttalî olan;onları Kitap ve Sünnet üzre bulur." (2)

Bu konuyu bitirmeden önce,Kâsimî'nin tasavvufî yönünü anlamamıza yardımcı olur düşüncesiyle,günlük vird okuduğunu ve bu âdetini seyahatlerinde bile terketmediğini,(3) ayrıca duâ ve ezkar bâbından,"Muntehabâtü't-tevessül","el-Evrâdu'l-me'sûre"

1) Kâsimî'nin,son iki eseri,"el-Va'zu'l-matlûb min Kûti'l-kulûb" ve "Mevizatu'l-mü'minîn min İhyâ-ı ulûmiddîn" adıyla ihtisar ettiğini hatırlatalım.
2) Kâsimî,Suâlü müsteşrik ve cevâbun hakîm,el yazması,Kâsimî şahsî kütüphanesi.
3) Bk.Tercümetü'l-Kâsimî,s.15

gibi eserler tasnif ettiğini belirtmek istiyoruz.

B-Kâsimî'de Islah Düşüncesi

Kâsimî'nin bir de ıslahçı yönünü müşâhede ediyoruz.Hatta bazıları kendisine "Muslih müceddid" ünvânını dâhi vermişlerdir.(1) Gerçekten de ıslah kavramını,kitap ve sahih sünnete rucû ve bunları selef-i sâlihînin metoduna göre anlamaya çalışmak;müslümanları şirkten,hurâfe ve bid'attan,dine sokulmuş ve islâmin rûhuna uygun olmayan yabancı fikirlerden arındırmak islâmî ilmin çerçevesinde hür islâm düşüncesini ihyâ etmek manasında ele alırsak bu nitelendirme tamâmen doğrudur diyebiliriz.Şu var ki,bu kavramın çağrıştırdığı şiddetli tepki ve bunu fiilî mücâdele şeklinde izhar mânâsını Kâsimî'nin ıslahî düşüncesinden ayrı tutmak gerekir.Nitekim,O'nun sırf bir va'z ve tavsiyeden öteye geçmeyen îkâzlarını bir yana bırakırsak,yapılan yanlışlıklara,işlenen bid'atlara karşı sert ve fiilî bir tepki gösterdiğine dâir bir işârete hayatının hiçbir döneminde rastlamıyoruz.Bir de,ıslah düşüncesini açıklamaya çalışırken sözkonusu ettiğimiz şirk,bid'at gibi kavramlara Kâsimî'nin bakış açısı ve yorumlama tarzı da önemli.Zira bu kavramlar farklı yaklaşımlara göre sınır daralabilecek ya da genişleyebilecek bir elastikiyata sâhiptir.

Kâsimî'nin şirk ve tekfir meselesine yaklaşımını biliyoruz. Hattâ bu konuda "Kıblemize yönelen kimseyi tekfir edemeyiz"diyecek kadar ihtiyatlı hareket ettiğini gördük.Öte yandan,en azından zâhiren şirki îcâbettirebilecek şatahâtlar gösteren tasavvuf erbâbı hakkında bile mûtedil bir yargı taşıdığını ve bunları bile tekfirden kaçındığını müşâhede ettik.(2)

Bu arada Kâsimî'nin bid'at konusunu da nasıl ele aldığını anlayabiliyoruz.Zira O,bu meseleyi "Islâhu'l-mesâcid mine'l-

1) Reşid Rızâ,Mahmud Mehdî el-İstanbûlî bunlardandır. (Bk.Reşid Rızâ,Ta'rîfu bi kitâb Kavâidi't-tahdîs,Kavâidü't -tahdîs,s.21;Ayn.mll.,el-Menâr,C.XVII,Sa.VII,s.559;İstanbûlî, s. 27 vd.)
2) Bk.Kâsimî ve Tasavvuf

bida`ve'l-avâid"adlı eserinde genişçe izah etmiş ve bidatlara karşı ne gibi bir tavır takınılacağını,bunların ıslâhı için de nasıl bir yol tâkip edilmesi gerektiğini mufassal olarak anlatmıştır.(1) O bidâtı,hasene ve seyyie kısımlarına ayırarak şöyle tanımlıyor:

"Bid`at-ı hasene,Peygamber (s.a.)asrında ondan bir fiil ya da takrîr olarak sâbit olmamakla birlikte,şeriatın genel kâidelerinin izin verdiği ve inkâr edenin de bilinmediği her yeni şeye denir.Ancak Sahabenin söz,fiil ve ikrâr olarak icma`ya da ihtilâf ettiği -zira onların ihtilâfı rahmettir.-şeyler bu ta`rifin dışında kalır.Çünkü,Sahabeden sonra gelenlere düşen,onların görüşlerine rağmen yeni bir görüş beyân etmek değil,derhal onlara ittibâ etmektir.Bu şartları taşımayan her yeni şey ise bid`at-ı seyyie olarak kabul edilir ve zemmi iltizâm eder."(2)

Bu îtibarla Kâsimî'nin ıslah düşüncesini bu genel kıstaslar çerçevesinde mütâlâ edersek,daha sağlıklı bir neticeye varabiliriz.Hakîkaten de Kâsimî'de bu ölçüler dâhilinde bir ıslah eğilimi görebilmekteyiz.Ancak bunu daha ziyâde ihtiyaca göre kaleme aldığı eserleri yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.Herşeyden önce hemen hemen bütün eserlerinde hür islâm düşüncesini ihyâ etmenin gerekli olduğunu vurgulayıp,islâm düşüncesinin donuklaşmasına yol açan taassubî zihniyetin olumsuzluklarını dile getirmiş ve her fırsatta ictihâdın zarûreti üzerinde durmuştur.Öte yandan,sosyal hayatta insanların İslâmın rûhuna ve genel kâidelerine aykırı olarak işledikleri yanlışlıklara dikkat çekmek üzere " Islâhu'l-mesâcid mine'l-bida` ve'l-avâid" (3),"Şezra min sîrati'l-Muhammediyye(Mevlidlerde

---

1) Bk.Kâsimî,Islâhu'l-mesâcid mine'l-bida`ve'l-avâid(Beyrut 1390),s.10 vd.
2) Ayn. es. s.14
3) Talebesi olan Hâmid et-Takî,bu eser basıldıktan sonra Kâsimî'ye "Niçin sırf mescidlere münhasır değil de bütün bid-atları ele alan bir eser yazmıyorsunuz" şeklinde bir soru tevcih ediyor.Kâsimî ise şu cevâbı veriyor:"Bid'atların çoğu mescidlerde bulunuyor.Azdan önce çok olana önem vermek gerekir."(Hâmid et-Takî,Cemâluddîn el-Kâsimî,Mecelletu't-temeddüni'l-islâmî,C.I-IV,s.765)

işlenen bid'atlara dâir) gibi eserler te'lif etmiş,bu arada Osmanlı Devletinin kaza organlarının ıslâhına yönelik öneri - ler sunmak üzere " Evâmir mühimme fî ıslâhi'l-kadâi'ş-şer'î" gibi risâleler kaleme almıştır.

Buraya kadar Kâsimî'nin ıslâhî yönüne ve bu konudaki fâliyetlerine sınırlı bir çerçevede ve olabildiğince ana hatlarıyla temas etmeye çalıştık.Ancak konuyu bitirmeden önce bu hususta R.Rızâ'nın bir mütâlâsını aktarmak istiyoruz:

"....Pek çok kimse bana şöyle sorabilir:Kâsimî'yi büyük ıslahçılardan birisi olarak addediyorsun.Halbuki O'nun tasnif veya şerhettiği bu kitapların ekserisinin uzaktan yakından ıslahla alâkası yok.Hattâ sırf bu meseleyi ele alan bir eseri bulunmadığı gibi,mevcutların çoğunda da bu konunun emâresine rastlanmıyor.

Ben bu istifhâmı şöyle cevaplandırabilirim:Bir insan,bütün yazdıkları "el-Menâr"okuyucularının anladığı manada bir ıslah konusunu ele almasa bile,bu asırda müslümanların seçkin ıslahçılarından birisi olabilir.Çünkü ıslah mefhûmu oldukça geniştir.Binâenaleyh bu mefhum,zamanın,mekânın,seviyenin ve muhâtabın durumuna göre değişiklik arzeder.Bir muslin,bizâtihî ıslahçı olarak yaratılmaz.Aksine o da herkes gibi bir şey bilmiyor olduğu halde yaratılır.Ne var ki,onda ıslah istîdâdı kuvve olarak saklı bulunmaktadır.Bu da ancak terbiye ve ta'limle ortaya çıkar ve gün be gün de yenilenir.Bu gerçekten hareket edersek,sâdece elli sene yaşamış ve yetmişten çok eser bırakmış bir insandan bütün yazdıklarının ıslahla alâkalı olmasını nasıl bekleyebiliriz?" (1)

III.KÂSİMÎ'NİN ESERLERİ

Bu kısımda Kâsimî'nin tahkîk ve neşirleriyle birlikte,ihtisar,derleme ve te'lif olarak yaptığı ilmî çalışmalardan bahsedeceğiz.Ancak esas mevzûya girmeden önce,Kâsimî'ye göre kitap te'lif ve neşrinin önemi;Kâsimî'nin te'liflerinde tâkip ettiği metodu ve eserlerinin umûmî değerlendirmesiyle birlikte

1) el-Menâr,C.XVII,Sa.VIII,s.630-631

kıymet ve önemi hakkında kısa bir bilgi sunmak istiyoruz:

1-Kâsimî'ye Göre Kitap Te'lif Ve Neşrinin Önemi

Kâsimî velûd bir müellif olarak tanınmıştır.Zira,yüzün üzerinde büyüklü küçüklü eseri vardır.Bunun yanında başka müelliflere âit pek çok kitabı da ya bizzat neşretmiş,ya da gerekli tavsiye ve yardımlarla neşredilmesini sağlamıştır.Bütün bu fâliyetler,Kâsimî'nin kitabın kıymetini çok iyi anladığını ve toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında kitap neşrinin ne derece tesirli ve önemli olduğunu gâyet güzel kavradığını göstermektedir.Bundan başka,bir yayıncı olan Muhammed Nâsif'e yazdığı mektupların birinde rastladığımız şu ifâdelerden Kâsimî'nin kitap hakkındaki düşüncelerini gâyet net olarak çıkarabiliriz:

"Mâlûmunuz olduğu üzere,Selefin mezhebini yaymanın en kolay yolu kitaplarını basmaktır.Zira tek bir kitap,yüz tane dâvetçi ve hatipten daha hayırlıdır.Çünkü kitabın tesiri kalıcıdır.Öte yandan onu muvâfık olan da olur muhâlif olan da.Nitekim ben,bastırdığımız ve neşrettiğimiz eserler sâyesinde pek çok sâbit fikirlinin ihtidâ ettiğine şâhit oldum...." (1)

2-Kâsimî'nin Te'liflerinde Tâkip Ettiği Metod

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kâsimî çok sayıda eser kaleme almıştır.Bu eserlerde O,kendine has bir metod ve uslûp kullanmıştır.Bu bakımdan Kâsimî'nin eserlerinin metod ve üslûb bakımından kendi içerisinde belli bir orijinalitesinin bulunduğunu söyleyebiliriz.Ne var ki,bu eserlerde Kâsimî'nin sırf kendisine âit fikirleri açısından bir değerlendirme yapılırsa,aynı orijinalitenin mevcudiyetinden sözedemeyiz.Çünkü Kâsimî,hemen hemen bütün eserlerinde kendi fikirlerini açıkça ifâdeden ziyâde başkalarından nakletme yoluna gitmiştir.Aslında Kâsimî'nin zekâ yapısı ve ilmî seviyesi orijinal fikirler üretebilecek bir kapasiteye sâhiptir.Ancak O,kendince önemli ve ma'kûl gerekçelerden ötürü nakille yetinmeyi tercih etmiştir.Bu gerekçelerin neler olduğunu kesin olarak bilmiyoruz.Şu kadar var ki,Kâsimî'yi bu metodu benimsemeye götüren en önemli etkenin

---

1) Zâfir,s.588

başından başından geçen "Müctehidler hâdisesi"ile "Reşid Rızâ olayı"olduğunu sanıyoruz.Çünkü daha önce de gördüğümüz gibi,bu olayların Kâsimî üzerinde fevkalâde tesiri olmuştur.Zira her iki hâdiseye de Kâsimî ve Reşid Rızâ'nın şahıslarından ziyâde ictihad esâsına dayalı düşünce tarzları sebep olmuştur.Taklid ve mezhep taassubunun revaçta olduğu bir dönemde daha fazla tepkilere yolaçmamak için Kâsimî'nin beyân etmek istediği görüşlerini herkesçe kabul görecek bir âlime dayandırmak istemesi gâyet ma'kul bir izah tarzı gibi görünmektedir.Hakîkaten de eserlerinden çıkarabildiğimiz kadarıyla,Kâsimî'nin başkalarından naklettiği görüşler,hemen hemen kendi düşüncelerini yansıtmaktadır.

Mevzûmuzun başında Kâsimî'nin eserlerinin kendi içerisinde belli bir orijinalitesi var demiştik.Gerçekten de O,çoğunlukla nakle başvurmuştur ama,nakletmek istediği görüşleri tercih husûsundaki yeteneği ve bunları sistematik ve mantıkî bir tarzda kopoze etmesi ona ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

O'nun eserlerinin metod açısından bir başka husûsiyetide şudur:Kâsimî bir meselede nakilde bulunurken belli bir mezhep gözetmiyor.Bilâkis nerede olursa olsun kendince hakîkat ve sahih olanı araştırıyor,doğru kabul ettiği bir görüşün de dört mezhepten birisine âit olmasıyla,bu mezhepler hâricinde bir ekole ya da âlime âit olması arasında fark görmüyor.Hattâ gerektiğinde mu'tezîlerden,hâricîlerden,zeydîlerden,ca'ferîlerden bile görüş aktarmaktan çekinmiyor.Bu yönüyle Kâsimî'nin, bütün mezhepleri ve fırkaları kuşatıcı ve birleştirici bir husûsiyeti hâiz olduğunu söyleyebiliriz.

3-Eserlerinin Değeri Ve Önemi

Kâsimî'nin eserlerini az sonra teker teker sıralayıp,kısaca tanıtmaya çalışacağız.Orada da görüleceği gibi,bu eserler hem sayı,hem de içerdiği mevzûlar îtibârıyla çok ve çeşitlidir. Bunlar içerisinde bir kaç sayfayı geçmeyen küçücük risâleler bulunduğu gibi,ciltlerle ifâde edilen kocaman kitaplar da bulunmaktadır.Kanaatimizce 49 yaşında vefât etmiş bir insan için bu çalışmalar,hiç te küçümsenmeyecek bir başarıdır.

Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi Kâsimî'nin eserleri yeni ve orijinal fikirler sunma bakımımdan pek fazla kıymet ifâde etmiyor.Ancak bu yönü onun eserlerinin önemsiz ve değersiz olduğunu göstermez.Aksine,bunların ilim dünyasında önemli bir boşluğu doldurduğunu söyleyebiliriz.Herşeyden önce bu eserler çok ve çeşitli mevzûları ele almıştır.Öte yandan bu mevzûların çoğu,yaşanan hayatta insanların karşılaştıkları problemlerin şer'î çözüm yollarını içermektedir.Bu yönüyle de güncel ve pratik bir nitelik taşımaktadır.Nitekim Kâsimî,o asırda henüz yeni ortaya çıkmış ya da önce ulemâ arasında münâkaşası yapıldığı halde kesin bir hükme bağlanmamış pek çok meseleyi ele alarak şer'î açıdan hallü fasl etmeye çalışmıştır.Bunu yaparken de meseleyi akademik bir tartışma zemininde bırakmamış,güncel hayatta uygulunabilecek bir tercih noktasına getirmiştir.

Kâsimî'nin eserlerinin pratik bir faydası da,belli bir meselede söylenmiş değişik değişik mezheplere ve farklı şahıslara âit pek çok görüşü bir arada ve derli toplu bir şekilde görebilme imkânını bahşetmiştir.Üstelik aldığı görüşlerin kaynağını da zikretmesi gerektiğinde esas kaynağa mürâcât etme bakımından kayda değer bir kolaylık da sağlamaktadır.

Bu eserlerin didaktik bir faydası daha vardır:Daha öncede belirttiğimiz gibi Kâsimî,telefon gibi,telgraf gibi henüz yeni ortaya çıkmış bir çok meselenin fıkhî hükümlerini araştırmıştır.Tabiatıyla,bunların daha önceki dönemlerde ele alınması imkansızdır.Böyle tamâmen yeni bir meselenin nasslar ışığında nasıl ele alınacağı hakkında daha önce belli bir hükme varılmış,benzer meselelerle nasıl kıyaslanacağı ve diğer hukûkî istidlâl yollarının nasıl tatbik edileceği gibi usûle müteallik hususlarda bu eserlerin,özellikle biz ilim tâlipleri için son derece öğretici ve yararlı bir yönü bulunmaktadır.

Buraya kadar Kâsimî'nin eserlerinin önemi ve kıymet-i ilmiyyesi hakkında kendi mütâlâmızı sunmaya çalıştık.Şimdi de konuyla alâkalı başkalarına âit bir iki değerlendirmeyi aktarıp,esas mevzûmuz olan Kâsimî'nin eserlerine geçmek istiyoruz:

Kâsimî'nin değerli arkadaşlarından Emir Şekib Arslan şun -

ları söylüyor:"Ben,şeriatı nefislerinin mütmain olacağı bir tarzda anlamak isteyen her islâm tâlibine Cemâluddîn el-Kâsimî'nin eserlerinden hiçbirini kaçırmadan okumasını tavsiye ederim."(1)

Reşid Rızâ'nın da şöyle söylediği rivâyet ediliyor:"Osmanlı Devletinin ıslâhı için,parlamentoya sunulacak modern bir hukuk kitabı te'lif etmekten başka çâre yoktur.Bu kitap,meclis te tasdik edilecek ve sonra da uygulanmak üzere neşredilecektir.Böyle bir eseri de Cemâluddîn el-Kâsimî'den başkası te'lif edemez."(2)

Kâsimî'nin eserlerini ve bu arada diğer ilmî çalışmalarını tahkîk ve neşirleri,ihtisarları,derlemeleri ve te'lifleri olmak üzere dört ayrı kategoride ele almayı sistematik açısından uygun buluyoruz.Yerimizin sınırlı olması dolayısıyla da,bu eserlerin bir kısmını sâdece isim olarak zikredip,kısaca konusuna işâret edeceğiz.Bir de,bâzı eserler hakkında gerekli gördüğümüz takdirde ilâve mâlumât vermeye çalışacağız.

A-Tahkik Ve Neşirleri

1-Kitâbu ilmi'ş-şâmih fî îsâri'l -hakk ale'l-âbâ ve'l-meşâyîh:Muhammed el-Makbilî el-Yemenî'ye âit bu eseri Kâsimî el yazma bir nüshasından istinsah ederek neşre hazırlamış ve Mısır'da Menâr matbaasında bastırmıştır.(3)

2-İbn Teymiyye'nin risâleleri:İbn Teymiyye'ye âit bir çok risâleyi değişik kütüphânelerden derleyerek iki cilt hâlinde neşretmiştir.(4)

3-Kitâbu muhtelefi'l-hadîs:İbn Kuteybe'nin hadis ilmi sahasındaki bu eserini,Zâhiriyye kütüphânesindeki el yazma bir nüshasından istinsah edip,gerekli tashihleri yaparak bastırmıştır.(5)

1) Emir Şekib Arslan,Şeyh Cemâluddîn el-Kâsimî,Kavâidu't-tahdis,s.13
2) Hâmid et-Takî,Cemâluddîn el-Kâsimî,Mecelletu't-temedduni'l-islâmî,1373,C.I-IV,s.764;Târîhu ulemâ-i Dımeşk,I,300
3) İstanbûlî,s.55 vd.
4) Bk.Zâfir,s.586 vd;İstanbûlî,s.49
5) İstanbûlî,s.55

4-Kitâbu igâsetü'l-lehfân fî hukmi talakı'l-gazbân:İbn Kayyim el-Cevziyye'nin talak konusunda yazdığı bu eserini tahkik ederek neşrini sağlamıştır.(1)

5-İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakk min ilmi'l-usûl:İmam Şevkânî'nin fıkıh usûlü konusunda te'lif ettiği bu kıymetli eserini tahkik ederek 1328 yılında Mısır'da "es-Seâde" matbaasında bastırmıştır.(2)

6-Sebti esânidi'l-Merhûm Muhammed Sâlim en-Nabulusî:Kâsimî'nin farklı nüshaları karşılaştırarak tahkik ettiği orta boy,21 sayfa el yazması bir eser.Tahkik târihi H.1319

7-Fevâid muktebese min Kitâbi'd-düreri'l-mültekata:Diyâuddin Abdulaziz ed-Demiri'nin fıkıh sahasındaki bu eserini Kâsimî,nüshaları karşılaştırmak sûretiyle tahkik etmiş,sonuna da müellifin kısa hâl tercümesini eklemiş.Kâsimî,bu çalışmasını yaparken Tâhir el-Cezâirî'ye de mürâcât ettiğini söylüyor.Orta boy kâğıtlarda 74 sayfa kadar olan bu el yazma eserin tahkik târihi 25 Rebîu's-Sânî 1324 olarak atılmış.

Kâsimî'nin neşrettiği eserlerden tesbit edebildiğimiz kadarını zikretmeye çalıştık.Ancak burada şunu da belirtelim ki, Kâsimî'nin şahsî kütüphanesinde hâlen el yazma olarak mevcut olup,istinsah ve tahkik edilmiş ve henüz neşredilmemiş bir çok eser daha bulunmaktadır.Biz bunlardan sâdece iki tânesini zikretmekle yetindik.

B-İhtisarları

Kâsimî,bazı önemli eserlerden daha fazla istifâde sağlanması için ihtisar edilmesi gerektiğine inanıyordu.Nitekim,Sevânihlerinin birinde ihtisar edilmesi gereken eserleri sıralamıştır.(3) Bunlar içerisinde "Zâdu'l-meâd","Kûtu'l-kulûb","el-İkna`","eş-Şifâ","Keşfu'l-ğumme","Avârifu'l-meârif","el-İhyâ","Minhâcu'l-âbidîn","Mesâliku'l-kelâmiyye" gibi büyük eserler

1) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.143,İstanbûlî,s.73
2) Bk.Muhammed Kürd Ali,el-Muktebes,V,543
3) Kâsimî,Sevânih,Muharrem 1324

bulunmaktadır.Bunların bir kaç tânesini ihtisar etmeye muvaffak olan Kâsimî,diğerleri hakkındaki tasarısını gerçekleştirmeye ömrü vefâ etmemiştir.İhtisarlarından bazıları şunlardır:

1-Mev'izatu'l-mü'minin min İhyâ-ı ulûmi'd-din:Gazâlî'nin (v. 505) İhyâ-ı ulûmi'd-din adlı eserinin muhtasarıdır.Bu muhtasar,pek çok medrese ve fakültelerde ders kitabı olarak okutulmuştur.(1) Bir çok baskıları yapılmıştır.(2)

2-el-Va'zu'l-matlûb min Kûtu'l-kulûb:Ebu Tâlib el-Mekkî'nin meşhur eseri "Kûtu'l-kulûb"un muhtasarıdır.Normal kitap ebâdında 214 sayfa kadar olan bu el yazması eser,Kâsimî'nin yaptığı son çalışmalarından biridir.Zira,bitiş târihi 19 Şâban 1331 olarak zikredilmiştir.

3-Âdâbu'l-âlim ve'l-müteallim ve'l-müftî ve'l-müsteftî:El yazma olan bu eser,Nevevî'nin (v.676) "el-Mühezzeb" adlı eserinin mukaddimesinden tecrid edilmiştir.Orta boy,82 sayfa olan bu esere Kâsimî,güzel bir fihrist yapmış ve ciltlemiş.Eserin sonunda tecrid târihi olarak H.1317 senesi gösteriliyor.

Kâsimî,bu eseri daha sonra ihtisar ederek "Âdâbu'l-dâris ve'l-müderris"adıyla 11 sayfalık bir makâle hâlinde neşretmiştir.(3)

4-el-Kevkebu'l-münîr fî mevlidi'l-Beşir ve'n-Nezîr:Kâsimî'ye âit nefis bir ta'lîk yazısıyla ve renkli mürekkepler kullanılarak kalane alınan bu el yazma eser,Âişe el-Bâûniyye'nin Peygamberimiz (s.a.)'in mevlidini konu edinen bir eserinin Kâsimî tarafından yapılmış bir ihtisârıdır.Orta boy,40 sayfalık ve karton ciltli bu eserin bitiş târihi H. 1306

C-Derlemeleri

1-Mecmû'u resâil fî usûli't-tefsir ve usûli'l-fıkıh:

Farklı müelliflere âit üç ayrı risâleden müteşekkil bir derleme.Bu risâleler şunlardır:

---

1) Zâfir,s.663

2) Bu baskılardan bazıları şunlardır:Mektebetü'l-islâmî,Kâhire, 1915 ve 1970;Dâru'n-nefâis,Beyrut,1982 ve 1988.Son iki baskı Âsım Behçetü'l-Baytâr tarafından tahkik edilmiş ve nefis bir baskı tekniğiyle tab'edilmiştir.3) el-Muktebes,VII,283vd.

a) Celâluddin es-Suyûtî'nin tefsir usûlü konusunda bir risâlesi,

b) İbn Hazm el-Endülüsî'nin usul-ü fıkha dâir bir risâlesi,

c) Hâfız Cemâluddin el-Makdîsî'nin "Mecmau'l-usûl"adlı bir risâlesi.

Kâsimî bu risâleleri tahkik ederek kısaca şerhetmiş ve 1331 yılında bastırmıştır.(Dımeşk,Matbaatu'l-Feyhâ).Eser 63 sayfadır.

2-Şerhu erbâ'i resâil fi'l-usûl:

İçerisinde dört ayrı risâle bulunmaktadır.Bunlar:

a) Şâfî usûlüne dâir İbn Fevrek el-Esbahânî'nin bir risâlesi,

b) Muhyiddîn İbn Arabî'nin "el-Futûhâtu'l-mekkiyye"adlı eserinden tecrid ettiği bir risâlesi,

c) Necmuddin et-Tûfî'nin "mesâlihu mürsele" konusunda bir risâlesi,

d) Hâfız Suyûtî'ye âit bir risâle.Bu risâleyi Suyûtî'nin "en-Nikâye" adlı eserinden tecrid etmiştir.

Bu derlemede Kâsimî'nin yaptığı kısa şerhlelerle birlikte 80 sayfa olarak basılmıştır.(Beyrut 1224)

3-Mecmû'u mütûni'l-usûliyye:

Dört mezhebe âit birer usûl-ü fıkıh risâlesi ihtivâ eden ve yaklaşık 150 sayfa kadar olan bu eser,Kâsimî tarafından derlenerek,hâşiyeler yapılmış ve Dımeşk'te basılmıştır.İçerisindeki risâleler şunlardır:

a)Muhtasaru'l-Menâr:Zeynüddîn el-Halebî(v.808)

b)el-Varakât:İmâmu'l-Harameyn el-Cüvenî(v.478)

c)Muhtasarı Tenkîhı'l-fusûl:Şehâbuddîn el-Karâfi(v.684)

d)Kavâidu'l-usûl:Sâfiyuddîn el-Bağdâdî(v.739)

4-Mecmuatu hutab:

Peygamberimiz (s.a.)ve Hulefâ-i Râşidî'nin îrad ettiği hutbelerden bazılarıyla,önemli gün ve hâdiselerde okunabilecek diğer hutbe örneklerini ihtivâ etmektedir.Kâsimî'nin çeşitli eserlerden derlediği bu kitap,130 sayfa olarak basılmıştır.(Dımeşk 1325)

5)el-Ukûdu'n-nazîme fî zikrâ mevlidi'n-Nebiyye(s.a.)ve âh-

lâkıhi'l-azîme:

Kâsimî'nin 1330 yılında derlediği bu eserde el-Busayrî,el-Kayravânî ve Âişe el-Bâuniyye'ye âit üç ayrı kasîde bulunmaktadır.Eser el yazması olup,orta boy,24 sayfa kadardır.

D-Te'lifleri

Kâsimî'nin te'lif mahsulü eserleri sayı ve konu îtibarıyla bir hayli fazla olduğu için,bunları içerdiği mevzûların dâhil bulunduğu ilim dallarına göre sıralamayı uygun buluyoruz.Bunun, sistematik açıdan daha bir kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz. Tabiatıyla bu eserlerin hangi ilim dalına girdiğini kesin sınırlarıyla tâyin etmemiz kâbil değildir.Zira,mevzûlar arasında bir takım tedâhuller sözkonusu olabilmektedir.Ancak biz,sınıflandırmamızda ağlabiyyet esâsını gözönünde bulunduracağız.Ayrıca tek bir branş dâhiline almakta zorlandığımız eserleri de "çeşitli mevzular" başlığı altında inceleyeceğiz.

1-Seyahatnâmeler

Kâsimî'nin seyahatlerini anlatırken işâret ettiğimiz gibi Kâsimî,bütün seyahatlerini kaleme almıştır.Hepsi de şahsî kütüphânesinde el yazma hâlinde mevcut bulunmaktadır.Bunlardan özellikle iki tânesi,dönem idârî taksîmâtıyla,kültürel yapısı hakkında târihî bir vesîka hüvviyetini taşıması îtibarıyla bir hayli önemli sayılabilir:

a)Bezlü'l-hümem fî mev'izatü ehli Vâdi'l-Acem,

b)Husnu's-sebek fi'r-rıhle Li va'zı Kadâi'n-Nebek.

2-Hâtırâ ve Not Defterleri

Kâsimî'ye âit hâtırâ ve not defteri kâbilinden bazı dökümanları onun eserleri arasında zikretmemiz biraz yadırganabilir.Ancak biz bunları Kâsimî'nin en önemli eserleri olarak addediyoruz.Zira,bu kaynaklardaki bilgiler,Kâsimî dışında hiç kimsenin muttalî olamıyacağı bir husûsîlik taşımakla,çeşitli tepkilere mâruz kalmak endişesinden uzak olarak kaleme alın -

mıştır.Bu îtibarla Kâsimî'nin hem şahsî hayâtını,hem de fikrî yapısını daha sıhhatli ve daha objektif değerlendirebilmemizde bu defterler bize önemli ölçüde ışık tutmaktadır.

a)es-Sevânih ve'l-vâridâti'l-ilmiyye(1) :

Bu eserin Kâsimî'nin şahsî kütüphânesinde el yazması iki ayrı nüshası bulunmaktadır.Birisi,Kâsimî'nin orijinal yazısıyla küçük boy bir defterden ibârettir.Sayfaları numaralanmış olan bu defterin bazı bölümleri kurşun kalemle yazılmıştır.Öbür nüsha ise talebelerinden birisi tarafından asıl nüshadan istinsah edilmiş olup,ciltsiz ve dağınık kâğıtlar hâlindedir.Her iki nüsha da farklı konuları işleyen bir çok sânihaları içermektedir.Kâsimî'nin "Bana öyle geliyor ki" "İçime şöyle doğdu"gibi ifâdeleriyle başlayan bölümlümler,târih sırasına göre numaralandırılmış,toplam 45 ayrı sâniha olarak kaleme alınmıştır.(2)Ayrıca,Kâsimî'nin her bir sânihaya koyduğu târihlerden anlıyoruz ki,bu defterdeki bilgiler hicrî 1323'le 1330 yılları arasında yazılmıştır.

b)el-Müfekkirâtu'l-yevmiyye ve el-Müzekkirâtu'l-yevmiyye:

Kâsimî'nin günlük olarak tuttuğu ve her biri bir senelik olan küçük,takvimli not defterleridir.Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu defterlerden on tâne bulunmaktadır.Bunlar,bir çok meselede Kâsimî'nin şahsî kanaatlerini göstermesi bakımından önemli sayabileceğimiz bir hayli mâlumât içermektedir.

3)Tevhid ve Kelâm

a)Delâilu't-tevhîd:

Kâsimî'nin en önemli te'liflerinden birisidir.Başta Allah'ın varlığı ile nübüvvetin gerçekliğine aklî ve naklî delilleri

---

1) Bu ifâdeyi "Kalbe doğan ilmî ilhamlar"şeklinde tercüme edebiliriz.Bazı talebelerinin anlattığına göre Kâsimî,cebinde beyaz kâğıt ve kurşunkalemi hiç eksik etmezdi.Nerede bulunursa bulunsun,aklına gelen her önemli fikri unutmamak için derhal buralara kaydederdi.(Zâfir,s.259;İstanbûlî,s.19)

2) Kâsimî'nin şahsî kütüphânesini şu anda evinde muhafaza eden torunu Muhammed Sa'id,bu sevânih'in ayrı bir bölümünün daha bulunduğunu ancak ne yazık ki kaybolduğunu teessüf'le ifâde ettiler.

ve burhanlar olmak üzere bir çok ilâhiyat mevzûlarını sistematik bir tertiple ele almakta ve yer yer felsefî izahlarla birlikte derinlemesine tahlil ve münâkaşa yapmaktadır.

Bu eserin ilk baskısı 1908 yılında Dımeşk'te (Matbaatu'l-Feyhâ)yapılmıştır.Yakın dönemlerde yapılmış iki ayrı baskısını daha tesbit edebildik.Birincisi,Beyrut'ta 1984 yılında Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye,öbürü ise Kâhire'de 1986 yılında Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye tarafından gerçekleştirilmiştir.

b)Mezâhibu'l-a`râb ve felâsifetü'l-islâm fi'l-cinni:

Cinlerin mâhiyeti ile alâkalı bir eserdir.İlk olarak lûgat ve iştikak îtibarıyla "cinn" kelimesini araştırıyor.Bunun için de "Dâiratu'l-meârif el-Biritâniyye","Mu'cemu Laros" gibi ba - tılı kaynaklardan da istifâde ediyor.Daha sonra,arapların ve islâm filozoflarının nazarında cin kavramının ifâde ettiği mânâları çeşitli görüşlerle birlikte izaha çalışıyor.

Bu eser ilk defâ el-Muktebes dergisinde tefrika edilmiş(1) daha sonra da müstakil kitap olarak basılmıştır.(2)Yaklaşık 52 sayfa kadardır.

c)el-İsrâ ve'l-mi'râc:

Kâsimî bu eserinde "İsrâ ve Mi'râc" hâdiselerini kitap ve sünnete dayanarak açıklamaya çalışmıştır.Netice olarak da,"İsrâ"nın bedenen,"Mi'rac"ın ise rûhen gerçekleştiği kanaatına varmıştır.32 sayfalık bu kitapçık,"Feyhâ"matbaasında başlamıştır.(Dımeşk 1331)

d)Nakdu'n-nesâihı'l-kâfiyye:

Kâsimî bu eseri Muhammed b. Yahyâ adında bir âlimin kaleme aldığı "en-Nesâihu'l-kâfiyye" isimli esere reddiye olarak te'lif etmiştir.Muhammed b. Yahyâ Muâviye'nin âdil olmadığına ve ona lânet etmenin câiz olabileceğine hükmetmiştir.Kâsimî'de bu reddiyeyi kaleme alarak bu hükmü çürütmeye çalışmış ve Muâvi - ye'nin âdil olduğunu dolayısıyla rivâyet ettiği hadislerin makbul sayılacağını savunmuştur.Bu eser de 1322 yılında Dımeşk'-

1) el-Muktebes,C.V
2) Matbaatu'l-Muktebes,Dımeşk 1328 (1910)

te 50 sayfa olarak basılmıştır.

e)Şezra min sîrati'l-Muhammediyye:

Halk arasında yaygın bulunan "mevlid" törenlerinin islâmî esaslar açısından bid'at ve olumsuz yönlerine işâret etmek amacıyla kaleme alınmıştır.Küçük boy,36 sayfa kadar olan bu eser 1321 yılında Mısır'da basılmıştır.

f)Îdâhu'l-fıtra fî ehli'l-fetra :

Adından da anlaşılacağı üzere,kendilerine dâvet ulaşmamış fetret ehlinin iman ve islâm noktasından durumlarını ele alıyor.Normal kitap ebâdında 60 sayfalık el yazması bir eser.Kâsimî,konuyu temelde husn ve kubh meselesine ircâ ederek,bu meseledeki farklı mezheplerin görüşlerini nakledip şu neticeye varıyor:"Mutemed mezheplerden anlaşıldığına göre,şer'an mükellef,akıllı,bâliğ ve sağlam duygulara sâhip,ayrıca kendisine tebliğ ulaşan kimselerdir.Çocuk temyiz çağında bile olsa mükellef değildir.Bu hüküm kâfir çocukları için de geçerlidir.Çocuklar dışındaki fetret ehli ise,dinlerini değiştirseler ya da tebdîl etseler hattâ puta tapsalar bile kurtulmuşlardır.Araplar hepsi,Hz.İsmâil'den sonra,Hz.Muhammed (s.a.)'e kadar ehl-i fetret sayılırlar." Kâsimî bu eseri 1311 yılında tamamlamıştır.

g)Şerhu'l-akâid :

Kelâm ve tevhid konusunda 221 sayfalık el yazması bir eser, Te'lif târihi 1330.

h)Kitâbu'l-evliyâ :

Kâsimî'nin 1324 yılında te'lif ettiği 15 sayfalık el yazması bir risâle,

ı)en-Nazaru'l-ilmi fîmâ vakaa fi'l-Futûhât mine'l-îmâni'l-ilmî:

İbn Arabî'nin "el-Futûhât" adlı eserinde bahsi geçen "Allah'ı aklıyla belirleyen ancak belli bir Peygambere tâbî olmamış kimsenin durumu" konusunu açıklığa kavuşturmak üzere kaleme alınmış el yazması,7 sayfalık bir risâle.

i)Akîdetü ehli's-sünnet fî kelimeteyi'ş-şehâde:

El yazması,10 sayfalık bir risâle.Henüz tamamlanmamış ol-

duğu anlaşılıyor.

j)el-Ârâu'l-felsefiyye fi'l-mevt ve fî ılâci'l-havfi minhu...:

Adından da anlaşılacağı gibi ölüm korkusu ve bu korkudan kurtulmanın çârelerini anlatan küçük boy,28 sayfalık bir kitapçık.Kâsimî tarafından 1322 senesinde kaleme alınmıştır.

k)Zübdetu'l-ahbâr fî vildâni'l-küffâr:

Bülûğa ermeden vefat eden ve babaları kâfir olan çocukların durumu hakkında 1319 yılında te'lif edilmiş,12 sayfalık el yazması bir risâle.

l)Risâle fî necâti Ebeveyhi (s.a.)el-Kerîmeyn:

Peygamberimiz (s.a.)'in anne-babasının cehennemden kurtulmuş olduğuna dâir 13 sayfalık târihsiz el yazması bir risâle.

m)Faslu'l-kelâm fî hakîkatı avdi'r-rûh li'l-meyyit hîne's-selâm:

1314 yılında te'lif edilmiş 17 sayfalık el yazması bir risâle.

n)Yenâbiu'l-irfân fî mesâili'l-ervâh ba`de müfârakati'l-ebdân:

Bedenden ayrıldıktan sonra ruhların durumunu anlatan 20 sayfalık el yazması bir risâle.1314 yılında kaleme alınmış.

o)Bedîu'l-meknûn fî mesâili ehli'l-fünûn:

Yine el yazması olan bu eser iki cilt hâlinde hazırlanmıştır.Birinci cilt yaklaşık 228 sayfa,ikinci cilt ise 154 sayfa kadardır.İçerisinde genel olarak akîdenin tashîhi ve sahih islâm esaslarına ircâsını hedef alan mevzûlar işlenmiştir.

ö)Raf'u'l-münâkadât beyne mâ yezîdü fi'l-ömri ve beyne'l-mukadderât:

20 sayfalık el yazması,târihsiz bir risâle.

p)Semeratü't-tesâru`ile'l-hubbi fillâhi Teâlâ ve terki't-tekâtu`:

Kâsimî'nin 1313 yılında kaleme aldığı 6 sayfalık el yazması bir risâle.

r)Cevâbu'l-mes'eleti'l-Havrâniyye:

Kâsimî'nin Havran'ı ziyâreti esnâsında kendisine sorulan

bir soruya cevap olarak 1315 yılında kaleme aldığı 14 sayfalık el yazması bir risâle. Mevzûnun esâsını "İnsanın ihtiyârî fiillerinin kendisi tarafından yaratılması meselesi" teşkil etmektedir.

s)Redd alâ mesîhî yez'amu enne naîmu'l-cenne rûhâniyyün lâ cismânî:

Cennet nîmetlerinin sâdece ruh için söz konusu olduğunu iddiâ eden bir rahibe reddiye olarak yazılmış 3 sayfalık el -yazması bir risâle.

ş)İzâletu'l-evhâm bimâ yesteşkilü min terki seyyidinâ Ömer li kitâbeti'l-kitâb ellezî hemme bihî aleyhi's-salâtü ve's-selâm:

Reşid Rızâ'nın,Kâsimî'nin eserleri arasında zikrettiği (1) bu el yazması esere muttalî olamadık.

4-Kıraat ve Tecvid

a)Bahsün fî cem'ı'l-kırââti'l-müteârif:

Kur'an'ın meşhur kıraatlerini anlatan 5 sayfalık el yazması bir risâle.(2)

b)Cedvel fî mehârici'l-hurûf ve sıfâtihâ (3):

c)en-Nefhatü'r-rahmâniyye şerhu metni'l-Meydâniyye fî ılmi'l-tecvid:

Bu eser,"el-Meydâniyye"adlı tecvid kitabının şerhidir.Kâsimî son kısmına ayrıca Kur'an okumanın âdâbıyla alâkalı bir bölüm eklemiştir.32 sayfalık bu eser 1323 yılında basılmıştır.

5-Tefsir

a)Mehâsinu't-te'vîl:

Kâsimî'nin en büyük eseridir.Hattâ ilim dünyasında daha

1) Bk.el-menâr,C.XVI,Sa.VIII,s.628
2) Kâsimî,bu eserin son sayfasına yazdığı bir notta bu risâlenin bir makâle olarak "Semerâtu'l-fünûn" dergisinin 17 Rabîu's-sânî 1321 târihli sayısında yayınlandığını ifâde etmektedir.
3) Bk. el-Menâr,C.XVI,Sa.VIII,s.628

çok bu eseriyle meşhur olmuştur.Bu büyük Kur'an tefsirini yazmaya 1317 yılında başlamış ve 1329'da bitirmiştir.Bu îtibarla yaklaşık 12 sene bu eser üzerinde çalışmıştır.Orijinal nüshası el yazması 12 büyük cilt olan bu büyük Kur'an tefsiri,Muhammed Fuâd Abdulbâkî'nin tavsiye ve teşvikleri neticesinde Muhammed el-Halebî'nin nafakasıyla 17 cilt hâlinde Kâhire de basılmıştır.

Burada Kâsimî'nin bu tefsirinin husûsiyetlerine girmek istemiyoruz.(1)Ancak,genel olarak bir rivâyet tefsiri olduğunu, yine ilmî şahsiyeti gereği,nakillerinde her türlü görüşe yer verdiğini,daha çok selefî düşünce doğrultusundaki görüşlere,bu arada İbn Teymiyye'nin kavillerine çokça yer verdiğini söyleyebiliriz.Ayrıca tefsirinin ilk cildini Tefsir usûlüyle alâkalı mâlumâtlara ayırdığını belirtmek isteriz.(2)

b)et-Tâliu'l-mes'ûd alâ tefsîr-i Ebi's-Suûd:

Ebu's-Suûd,tefsirinin tahricini amaçlayan ancak henüz tamamlanamamış el yazması,38 sayfalık bir çalışma.Kâsimî bu çalışmaya 1315 yılında başlamış.

c)Kavâid tefsîriyye:

Tefsirle ilgili dört önemli kâideyi içeren yaklaşık 2 sayfalık el yazması ve târihsiz bir risâle.

d)el-Cevâbü's-sünnî an suâli's-Seyyid Ahmed el-Husenî:

25 sayfalık el yazması bu risâle,Seyyid Ahmed el-Husenî'nin Kur'an'ın mensûhuna dâir kaleme aldığı,bir bahsin şerhi mâhiyetindedir.Baş tarafında Seyyid Muhammed Murtazâ el-Husenî'ye âit bir takrîz,son kısmında da Abdürrezzâk el-Baytâr'ın bir takdim yazısı bulunmaktadır.Kâsimî bu risâleyi 1314 yılında hazırlamıştır.

---

1) Kâsimî'nin tefsirdeki metodu hakkında Riyad Üniversitesinde bir mastır tezi çalışması yapıldığını öğrendik.Hattâ tez savunmasının kaydedildiği kasetlerden bir kısmını dinleme imkânımız oldu.Ancak,bu teze henüz ulaşamadığımız gibi,neşredilip edilmediğini de bilmiyoruz.
2) Bu eser hakkındaki bir tanıtım yazısı için bk.Hamdi Abdülmecid es-Selefî,Mehâsinü't-Te'vîl,Mecelletü't-temeddüni'l-islâmî,Sa.23,s.790 vd.

6-Hadis

a)Kavâidü't-tahdis min fünûni mustalâhi'l-hadîs:

Kâsimî'nin,Hadis usûlü ve ıstılahlarını ele alan,ilim dünyasında kabul ve şöhret bulmuş önemli bir eseridir.Kâsimî bu eserinde mevzûyla alâkalı bir çok muhaddis,usulcü,fukahâ,sûfî, kelâmcı ve edebiyatçının görüşlerini bir araya getirip,sistematik bir tarzda tedvin etmiştir.

Bu eserin kıymet-i ilmiyyesi hakkında Reşid Rızâ şunları söylüyor:"....(Kâsimî) bu tasnifiyle,ıstılah ilminde sidratu'l-müntehâya ulaşmıştır."(1) "Bu kitaba yazdığımız takrizde netice olarak şunu söyleyebiliriz ki,vesîle,maksat,başlangıç ve gâye bakımından bu eserin benzerini bilmiyoruz."(2)

Kâsimî'nin bu te'lifi, ilk defâ 1935 yılında Muhammed Behçetu'l-Baytâr'ın tahkîkiyle Dımeşk'te basılmıştır.(Mektebetu'n-neşri'l-arabî)(3)

İkinci ayrı baskısı Kâhire'de Dâru'-ihyâi'l-kütübi'l-ilmiyye tarafından 1961 yılında gerçekleştirilmiştir.(4)

b)el-Fadlu'l-mübîn alâ akdi'l-cevheri's-semîn:

Kâsimî'nin bu eseri,"Erbaînu'l-Aclûniyye" nâmıyla şöhret bulan bir kitabın şerhidir.Bu eserde,Hadis ilminde önemli yeri bulunan bir çok kitap hakkında detaylı mâlumât bulma imkânımız bulunmaktadır.

---

1) Muh.Reşid Rızâ,Ta'rîfu bi kitâbı Kavâidi't-tahdîs,Kavâidu't-tahdîs,s.16
2) Ayn. es. s.24
3) Kavâidu't-tahdîs'in neşrinden sonra bu eser hakkında Emir Şekip Arslan ile Muh.Kürd Ali arasındaki münâkaşa ve münâzaralar için bk. Muh.Kürd Ali,el-Müzekkirât,III,687 vd.
4) Bir başka baskısı,Beyrut'ta 1979'da Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye tarafından yapılmıştır.Ancak bizim tesbit edebildiğimiz baskılar içerisinde en güzeli Dâru'n-nefâis'in Beyrut'ta gerçekleştirdiği 1987 târihli baskısıdır.487 sayfa olarak nefis bir dizgi tekniğiyle yapılmış bu baskının baş tarafında Emir Şekip Arslan,Reşid Rızâ ve Muhammed Behçetü'l-Baytâr tarafından kaleme alınmış üç ayrı takrîz yazısı bulunmaktadır.

Bu eseri,Âsım Behcetü'l-Baytâr tarafından tahkîk edilerek Dâru'n-nefâis tarafından nefis bir baskı tekniği ile neşredilmiştir.(Beyrut 1983)

c)Mizânü'l-cerh ve't-ta'dîl:

İçerisinde ictihad,tekfir,tefsîk gibi önemli konuların işlendiği bu eser,hacim îtibârıyla küçük (40 sayfa)bir risâle olmakla birlikte,ele aldığı meseleler ve ilim dünyasında oluşturduğu tepkiler bakımından bir hayli önemi hâiz bulunmaktadır(1)

Bu eser,el-Menâr mecmuâsında tefrika edildikten sonra 1330 yılında Mısır'da müstakil olarak basılmıştır.Ayrıca elimizde "Müessesetü'r-risâle"'nin 1985 yılında gerçekleştirdiği değişik bir baskısı daha bulunmaktadır.

d)Ta'lîkât alâ evâili Sünen-i Ebî Dâvud:

Sünen-i Ebî Dâvud'un bâb başlıklarının şerhiyle,bazı hadislerinde ki mu'lak ifâdeleri açıklayan henüz tamamlanmamış 20 sayfalık,el yazması bir eser.Başlangıç ve bitiş târihi belirtilmemiş.

e)Şemsü'l-cemâl alâ Müntehabı Kenzi'l-ummâl:

"Müntehabu Kenzi'l-ummâl" isimli eser üzerine yapılmış ta'likleri muhtevî,214 sayfalık,el yazması bu eseri Kâsimî 1316 yılında tamamlamış.Baştarafında bu kitabı övücü mâhiyette bazı beyitleri yer alıyor.

f)el-Müsnedü'l-Ahmed alâ Müsnedi'l-imâm Ahmed:

Ahmed b.Hanbel'in "Müsned"'i üzerine yapılmış ta'lîkâtları içeren,68 sayfalık el yazması bir çalışma.

g)et-Tâliu's-saîd fî mühimmâti'l-esânid:

Kâsimî'nin hadis sahasında tahmin ettiğimiz bu eserini şahsî kütüphânesinde bulamadık.Böyle bir eserin varlığından Reşid Rızâ'nın tesbitine dayanarak haberdar oluyoruz.Ancak,Kâsimî'nin el yazması eserleri arasında rastladığımız ve bâzı büyük sahâbenin müsnedleriyle,bu şahıslar hakkında bilgileri ve bir takım ta'likâtları içeren isimsiz bir çalışmanın bu eser ola -

1) Nitekim bu esere reddiye olarak Muhammed el-Huseyn'in "Aynu'l-mîzân" adıyla bir kitap te'lif ettiğine işâret etmiştik.

bileceğini tahmin ediyoruz.

h) Risâle:

Başlığı ve târihi olmayan,el yazması,2 sayfalık bir kâideler risâlesi.İçerisinde,rivâyetlerin kabûlü,tercih,nesh,ihticac,fetva ve müftiye müteallik 10 tâne önemli kâide zikredilmektedir.

7-Duâ ve Ezkâr

a)el-Evrâdü'l-me'sûre:

Adından da anlaşıldığı gibi Hz.Peygamber (s.a.)'den nakledilmiş (me'sûr)duâları içeren bir kitaptır.Baş tarafında zikir ve duâ'nın fazîletiyle,duâ âdâbını anlatan bir mukaddime vardır.Bu eser,1320 yılında Beyrut'ta 64 sayfa olarak basılmıştır.

b)Müntehabu't-tevessülât:

Kâsimî'nin bu eseri de yine me'sur duâları ve tevessül yollarını ihtivâ etmektedir.Binâenaleyh bu vasfıyla,"el-Evrâdu'l-me'sûre"'nin bir tekmilesi sayılabilir.Bu da 1318 yılında Dımeşk'te müstakil olarak basılmıştır.Ayrıca,1987'de Beyrut'ta, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye tarafından el-Münzirî'ye âit "Kifâyetu't-teabbüb" adlı bir eserle birlikte yeni bir baskısı daha yapılmış bulunmaktadır.

8-Mantık

a)el-Envâru'l-kudsiyye alâ metni'ş-Şemsiyye:

"Şemsiyye" adlı meşhur mantık kitabının "tasavvurât" kısmının şerhidir.El yazması 276 sayfalık bu çalışma 1312 yılında tamamlanmıştır.

9-Arap Edebiyatı

a)et-Tâiru'l-meymûn fî halli luğzi kenzi'l-medfûn:

Bir şâirin "su" hakkında yazdığı bilmecelere Kâsimî tarafından yapılan şerhtir.Son kısmına nahvî elğazlar da ilâve et-

miştir.Şu anda elimizde 1922'de Dımeşk'te yapılmış (Matbaat Ravdati'ş-Şâm) 24 sayfalık ikinci baskısı bulunmaktadır.

b)el-Kevâkibu's-seyyâra fî medâihi'l-fevvâre:

Eski ve yeni şâirlere âit şiirleri toplayan 1309 târihli el yazması bir eser.

c)el-Münezzehü'l-erfâ fî fusûli'l-erbâ:

Nesir ve şiir olarak dört mevsimi anlatan el yazması 1309 târihli edebî bir kitapçık.

d)Kâsimî'nin şiirleri:

Küçük,müstakil,dağınık kâğıtlarda Kâsimî'ye âit bir hayli şiir mevcuttur.

10-Târih ve Terâcim:

a)Tâtîru'l-meşâm fî meâsir-i Dımeşk eş-Şâm:

Kâsimî'nin 1308'de başlayıp 1319'da tamamladığı Şam'ın târihini anlatan dört büyük ciltlik el yazması eser.

b)Hayâtu'l-Buhârî:

Buhârî'nin nesebinden başlayarak,doğumunu,hadis tahsilini, rıhlelerini ve "Sahihi"'nin husûsiyetlerini anlattığı bir biyografi çalışması.Bu eserde en fazla dikkatimizi çeken husus müstakil bir başlık altında incelediği "Fıkhu'l-Buhârî ve ictihâdühü'l-mutlak"ifâdesiyle ele aldığı mesele olmuştur.(1)

Kâsimî'nin bu eseri Sayda'da neşredilen "el-İrfân" mecmuâsında peyderpey yayınlandıktan sonra,aynı matbaada 1330 yılında müstakil olarak da basılmıştır.Yaklaşık 32 sayfa kadardır.

c)Târîhu'l-Cühemiyye ve'l-Mûtezile:

Mû'tezile ve Cühemiyye mezheplerinin târih ve esaslarını anlatan bir eser.İlk olarak el-Menâr mecmuâsının 16. cildinde tefrika edilen bu eser,1331 yılında 110 sayfalık bir kitap hâlinde basılmıştır.Ayrıca "Müessesetu'r-risâle"'nin 1979 ve 1985'de Beyrut'ta gerçekleştirdiği iki yeni baskısı bulunmakta -

1) Bk.Kâsimî,Hayâtu'l-Buhârî (Sayda 1330),s.16 vd.

dır.(1)

c)Beytü'l-kasid fî tercemeti İmâmi'l-Vâlid es-Saîd:

Kâsimî'nin babası Saîd el-Kâsimî'nin hayâtını ve şiirlerini anlattığı 138 sayfalık 1318 târihli el yazması bir eser.

e)Nesebü's-sâdeti'l-Kâsimiyye es-Saîdiyye:

Anne tarafından nesebini tahkik ederek, "seyyid" olduğunu ispatlamaya çalıştığı el yazması 59 sayfalık bir çalışma.Bitiş târihi 15 Muharrem 1331.

f)el-Leff ve'n-neşr fî tabakâti'l-müderrisîn tahte kubbeti'n-nesr.(2)

11-İslâm Medeniyeti

a)Evâmir mühimme fî ıslâhi'l-kadâi'ş-şer'i:

Osmanlı Devletinde şer'î yargı organlarının ıslâhına yönelik tavsiyelerle,mahkemelerde Hanefî mezhebi dışındaki görüşlerle de hüküm verilebileceğine dâir fetvâları muhtevî 8 sayfalık bir makâledir.Bu makâle,el-Muktebes mecmuâsının 1129.sayısında (1331) yayınlandıktan sonra Dımeşk'te Terakkî matbaasında müstakil olarak basılmıştır.(3)

b)el-Cevherü's-sâf fî nekâbeti'l-eşrâf.(4)

12-Sosyoloji ve Ahlâk

a)Kâmûsu's-sanâati'ş-şâmiyye:

Şam diyârında cârî ve yaygın bulunan sanat dalları hakkınhakkında ciddî gözleme ve araştırmalara dayalı sosyolojik bir

1) Kâsimi bu eserinden dolayı selefîler tarafından selef mezhebine muhalefetle itham edilmiştir.(Bk.el-Menâr,C.XVII,Sa.VIII,s.633)
2) Bk.el-Menâr,C.XVII,Sa.VIII,s.630
3) Söz konusu makâle,1331 yılında el-Menâr mecmuâsında neşredilmiş,sonra da bu mecmuânın matbaasında aynı mevzûdaki M. Abduh ve Reşid Rızâ'nın fetvâlarıyla birlikte "Fetâvâ mühimme fi'ş-şeria'l-islâmiyye fi'l-mahâkimi'l-osmâniyye ve'l-mısriyye" adıyla bir kitap hâlinde yayınlanmıştır.
4) Bk.el-Menâr,C.XVII,Sa.VIII,s.628

çalışma ürünü ansiklopedik eserdir.Şam diyârının iktisâdî târihinde yegâne kaynak sayılmaktadır.Kâsimî'nin babası olan Muhammed Saîd'in başlayıp,Sin harfine kadar getirdiği bu iki ciltlik eseri Kâsimî ve Halîlu'l-Azm,müşterek bir çalışmayla tamamlamışlardır.

Bu eseri "Ma'hadü'd-Dirâsâti'l-ulyâ" 1960'da Pâris'te basmıştır.Ayrıca 1988 yılında Dımeşk'te de ayrı bir baskısı yapılmıştır.İki cilt hâlinde 535 sayfalık bir kitaptır.

b)Cevâmiu'l-âdâb fî ahlâki'l-encâb:

Ahlâkî fazîletlerle günlük hayatta uyulması gereken muâşeret kâidelerini anlatan değerli bir eserdir.Matbû olan bu eserin ilk baskısı 1921 yılında Mısır'da yapılmıştır.İkinci ayrı baskısı da 1926'da Matbaatü'l-asriyye tarafından gerçekleştirilmiştir.152 sayfalık bu kitap,bazı medreselerde mukarrar ders kitabı olarak okutulmuştur.

13-Tıp ve Biyoloji

a)Mâ kâlehu'l etıbbâ'l-meşâhir fî ılâci'l-bevâsir:

Kâsimî'nin,mübtelâ olduğu bir hastalık olan "Bâsur" bunun sebepleri ve tedâvi yollarıyla alâkalı olarak yaptığı araştırma ve tecrübelerini anlatan el yazması küçük bir risâle.

b)Risâle fi'ş-şây ve'l-kahve ve'd-duhân:

Adından da anlaşılacağı üzere çay,kahve ve sigara konusunda kaleme alınmış bir risâle.Ancak şunu belirtelim ki,Kâsimî bu eserinde çay,kahve ve sigaranın fıkhî hükümlerinden ziyâde, bu maddelerin;nebâti özelliklerini,insan sıhhatine etkilerini, insanlar tarafından tüketiminin ne zaman ve hangi merhâlelerle intişar ettiğini bu arada nasıl pişirilmesi,nasıl içilmesi gerektiği gibi konular üzerinde durmuştur.Ayrıca çay,kahve ve sigara hakkında nükte kâbilinden yazılmış bir hayli de şiir derlemiştir.55 sayfalık bu kitapçık matbûdur.

14-Fıkıh

a)el-Fetvâ fi'l-islâm:

Kâsimî'nin te'lif ettiği en önemli eserlerden biridir.Fetvâ'nın târihini,hükümlerini,müftî ve müsteftîlere muteallik bir çok meseleyi mufassal olarak beyân etmektedir.İlk defâ el-Muktebes mecmuâsında tefrika edilen bu eser,(1) daha sonra müstakil bir kitap olarak basılmıştır.(2) Yaklaşık 190 sayfa kadardır.

b)Islâhu'l-mesâcid mine'l-bidâ ve'l-avâid:

Genel olarak mescidlerde işlenegelen bid'at ve âdetlerin ıslâhını amaçlayan,bu arada Kur'an ve sünnete göre mescidlerde riâyet edilmesi gereken edepleri beyân eden değerli bir eser - dir.Bu eser aynı zamanda Kâsimî'nin bid'at konusuna yaklaşımıyla ıslâhı düşüncesinin en belirgin göstergesidir.İlk baskısı 1341 yılında el-Mektebetu's-selefiyye tarafından Kâhire'de yapılmıştır.Daha sonra Nâsıruddîn el-Elbânî tarafından hadisleri tahriç edilmiş ve bâzı notlarla birlikte Beyrut'ta basılmıştır. (el-Mektebetu'l-islâmî 1490) (3)

c)İrşâdu'l-halk ile'l-amel bi haberi'l-berk:

Kâsimî'nin bu eseri de,ramazanın ve bayramların sübûtu gibi ibâdetlere müteallik meselelerde telgraf ve diğer posta haberleriyle hüküm vermenin vücûbuna dâir mevzûları işlemektedir. Son kısmında konuyla alâkalı başka âlimlere âit fetvâlar da bulunmaktadır.Bu eser 1329 yılında Dımeşk'te tab edilmiştir.100 sayfa kadardır.

ç)Şerefu'l-esbât:

Kâsimî bu eseri,nesebin şerefinin baba tarafından olduğu gibi anne tarafından da intikal edebileceğini ve bu bakımdan aralarında fark bulunmadığını isbat etmek için kaleme almıştır. Son kısmına da kendi neseb zincirini eklemiştir.Bu kitap da 1331'de,Dımeşk'te basılmıştır.

---

1) el-Muktebes,C.VI,(1329)
2) Bu eserin elimizde bulunan nüshâsı,Muhammed Abdulhakim el-Kâdî'nin tahkîkiyle "Mektebetü's-selefî"'nin Beyrut'ta gerçekleştirdiği bir baskının 1988 yılında Cezâir'de ofset usûlü yapılmış bir kopyasıdır.(Kasru'l-kitâb,el-Belîde,Cezâir)
3) Bu baskı da Cezâir'de mezkûr yayınevi tarafından ofset usûlü çoğaltılmıştır.

d)el-İsti'nâs li tashih-i enkihati'n-nâs:

Talak (boşama) konusunda yazılmış önemli bir eserdir.İçe - risinde sünnete göre talakın nasıl yapılması gerektiği,talaka yemin,talaka şâhit getirme,talaka niyet;bir defâda îka edilen üç talak lafzının hükmü;sorhoşun,mukrehin,öfkelinin,hâzilin talak gibi ulemâ arasında tartışmalı bir çok mesele ele alın - mıştır.Kâsimî'nin bu eserinde beyân ettiği görüşleri,1953 ta- rihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye kânununun kaynaklarından birisi- ni teşkil etmiştir.(1)Matbû olan bu kitabın ilk baskısı 1332'- de Dımeşk'te yapılmıştır.Daha sonra bu baskı yenilenmiştir.(2)

e)el-Mesh ale'l-cavrabeyn:

Çoraplar üzerine mesh etmenin hükmünü araştıran bir çalış- madır.Kâsimî bu eserinde çorap vb. üzerine meshetmenin cevâzı üzerine bir çok deliller getirmiştir.1332 yılında Dımeşk'te ilk baskısı yapılan bu kıymetli eserin daha sonra Nâsıruddîn el-Elbânî tarafından hadisleri tahriç edilmiş ve Ahmed Muham - med Şâkir tarafından kaleme alınan uzunca bir mukaddime ile birlikte yeniden tab edilmiştir.(el-Mektebetu'l-islâmî,Beyrut, 1971)

f)Tenbîhu't-tâlib ile'l-mağrifeti'l-farz ve'l-vâcib:

Teklîfî hükümlerden olan "vâcib"'in diğer hükümlerden tef- rîki için konulmuş 103 maddelik kâideler manzûmesini içeren bir eserdir.Kâsimî bu çalışmasıyla mübah olan bir çok şeyin vâ- cib olarak anlaşılmasına mânî olmak istemiştir.Bu eserde 1326 da Kâhire'de tab edilmiştir.

g)İkâmetu'l-hucce ale'l-musallî cemâaten kable'l-imâmi'r- râtib:

İslâm toplumunun selâmet ve bekâsı için cemaat şuurunun ö- nemiyle,mescidlerde görevli imamın izni olmaksızın ondan önce

1) Zâfir,s.678;İstanbuli,s.71
2) Kâsimî'nin bu eseri üzerinde yapılmış yeni bir ilmî çalış - mayı tesbit etmiş bulunmaktayız:Ali Hasan Ali Abdulhamid a- dında bir zât,bu kitabı tahkik ederek bir çok notlar ilâve etmiş ve biri 1986,öbürü 1988'de olmak üzere iki kez bası - mını sağlamıştır.(Âmman,Dâru Ammâr)

cemaatle namaz kılmanın ademi cevazı hakkında kaleme alınmış değerli bir risâledir.1342 yılında Dımeşk'te basılmıştır.

ğ)el-Ecvibetu'l-marziyye alâ mâ evrâdehû Kemâluddîn b.el-Hümâm alâ'l-müstedillîne bi sübûti sünneti'l-mağribi'l-kabliyye:

Akşam namazının farzından önce namaz kılmanın sünnet oluşunu ispatlamak üzere İbn Hümam'a karşı kaleme alınmış bir reddiyedir.Kâsimî bu eserde ilmî esaslara uygun mükemmel bir münâzara örneği vermiştir.Bu eser de matbûdur.(Dımeşk 1326)

h)Risâle fî hukmi'z-zekât ale'l-usûl ve'l-furû` ve'l-ekârib:

Usul,fürû` ve akrabaya zekat verilip verilmeyeceği husûsunda 1323'de kaleme alınmış 7 sayfalık el yazması bir risâle.

ı)Der'ü'l-mevhûm min da'vâ cevâzi'l-mürür beyne yedi'l-memûm:

Namazda imamla birlikte namaz kılan kimselerin önünden geçmenin hükmünü tartışan 5 sayfalık el yazması bir risâle.Bitiş târihi 1320.

i)İ'lâmu'l-câhid alâ katli'l-cemâati'l-mütemâlieti bi'l-vâhid:

Bir grubun topluca bir şahsı oldürmesi ve öldürücü darbenin esas fâilinin muayyen olmaması durumunda kazâî hükmün nasıl verileceğini araştıran 12 sayfalık el yazması (1) bir risâledir.Kâsimî bu risâleyi Suriye'de cezâ isti'nâf mahkemesi başkanının bu konuda bir fetvâ istemesi üzerine kaleme almıştır.

j)Risâle fî ilmi'l-usûl:

Usul-ü fıkıh konusunda yazılmış 80 sayfalık el yazması bu risâlenin tamamlanamamış olduğu anlaşılıyor.Bununla berâber usûl-ü fıkhın bir çok konuları ele alınarak müstakil bir nazarla beyân edilmeye çalışılmıştır.

k)Zevâlü'l-ğışâ an vakti'l-aşâ`:

---

1) Bu risâle'nin Kâsimî şahsî kütüphânesinde oğlu Zâfir tarafından daktilo edilmiş bir nüshası daha bulunmaktadır.

Yatsı namazının vakti konusunda 11 sayfalık el yazması bir risâle.

l)el-İhtiyât li'l-hurûç ani'l-hilâf:

Değişik mezhep ve görüşlerin ihtilaf ettiği meselelerde ihtiyatlı davranmanın şartlarını sıraladığı 1 sayfalık el yazması bir risâle.

m)el-İrtifâk bi mesâili't-talâk:

Talaka müteallik bazı meseleleri tartışan 22 sayfalık el yazması bir risâle.Bitiş târihi 1314.

n)Kavâid usûliyye:

Genellikle ictihad ve müctehidlikle alâkalı 15 kâideye i - şâret eden 4 sayfalık el yazması bir risâle.

o)Menziletu'l-kânûn mine'l-fıkh:

Fıkıh nokta-i nazarından kânunlaştırmanın hükmünü konu e - dinen 7 sayfa tutarında el yazması bir risâle olup,II.Meşrûtiyetin îlânı sıralarında kaleme alınmıştır.

ö)Hel hukûme düstûriyye şer'iyye,Risâle (fi'd-düstûr):

Anayasal devletin meşrûiyyetini araştıran bu iki risâleden birincisi 2,ikincisi ise 3 sayfalıktır.Her ikisi de el yazma - sıdır.

p)Müsâcelât ilmiyye meà men yekûlü bi enne izâlete'n-necâse sünne lâ tüâdü minha's-salâh:

Abdürrezzak el-Baytâr ile ilmî esaslar çerçevesinde yaptığı el yazması 25 sayfalık bir münâzara.

r)Süâlü müsteşrik ve cevâbun hakîm:

Bir müsteşrikle Kâsimî arasında geçen sorulu cevaplı bir münâkaşayı içeren 26 sayfalık el yazması bir eserdir.Ancak esere bu ismin Kâsimî tarafından verilmediği anlaşılıyor.Zira, yazı bir başkasına âit.

s)Risâle fî sırri'l-istiğfâr akabe's-salavât:

Namazlardan sonra istiğfârın hükmü hakkında kaleme alın - mış 8 sayfalık el yazması bir risâle.

ş)Şerhu kitâbi'l-Mahsûl fî ilmi'l-usûl:

Mâlikî ulemâsından İbn Râşik'in (v.632) "el-Mahsûl" adlı eserine Kâsimî tarafından yapılan şerhtir.El yazması bu şerh

1327'de tamamlanmıştır.

t)Havâşî ale'r-Ravdati'n-nediyye şerhi'd-Dürerí'l-behiyye:

Şevkânî'nin "ed-Dürerü'l-Behiyye" adlı fıkıh kitabına, Sıddîk Hasan Han tarafından yapılmış bir şerh olan "er-Ravdatü'n-nediyye" üzerine Kâsimî'nin yazdığı hâşiyeleridir. El yazması bu hâşiyeler 1328'de tamamlanmıştır.

u)Ganîmetu'l-himme alâ Keşfi'l-ğumme:

Şàrânî'nin "Keşfu'l-gumme" adlı eserine Kâsimî'nin yazdığı şerhtir. 115 sayfalık bu el yazması eser tamamlanamamıştır.

ü)es-Sutuvât fi'r-redd alâ men'i'l-aşâ kable's-salavât:(1)

v)Lüzûmu'l-merâtib fi'l-edeb mea'l-imâmi'r-râtib:

y)Risâle fî meshi'r-ricleyn:

z)el-Akvâlu'l-merviyye fî men halefe bi't-talakı's-selâs fî kadiyye:(2)

15-Çeşitli Mevzûlar

a)Şerhu Laktatu'l-aclân:

Bedrüddîn ez-Zerkeşî'nin "Laktatü'l-Aclân" adlı eserine Kâsimî'nin yaptığı şerhtir. İçerisinde dört ayrı ilime esas teşkil edecek mevzûlar işlenmiştir. Bu ilimler usûl-ü fıkh, Mantık, Hikmet ve Kelâm'dır. Bu eser de 1326 (1908) yılında Kâhire'de basılmıştır.

b)Mehâsinu'l-islâm:

Kâsimî'nin başlayıp da tamamlayamadığı el yazması 50 sayfalık değerli bir eserdir. İslâm dîninin husûsiyetlerini anlatan bu eserde, mârifetullah, tefekkür, hikmet, insanın yüceliği, nübüvvetin gerçekliği gibi pek çok mevzûlar işlenmiştir. Eserin son kısmında ele alınan ve müslümanların müsbet ilimler sahasındaki çalışma ve başarılarını dile getiren "İslâm Medeniyeti" bölümü Kâsimî'nin araştırıcılık yönünü ortaya koymasının yanında umûmî kültürünün de boyutlarını göstermektedir.

1) Bk. Târihu ulemâ-i Dımeşk, I, 306
2) Kâsimî'nin son üç eserini Reşid Rızâ'nın tesbitine dayanarak zikrediyoruz. (Bk. el-Menâr, C.XVII, Sa.VIII, s.628-630)

c)Ecvibetü'l-mesâil:

Kâsimî'nin kendisine gönderilen değişik mevzûlardaki sorulara verdiği vecapları muhtevî 50 sayfalık el yazması bir eser.

d)Künâşe:

İçerisinde fıkıh,hadis,edebiyat,târih ve terâcim gibi bir çok konuların yer aldığı 42 sayfalık el yazması bir çalışma.

Buraya kadar Kâsimî'nin tesbit edebildiğimiz eserlerini ve diğer ilmî çalışmalarını sıralamaya çalıştık.Bu konuyu bitirmeden önce şunu da ilâve edelim ki,Kâsimî'nin yukarıda zikrettiğimiz eserlerinden başka yaşadığı dönemde çıkan pek çok dergi ve gazetede bir hayli de makâlesi yayınlanmıştır.(1)

IV-KÂSİMÎ'NİN İLMÎ SEVİYESİ VE UMÛMÎ KÜLTÜRÜ

Buraya kadar Kâsimî'nin yetiştiği ortam,okuduğu ilimler ve yaptığı ilmî çalışmalar hakkında bir parça bilgi vermeye çalıştık.Bu bilgiler ışığında onun ilmî seviyesi ve umûmî mâlumâtı husûsunda genel bir fikre sâhip olabiliriz.Ancak biz,bu konuyu müstakil bir başlık altında ele alarak daha derli toplu bir değerlendirme yapmak istiyoruz.Bu sûretle,Kâsimî'nin ilmî şahsiyetini daha bir bütünlük içerisinde kavramaya çalışmış olacağız.

Kâsimî'nin ilmî seviye ve umûmî kültürünü değerlendirebilmemiz için elimizde üç ayrı kıstasımız bulunmaktadır:Okuduğu ilimler,yaptığı ilmî çalışmalar ve nihâyet hâlen mevcut bulu -

1) Örnek olarak şu makâleleri zikredebiliriz:
1-Tenvîru'l-lubb fî ma'rifeti'l-kalb:Cerîdetü'ş-Şâm,Sa.62
2-Mehâsinü'ş-Şâm:Ayn.gzt.Sa.3
3-Mülâhaza alâ makâle "el-Mer'etü fi'l-islâm":el-Muktebes, C.II,s.261
4-Şüzurât hikemiyye:Cerîdetü Semerâti'l-fünûn(Beyrut 1319). Sa.1184,s.6
5-el-İnsâf:Ayn.gzt.,Sa.1187,s.7
6-el-Hukm:Ayn.gzt.,Sa.1193,s.7
7-Fadlü ta'lîmu'l-kebir:Ayn.gzt.,Sa.1197,s.5

nan kütüphânesi.Biz bunlardan okuduğu ilimlerle yaptığı ilmî çalışmalar husûsunda yeterli bilgi vermeye çalıştık.Ancak bu - rada eserlerinde ele aldığı mevzûlara yeniden bir göz atarak Kâsimî'nin ilmî seviyesi ve umûmî kültürü hakkında bazı neticelere varmak istiyoruz.Öte yandan şahsî kütüphânesi ve oradaki çalışmalarına da kısaca değinerek konumuzla alâkalı bir fikir vermeye çalışacağız:

A-Kâsimî'nin,Eserlerinde Ele Aldığı Mevzûlar

Eserlerini anlatırken ifâde ettiğimiz gibi Kâsimî hem sayı hem de ele aldığı mevzûlar îtibârıyla çok ve çeşitli eserler vermiştir.Bu eserler arasında Tefsir,Hadis,Fıkıh,Kelâm,Usûl gibi şer'i temel ilimler yanında Târih,Terâcim,Mantık gibi değişik sahalarda yapılmış bir çok çalışmalara rastlayabiliyoruz. Öte yandan yine görüyoruz ki,"cinn" konusunda bir risâle,"çay, kahve,sigara" gibi o dönemde henüz yeni yaygınlık kazanmaya başlamış maddeler hakkında bir kitapçık kaleme almıştır.Ayrıca müstakil makâle veya risâlelerle ya da eserleri içerisinde serpiştirilmiş olarak "Ahlak ve Edep"le alâkalı mevzûlara değinmiş,duâ ve zikir üzerinde durmuş,kalp,akıl ve hikmet kavramlarını incelemiş ve bunların felsefî tahlillerini yapmaya çalışmıştır.

"Delâilu't-tevhid" isimli bir eser te'lif ederek içerisinde astronomi,coğrafya,biyoloji,jeoloji gibi müsbet ilimlerden bahsetmiş ve teziyle alâkalı bu ilim dallarından deliller araştırmıştır.(1)

Öte yandan "telgraf ve telefon" gibi modern îcatlara müteallik bir eser kaleme alarak son kısmına bir bölüm eklemiş ve burada telgraf ve telefonun mânâsı,yunancadan gelme iştikâkı üzerinde durmuş,târihî mâlumât vermiş ve çeşitlerini anlatmıştır.Bu araştırmalarında Mu'cemu Laros,Dâiratü'l-meârif,el-Britâniyye gibi batılı kaynaklardan da istifâde etmiştir.(2)

1) Bk.Delâilu't-tevhid (Kâhire 1986),s.50 vd.
2) Bk.İrşâdü'l-halk,s.74 vd.

Bir başka eserinde genler ve verâsetin intikâlindeki fonksiyonlarına işâret etmiş ve bu konuda Biyoloji uzmanlarının görüşlerini aktarmıştır.(1)

Kâsimî müsbet ilimlerin zarûretini iyice idrak etmiş birisi olarak zamanındaki müftîlerin bu sahadaki cehâletinden de yakınmış ve müftîler için şer'î ilimlerin yanın da riyâzî(matematiksel) ilimlerin de zorunlu olduğunu vurgulamıştır.(2)

Bir de Kâsimî'nin müsbet ilimlerin yanında modern Sosyal ilimlerle de ilgilendiğini görüyoruz.Nitekim,çalışmalarında sırf şer'î kaynaklarla yetinmemiş,gerekli gördüğü yerlerde Modern Hukuk Müdevvenâtıyla istişhadda bulunmuş,(3) sosyoloji ve siyâset uzmanlarının görüşlerini delil telakki ederek savunduğu tezi onlarla te'yid etmiştir.(4) Ayrıca Kânunlaştırma ve Anayasa konularında da müstakil risâleler yazdığını biliyoruz.

Kâsimî aktüaliteyi de yakından izlemiştir.Zamanında gerek ilmî,gerek târihî ve gerekse edebî mecmuâları sürekli olarak mütâlâ etmiş,zaman zaman makâleler göndermek sûretiyle bu dergilerin yayın fâliyetine bizzat katılmış,bazan da bu dergilerde çıkan yazılara tenkid ya da mülâhaza mâhiyetinde cevaplar vermiştir.(5)

Kâsimî'nin umûmî kültürüne dâir misalleri daha da çoğaltabiliriz.Ancak bizim amacımız O'nun bütün bildiklerini sayıp dökmek değil,sâdece bu konuda belli bir fikir vermeye çalışmaktır.Netîce olarak diyibiliriz ki;O,hem şer'î ilimler,hem de genel mâlumât açısından ilmî şahsiyetini her bakımdan geliştirmiş ve olgunlaştırma yolunda belli bir seviyeye ulaşmıştır.

Bu husustaki kendi değerlendirmemizi böylece belirttikten sonra konuyla alâkalı Emir Şekip Arslan'a âit kısa ve öz bir

1) Bk.Şerefu'l-esbât,s.45-46
2) el-Fetvâ,s.142
3) Bk.İrşâdu'l-halk,s.57
4) Ayn. es.s.62,63,65
5) Nitekim kütüphânesinde "el-Muktebes", "el-Muktetaf","el-Hilâl","el-İrfân" gibi bir çok islâmî mecmuâlara rastladığımız gibi,"el-Maşrik" gibi Hristiyanların çıkardığı yayın organlarına dâhi tesâdüf edebiliyoruz.

mütaalâyı sunuyoruz:

"O (Kâsimî),her şeyden önce asrını ve mısrını (çevresini) çokiyi bilen bir âlimdir."(1)

B- Kâsimî'nin Kütüphânesi

Kâsimî'nin kütüphânesi şu anda Dımeşk'in Muhâcirûn semtinde oturan torunu Muhammed Saîd el-Kâsimî'nin evinde bulunuyor. Üç duvar boyunca ve zeminden tavana kadar uzanan raflarda yerleştirilmiş çok sayıda kitaplar,el yazma eserler ve müstakil zarflara konulmuş kâğıtlarla oldukça büyük bir kütüphâne görünümünde.Torununun ifâdesine göre bu kütüphânede iki bin ciltten fazla eser bulunuyormuş.

Bu kütüphânede görebildiğimiz ve inceleyebildiğimiz kadarıyla her çeşit kitap,dergi ve gazete bulunmaktadır.Bu eserler içerisinde tefsir,hadis,fıkıh,lugat,tasavvuf,edebiyat,târih ve felsefeyle alâkalı kitaplar yanında,sosyoloji,matematik,coğrafya,Modern Hukuk sahalarında kitaplara da rastlayabiliyoruz. Öte yandan Mu'tezile,Şîa,Zeydiyye,zâhiriyye gibi islâmî fırkaların kaynaklarıyla,Yahûdi ve Hristiyanlara âit eserleri dâhi bulabilmekteyiz.Üstelik bu kitapların hemen hemen hepsi Kâsimî tarafından mütâlâ edilmiş,üzerlerine ta'liklerde bulunulmuş yada gerekli yerleri tashih edilmiştir.Ayrıca bir çoğuna çeşitli fihristler yapılmıştır.

Kâsimî'nin kütüphânesini incelerken hemen hemen bütün kitaplarının üzerinde Kâsimî'ye âit şu ifâde özellikle dikkatimizi çekmiş bulunmaktadır:"Bu kitabı fakir Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî evlâdına ve onların evlâdına ve sonra onların akrabalarına ve nihâyet bütün ilim tâliplerine vakfetmiştir."

Daha sonra torununun îzâhıyla öğrendik ki,Kâsimî,kendinden sonra kitaplarının gasbedilmesinden endişe duymuş ve muhafazası için böyle bir tedbir düşünmüştür.Bu davranışı da O'nun kitaplarına verdiği ehemmiyetin müşahhas bir göstergesidir sanıyoruz.

1) Şekip Arslan,Kavâidu't-tahdîs (Mukaddime) s.12

İKİNCİ BÖLÜM

BİR FIKIHÇI OLARAK CEMÂLUDDÎN el-KÂSİMÎ VE FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Birinci bölümde Kâsimî'nin hayatını ve ilmî şahsiyetini farklı açılardan ve elden geldiğince objektif bir nazarla tetkik etmeye çalıştık.Hatta mümkün olduğu kadar sınırlı tutulması gereken bir mastır tezinin çerçevesini aşarak Kâsimî'yi hemen hemen bütün yönleriyle tanıtmaya çalıştık.Tabiiki birinci bölümde ele aldığımız mevzûuları bu denli geniş ve detaylı bir tarzda sunmamızın esas gâyesi,ikinci bölümde ele alacağımız yani bundan sonra tetkike tâbî tutacağımız konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yönelikti.Bir başka deyişle bu bilgiler, esas mevzûumuzu üzerine bina edeceğimiz bir zemin oluşturmakta ve bir nevî yardımcı mâlumât niteliğini taşımaktadır.Gerçekten de bir şahsın hayatı ve ilmi şahsiyeti hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan onun muayyen bir cephesini anlamak ve bu hususta sıhhatli neticelere varmak hemen hemen imkansızdır.Biz buraya kadar vermeye çalıştığımız bilgiler ışığında Kâsimî'nin umûmî şahsiyet yapısı hakkında belli bir fikir sahibi olunabileceği kanaatini taşıyoruz.Şimdi ise,konumuzun çerçevesini daha bir daraltarak çalışmamızı Kâsimî'nin belli bir yönüne yani fıkhî cephesine teksîf etmek istiyoruz.

Bu bölümde ele alacağımız mevzûuları çeşitli ana başlıklar altında incelemeyi uygun görüyoruz.İlk önce Kâsimî'nin ilmi şahsiyet bütünlüğü içerisindeki fıkhî yönünün yerini ve ağırlığını tesbite çalışacağız.Buna bağlı olarak ta fıkıh ilmi sahasındaki çalışmalarına değineceğiz.Daha sonra Kâsimî'nin fıkhî görüşlerini inceleyeceğiz.Bunun için de onun tek tek bütün görüşlerini serdetme yerine,bu görüşlere esas teşkil eden ana unsurları ve usulleri yakalamaya çalışacağız.Ve nihayet,Kâsimî-

nin belirgin ve farklı özellikler arzeden bazı fer'î görüşlerine yer vermek suretiyle bu bölümü neticelendirmiş olacağız.

I- FIKIHÇI OLARAK KÂSİMÎ

Bu genel başlık altında Kâsimî'nin fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerine bakışıyla fıkhî cephesini belirlemeye çalışacağız.

A- Kâsimî'nin Fıkıh İlmine Bakışı

1- Kâsimî'ye göre "Fıkıh" nedir?

Kâsimî bir eserinde kendince mûtemed âlimlere dayandırarak fıkhın farklı açılardan bir çok tariflerini vermektedir. O, bu tarifler içerisinde Bedruddîn ez-Zerkeşî'ye âit şu tarifi fıkıh için en güzel, en mükemmel, en şumullü bulmakta ve kendisinin de bu târifi tercih ettiğini ifâde etmektedir: "Fıkıh, üzerine fürûnun binâ edileceği kâideleri ve esasları bilmektir."

Kâsimî bu târifi verdikten sonra, bu manada fıkhın esas anlamda usûl-ü fıkıh ilmine tekâbul ettiğini ve bu ilim sayesinde fâkih olan kimsenin her seviyede ictihad etmeye isti'dat ve ehliyet kesbedebileceğini söylüyor.(1)

Kâsimî, fürû ilmi (ilmu'l-fürû) içinde İmam Gazâlî'nin şu târifini tercih ediyor: "Fürû, usulden anlaşılan şeydir. Ancak bu, sadece usûlün lafzının gereği olarak değil, bilâkis manalarının gereği olarak anlaşılan şeyleride içerir. Öyle ki, akıllar, asıllara son derece dikkatle bakacak, kavrayış ufukları genişleyecek ve melfuz olandan (mantûk) başkasını (meskût-u anh mefhum)da çıkarabilecektir."(2)

Kâsimî bundan sonra Muhammed Abduh'un özetle şu sözünü naklediyor:

"Rasûlullah'ın "Allah bir insan için hayır murâd ederse onu dinde fâkih kılar" hadisinde söz konusu edilen fıkıh kavramının taksiminde yapılan yanlışlık ve cehâlet kadar yaygın bir şey yoktur.

---

1) Kâsimî, İrşâdu'l-halk, s.6
2) Ayn. es.s.6-7

Zirâ bu hadiste geçen fıkıh kavramının manası karıştırılıyor ve zannediliyor ki,fıkıh furû ehlinin sözlerine dayanan şer'î kaziyyeleri basiret ve kör taklid esası ayırdedilmeksizin zihne doldurmaktan ibârettir.Halbuki,şeriatın hudutlarını bilmek iki kısımda mütâlâ edilmektedir:Birincisi,her bir hükmün şer'î maksatlarını basiretle kavramak ve her bir durumda şeriatın hükmünün esrarına vâkıf olmaktır.Bu da ancak Allah'ın -zaman değişmesi nazarı îtibâra alınmaksızın-kulları için murâd ettiği şeyleri anlamakla mümkün olabilir.Bu anlamda bir fıkıh ilmine sadece Allah'ın nidâsını işitip,ona teslim olan mü'min ve hikmet ehli âlimler sâhip olabilir.

İkinci kısım ise,zaman ve mekan unsurlarının tesirlerini gözardı ederek ve filancının lisanıyla gelmesinden öte,hakkında derinlemesine bilgi edinmeksizin,bir yığın kelâmdan hükümleri şeklen almak ve zihinlere doldurmaktan ibârettir.Bu tür bir ilmin tahsilinde ise,mü'minle gayri mü'min müsâvîdir."(1)

Kâsimî,fıkhın önemli mevzularından biri olan "mekâsid" ilmi hakkında da Veliyyullah ed-Dehlevî'nin(v.1176)şu ifâdesini aktarıyor:

"Üzerine hükümlerin binâ edildiği mekâsidi (hüküm koymadaki hikmetleri) anlamaya gelince bu,ancak zihni incelmiş,dosdoğru kavrama yeteneğine sâhip kimselerin dalabileceği hassas ve dakik bir ilimdir."(2)

Yukardan beri sunmaya çalıştığımız ifâdelere,Kâsimî'nin eserlerinden anladığımız ve mevzûuyu uzatmamak için buraya aktarmadığımız daha bir çok değerlendirmeyi ilâve edersek,Kâsimî'nin fıkıh ilmine bakışıyla fıkıh anlayışı hakkında belli bir fikre varabiliriz ve diyebiliriz ki,O fıkıh ilmini,sırf taklid esasına dayanarak bir konuda söylenmiş çok sayıda kavilleri ezberlemek ve hiç bir değerlendirmeye tâbî tutmadan hâfızaya yığmak olarak anlamamakta,bilâkis esas fıkıh kavramının şer'î hükümleri,çıkarıldıkları deliller,dayandıkları illetler ve yöneldikleri maksatlarla birlikte ictihad,tahkik ve kavrama esasına dayanan bir yaklaşımla anlamaya çalışmayı ifâde ettiği şeklin-

1) Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.7
2) Ayn. es. s.7

de bir düşünce tarzını benimsemektedir.

2-Fıkıh ve fıkıh usûlünün önemi

Kâsimî bir çok eserinde fıkıh ve fıkıh usûlünün kıymetini dile getirmiş,bu ilimlerin hâiz olduğu önemi müteaddid defâlar vurgulamıştır.Bir eserinde fıkıh ilmi hakkında şu ifâdelere yer vermektedir:

"İlim ancak tahsille elde edilir.Fıkıh da en çok kavramakla.Kim ki ilim talep etmez,fıkıh ve kavrayışla derinleşmezse o,kopkoyu bir karanlık ve kör bir sapıklık içerisindedir.Zirâ hidâyete ancak fıkhın nûru ve yakînî ilim sayesinde ulaşılabilir."

Kâsimî bu sözleri serdettikten sonra,Hz.Peygamberin şu hadisini zikrediyor:"Allah bir kimseye hayır murâd ederse onu dinde fâkih kılar."(1)

Kâsimî,usûl ilminin öğrenilmesine,bu sahadaki eserlerin basım ve neşrinede son derece ehemmiyet vermiştir.Ve bu ilim sayesinde fâkih olan kimsenin her türlü ictihada ehliyet kazanabileceğini ifâde etmiştir.(2)Zirâ O'na göre usul ilmi,ictihad çadırının direği ve bu çadırı ayakta tutan esastır.O öyle bir ilimdir ki,en büyük âlimler ona sığınır.O öyle bir sığınaktırki,çoğu hükümlerin meselelerini takrir ederken ancak ona ilticâ edilir.(3)

Kâsimî,İbn Raşîk'e(v.632)âit bir usul kitabına yazdığı şerhin mukaddimesinde de,selefe olan hayranlığıyla taklid ve cehâlet hastalığının kötülüğünü dile getirdikten sonra,usûlü fıkıh ilmine gerekli önemin verilmediğinden yakınmaktadır.(4)

Bu konuyu bitirmeden Kâsimî'nin son devir fıkıh ve usûl-ü-fıkıh kitapları hakkındaki değerlendirmesine de bir göz atmayı yararlı buluyoruz:

Onun bu konuda şu ifâdelerine rastlıyoruz:"Son asırlarda

1) Kâsimî,el-Mesh,s.21
2) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.6
3) Ayn.mll.,İrşâdu'l-fuhûl(tanıtım yazısı),el-Muktebes,V,544
4) Ayn.mll.,Şerhu Lubâbu'l-mahsûl,fî ilmi'l-usûl,el yazması, Kâs. şahsî ktp.s.2

te'lif hareketi bir hayli ivme kazandı.Böylece her ilim dalına, alâkasız şeyler dâhil oldu.Özellikle fıkıh ilmi bir sürü farâziyeler ve yığınla olaylarla dolup taştı.Öyle ki,herhangi bir ilim dalında mütekaddimîn ulemâsının üslûbuyla,müteahhirîninki karşılaştırılacak olsa aralarındaki farktan dolayı insan dehşete kapılır.Zîrâ,mütekaddimînin kitapları o fennin mevzûusundan bir karış bile hârice çıkmamıştır."(1)

Kâsimî,fıkıh usûlü konusunda te'lif ettiği el yazması bir eserinin mukaddimesinde böyle bir eser kaleme almasının gâyesini bilirtirken bu sahada yazılmış eserlerin haddinden fazla hâricî şeyler içerdiğini,bu durumun da esas mevzûunun esrârına vâkıf olmayı engellediğini ve nihâyet,bir sürü kîl u kâl içerisinde fikirlerin karıştığını söylemekte ve dolayısıyla bu kitapların çok fazla fayda sağlamadığını ifâde etmektedir.(2)

B- Kâsimî'nin Fıkhî Cephesi

Kâsimî'nin fıkhî cephesi başlığı altında,onun genel ilmî şahsiyeti içerisinde fıkıhçılığının yeri ve ağırlığıyla,fıkıh sahasındaki çalışmalarını dile getirmek istiyoruz.

1- Kâsimî'nin fıkıhçılığı

Esâsen Kâsimî bir fıkıhçı olarak tanınmamaktadır.Daha çok ilim dünyasında bir tefsirci sonra da hadisçi olarak şöhret bulmuştur.Şüphesiz,onun daha ziyâde bu yönleriyle maruf olmasında,tefsir ve hadis sahasındaki matbû eserlerinin önemli rolü olmuştur.Nitekim,onyedi cilt halinde neşredilen ve ilim dünyasında kabul ve şöhret bulan tefsiri onun her şeyden önce bir tefsirci olduğu husûsunda yaygın bir kanaatin hâsıl olmasını sağlamıştır.Aynı şekilde hadis usûlü ve ıstılahları konusunda te'lif ettiği "Kavâidü't-tahdîs"adlı kitabıyla bu sahadaki diğer matbû eserleri,özellikle Türkiye'de onu bir hadis usulcüsü olarak tanıtmıştır.

Kâsimî'nin fıkhî yönü çok az bilinmektedir.Bu durum biraz da tabiîdir.Zîrâ onun fıkıh sahasında te'lif edilmiş ve neşre-

1) Kâsimî,el-Fetvâ,s.170
2) Ayn.mll. Risâle fî ilmi'l-usûl,el yazması,Kâsimî şahsî ktp. s.1

dilmek sûretiyle ilim dünyâsına kazandırılmış belli başlı bir eseri yoktur. Bu sahadaki eserlerinin çoğu el yazma hâlindedir. Neşredilenler ise fıkhın bütün konularını içermemekte, daha çok muayyen meselelere hasredilmiş risâleler hüvviyyetini taşımaktadır. Ayrıca fıkıh sahasındaki matbû eserlerinin hemen hemen piyasada mevcûdunun kalmaması da onun bu yönünü tesbit imkânını bir hayli güçleştirmektedir.

Kâsimî'nin ilmî şahsiyeti hakkında bu yaygın anlayışa rağmen, onun aynı zamanda büyük bir fıkıhçı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nitelendirmemizi, onu hemen hemen bütün yönleriyle ve elden geldiğince ona âit bütün kaynaklara ulaşarak anlamaya çalışan bir araştırıcı olarak rahatlıkla ifâde edebiliyoruz. Hattâ diyebiliriz ki, O sadece bir tefsirci değil, bir hadisçi değil, bir fıkıhçı değildir. O aynı zamanda bir kelâmcı, bir felsefeci, bir tarihçi, bir sosyologdur. Kısaca O ansiklopedik bir âlimdir. Nitekim, eserleri bölümüne bakıldığı takdirde hemen anlaşılacağı gibi, O'nun ele almadığı yada değinmediği hemen hemen hiç bir saha bulunmamaktadır.

Hemen şunu da ifâde edelim ki, Kâsimî'nin fıkhî yönünü belirleyen unsurlar, onun tek tek fer'î meselelere bakış tarzıyla, bu sahadaki eserleri değildir. Bu konuda en belirleyici husus, onun bütün meselelere esas teşkil eden temel yaklaşımıdır. Özellikle bütün eserlerinde üzerinde durduğu ictihad hürriyeti ve belli şartlarla taklidi reddetmesi kendisine önemli bir husûsiyet atfetmesi yanında fıkıh ilminde de ötedenberi alışılagelen metoda nisbetle farklılık arzeden yeni bir boyutun hayâtiyet kazanmasına ve ilim dünyasında tartışmaya açılmasına önemli ölçüde katkısı olmuştur.

2- Kâsimî'nin fıkıh sahasındaki çalışmaları

Kâsimî'nin fıkıh sahasında yaptığı çalışmalar en belirgin olarak meydana getirdiği eserlerde anlaşılmaktadır. Eserleri bölümünde incelediğimiz gibi Kâsimî, diğer alanların yanında fıkıh alanında da azımsanamayacak miktarda eserler vermek sûre -

tiyle bu ilme önemli ölçüde hizmet etmiştir.Herşeyden önce mecmuâlar hâlinde derleyip yayınladığı,dört mezhebe âit usûl ve fürû metinleri,bir çok ilim adamı için kolayca ulaşılabilecek bir mütâlâ imkânı sağlamıştır.Öte yandan uzun seneler çalışarak farklı kütüphanelerden derlediği ve neşretmek sûretiyle ilim dünyasına kazandırdığı İbn Teymiyye'ye âit bir çok risâle de önemli bir boşluğu doldurmuştur.Bu arada tahkik ve neşir sûretiyle umûmî istifâdeye sunduğu bir hayli eser içerisinde Şevkânî'nin "İrşâdu'l-fuhûl"adlı usul kitabıyla İbn Kayyım el-Cevziyye âit "İğâsetu'l-lehfân"adlı kıymetli eserin hâsıl ettiği faydayı,bu eserleri tanıyanlar kolayca takdir edebileceklerdir.

Kâsimî'nin büyüklü küçüklü bir hayli de te'lif mahsûlü fıkhî çalışması bulunmaktadır.Eserlerini anlatırken teker teker sıralayıp,haklarında bilgi verdiğimiz bu eserleri burada tekrar ta'dât etmeyi gereksiz buluyoruz.Ancak konumuzu yakînen ilgilendirmesi bakımından bir husûsa kısaca değinmek istiyoruz:

Kâsimî iki ayrı not defterinde (1) dört mezhebin görüşlerinden müteşekkil bir fıkıh külliyâtı hazırlama azminde olduğunu söylemektedir.Bu husustaki düşüncesini şu şekilde izhar etmektedir:"Mısır müftîsi Muhammed Abduh'un şöyle dediğini işittim:"Bizim dört mezhepten seçilmiş yeni bir mezhebe ihtiyacımız var."Esâsen bu arzuyu ben senelerdir içimde saklamaktayım.Ve hâlâ,metinlerini dört meşhur imamın fukahasının kitaplarından alarak ve aldığım görüşleri de sâhibine nisbet ederek fürû konusunda bir kitap te'lif etmeye kararlıyım.Allah-u-Teâlâ lütfu ve keremiyle bu hususta bana yardım etsin."(2)

Kâsimî'ye âit bu ifâdelere muttalî olduktan sonra böyle bir çalışmanın mevcûdiyeti merakımızı mûcib oldu.Bütün araştırmalarımıza rağmen bu nitelikte ne matbû ne de el yazması bir esere rastlayamadık.Daha sonra anlaşıldı ki,Kâsimî hakîkaten

1) Kâsimî,Sevânih,Muharrem 1324,Ramazan 1323
2) Kâsimî,tasarladığı bu esere"el-Fürû'ül hâmmeli tafkîhi'l-âmme"şeklinde muhtemel bir ünvan dâhi vermektedir.

böyle bir kitap te'lif etmiş ancak maalesef bu kıymetli eser henüz neşredilemeden kaybolmuş.(1) Şâyet bu kitap şu anda elimizde olsaydı Kâsimî'nin fıkhî yönünü ve dolayısıyla fıkıh ilmine hizmetlerini daha net ve daha detaylı bir şekilde anlama imkânına sâhip olabilecektik.

II- KÂSİMÎ'NİN FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Bir önceki kısımda,genel bir yaklaşımla Kâsimî'nin fıkıh anlayışıyla fıkhî cephesine ana hatlarıyla temas ettik.Şimdi ise çalışmamızın akışını Kâsimî'nin görüşlerine yönelterek onun fıkıh yönünü daha yakın bir perspektiften ve daha detaylı bir tarzda kavramaya çalışacağız.Bunun için de önce onun bütün görüşlerine esas teşkil eden temel şahsiyet özellikleriyle ictihad usûlü üzerinde duracağız.Daha sonra da bu genel kıstaslara dayanarak serdedilmiş bazı fer'î görüşlerini sıralayacağız.

A- Kâsimî'nin Fıkhî Görüşlerine Esas Teşkil Eden Temel Yaklaşımın Karakteristik Özellikleri

Bu genel başlık altında Kâsimî'nin fıkhî mezheplere bakış tarzı ve buna bağlı olarak belli bir mezhebi taklid konusunu değerlendirişiyle yeni durumlar karşısında Kâsimî'nin takındığı ilmî tavrı analiz etmeye çalışacağız.

1- Kâsimî'nin Fıkhî Mezheplere Bakışı

Birinci bölümde Kâsimî'nin ilmî şahsiyetini anlatırken mez-

1) Bu bilgiyi iki kaynaktan öğrenmiş bulunmaktayız.İlk önce bu husustaki merakımızı gidermesi için başvurduğumuz Kâsimî'-nin torunu Muhammed Saîd böyle bir eserin varlığından haberdar olduğunu ancak kaybolma ihtimâlinin yüksek bulunduğunu ifâde etti.Daha sonra el-Menâr mecmuâsında rastladığımız R. Rızâ'ya âit şu ifâdeler meseleyi büyük ölçüde açıklığa kavuşturmuş oldu:"Geçen yıl(vefâtından bir yıl önce)bana yazdığı bir mektupta Kâsimî ibâdetlere dâir mezheplerin kitaplarından iktibas sûretiyle teşrî hikmetlerinde beyân ederek bir kitap te'lif ettiğini,Şeyh Ahmed Tabbâre'nin de,Beyrut-ta bulunan matbaasında basmak üzere aldığını,ne var ki,bir daha iâde etmediğini bildirmişti.Bana yazdığı şeylerden anladım ki,bu eser onun en kıymetli çalışmasıydı.Sanıyorum ki bu kitapla,onun büyük tefsiri ilim ve ıslah anlayışının en büyük tezâhürleriydi."(el-Menâr,C.VIII,Sa.XVII,s.630)

hebi konusuna da ana hatlarıyla değinmiş ve onun genel manada selefî bir mezhep anlayışına sahip olduğunu söylemiştik. Bu yargıya varırken de bizzat Kâsimî'ye âit ifâdelere dayanmış ve bu hususta bir şiirinden alıntılar ve bazı sözleriyle istişhatta bulunmuştuk. Bu kısımda ise, konumuzu doğrudan ilgilendirmesi bakımından bu noktaya biraz daha açıklık getirmek sûretiyle Kâsimî'nin mezhep anlayışına daha yakından bakmanın yollarını araştırmak istiyoruz:

a) Kâsimî'nin mezhep anlayışı

Kâsimî'nin mezhep anlayışını en güzel ifâde eden ve daha önce tamamını verdiğimiz şiirinden bir beyti burada tekrar etmeyi faydalı görüyoruz:

"Mezhebim, Rabbimin kitabında olanla, sahih haberlerdir,
Hakka iktidâ ederim, insanların görüşlerine değil."(1)

Esâsen Kâsimî'nin bu ifâdeleri diğer fıkhî görüşleri tamâmen reddettiği manasında anlaşılmamalıdır. Nitekim onun aynı konuda serdettiği bir başka ifâdesi mevzûuya daha bir açıklık kazandırmaktadır: "Benim mezhebim, herhangi bir mezheple mukayyet olmamamdır. Bilâkis her mezhepten delil yönünden en kuvvetli olanını alırım."(2)

Kâsimî bir diğer eserinde de şunları söylemektedir: "Bizim meşrebimiz doğru olan görüşü kabul etmektir. Bu görüşün kim tarafından beyân edildiği, ya da hangi kitapta zikredildiği de önemli değildir."(3) "Zira insanlar hakka tâbî olmak zorundadırlar, hak insanlara değil."(4)

Kâsimî'nin bu konuda ki beyanlarını daha da çoğaltabiliriz. Zira hemen hemen bütün eserlerinde, açık ya da dolaylı olarak kendisinin muayyen bir mezheble mukayyet olmadığını ihsas ettirir ifâde ve beyânlara rastlamamız imkan dahilindedir. Bu ifâde ve beyanlardan anlaşılıyor ki Kâsimî, fıkhî konularda muayyen

1) el-Menâr, C.XVII, S.VIII s.632; Abdurrezzak el-Baytar, Hilyetu'l-Beşer, s.436-437
2) İstanbûlî, s.81
3) Kâsimî, el-Ecvibetü'l-marziyye, s.2
4) Ayn.es.s.3; Ayn.mll.Sevânih, Rebîu'l-evvel 1328

bir mezhebe bağlanmayı,bir başka ifâdeyle belli bir mezhebi taklid etmeyi kendisi için bir mecbûriyet olarak hissetmemekte bilâkis doğru ve sıhhatli görüşün mezheb ya da şahıs unsuru dikkate alınmaksızın herkesten ve her yerden alınabileceği yolunda bir ilim anlayışına sahip bulunmaktadır.Bu anlamda Kâsimî'ye müstakil bir âlimdir diyebiliriz.Zâten bir eserinde bu husûsu bizzat kendisi çok açık bir şekilde beyân etmektedir:"Biz re'y husûsunda kendimizi müstakil addediyoruz.Mukallid olmadığımız gibi hiç bir fırkaya da mensûbiyetimiz yoktur.Şu kadar var ki başkasına âit isâbetli bir görüş hakkında da hakkâniyet ve insaf ölçüsünü elden bırakmayız."(1)

Kâsimî'nin kendi mezhep anlayışını böylece özetledikten sonra onun diğer mezhep ve görüşlere karşı takındığı tavrı ö - nemine binâen ayrı bir alt başlık altında incelemeyi uygun buluyoruz.

b) Kâsimî nazarında dört sünnî fıkıh mezhebi ve diğer fıkhî görüş sâhipleri

Kâsimî'nin muayyen bir mezheple mukayyet olmadığını artık anlamış bulunmaktayız.Ancak onun fıkhî mezhepleri tamâmen reddetmediğini de biliyoruz.Nitekim gerek dört meşhur sünnî mezhep imamları ve gerekse mezheplere müntesip fukahâ hakkında bir çok eserinde takdir dolu ifâdeler sarfetmekte ve ilim ve irfanlarını,islâma hizmet yolunda harcadıkları gayret ve çabayı her vesileyle dile getirmektedir.O dört müctehid imam hakkında şunları söylüyor:"Müctehid imamların hâiz olduğu fazilet, olgunluk,güzel ahlak,hakkı itiraf ve insaf en hızlı süvârilerin katettiği mesâfeye denktir."(1)

Kâsimî,en gözde talebesi Hâmid et-Takî'ye şöyle tavsiyede bulunuyordu:"Sana dört imamın izini takip etmeni ve ondan öncekilerle sonrakilerin yolundan ayrılmamanı tavsiye ederim.

1) Kâsimî,Mizânu'l-cerh ve't-ta'dil (Beyrut 1985) s.19
2) Ayn.mlf.el-Mesh,s.73

Çünkü onlar şu ifâdeleriyle bize re'y hürriyetini belletmişlerdir: "Resûlullah(S.V.)'in kavline muhâlif bir görüşümüze muttalî olursanız onu derhal çöplüğe atın."(1)

Şunu hemen belirtelim ki Kâsimî, dört müctehid imam ve onun tâbîleri hakkında sarfettiği bu sitâyişkâr ifâdelerle onları taklid etmeyi ya da mezheplerini bir ekol olarak benimsemeyi önermemektedir. Aksine, onların Kur'an ve sünneti anlama metodları üzerinde durmakta ve talebelerini bu metodu anlamaya ve örnek almaya sevketmektedir. Onun genel prensibi her bir müctehidi ya da görüş sâhibini belli bir ekol içerisinde değil de, tek tek değerlendirmeye tâbî tutma tarzında kendini göstermektedir. Müctehid imamları da sırf şahıslarına has görüşleri çerçevesinde mütâlâ etmektedir. Bu cümleden olarak Kâsimî'nin bir imamın mezhebini belirleyen görüşlerin sübûtu hakkında da belli kıstaslar öngördüğünü belirtmeliyiz. O'na göre herhangi bir mezheb imamından nakledilmiş bir kavil mutlak manada kabul edilmez. Şayet bu kavil ondan sahih bir isnadla rivayet edilmişse veya mûtemed bir kaynaktan vicâde yoluyla alınmışsa ya da nakleden müellif fıkhını, dirâyetini ve araştırmasını bütün yönleriyle aktarmışsa işte bu takdirde o kavle îtibar edilebilir.(2)

Öte yandan Kâsimî tahriç (3) yoluyla çıkarılmış görüşlere de farklı bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve bu görüşlerin mezheb imamlarına nisbet edilemeyeceği kanaatini taşımaktadır. O

1) Hâmid et-Takî, Cemâluddîn el-Kâsimî, Mecelletü't-Temeddüni'l-İslâm, C.I-VI, s.764

2) Kâsimî, Kavâid usûliyye, (el yazması, Kâsimî şahsî ktp.); Ayn.mll. Tenbîhü't-tâlib, s.47

3) Lugatte çıkarmak manasına olan tahriç, ıstılahta fâkihlerin kavillerinden ve mezheb imamlarının mezheblerine âit metin ve kâidelerden şer'î hükümleri çıkarmak manasınadır. Bu târiften anlaşılıyor ki, müctehid şer'î nasslardan, muharric ise mezhebin nass ve kâidelerinden hüküm çıkarır. (Fahrettin Atar, Fıkıh Usûlü, İstanbul, 1988, s.317)

fıkıh usûlüne dâir kaleme aldığı bir risâlesinde "müctehidin mezhebi" konulu başlığıyla bu meseleyi tahlil etmekte ve şöyle demektedir:"Müctehid bir şahsın kendisine nisbet edilen mezhebini,bizzat beyan ettiği kavilleri belirler.Onun usûlüne göre çıkarılmış görüşlerin ise kendisine nisbet edilmesi câiz değildir."(1)

Kâsimî bir başka eserinde de tahricin mutlak müctehid için değil de müntesip müctehid için câiz olabileceğini belirttik - ten sonra önemli bir noktaya tenbihte bulunmakta ve tahriç metoduyla elde edilen görüşlerin mezheb imamına değil de,bu tahrici yapan kimseye nisbet edilmesi gereğine işâret etmektedir. Bu görüşünün gerekçesinide İmam Şa'rânî'ye dayandırarak şöylece beyan etmektedir:"...Bir insanın mezhebi,sarahaten söyleyip te ölünceye kadar da rucû etmediği görüşleri olup,kelâmından anlaşılanlar değildir.Zira olabilir ki,bu gibi ahkâmın kendisine nisbet edildiği o insan,bu görüşlere rızâ göstermez ve aynı görüşü benimsemeyebilir."(2) Kâsimî bir başka yerde bu gerek - çeye İmam Gazâlî'ye âit şu ifâdeleri de ilâve etmektedir:"..Biliniz ki,bir kimseye açıkça söylemediği bir sözü nisbet etmek ona yalan isnadında bulunmaktır.Birine yalan isnadı da helâl bir davranış değildir."(3)

Kâsimî'nin mezhep imamlarına ve bu imamlara tâbî fukâhâya verdiği önemi,herhangi bir fıkhî meseleyi tartışırken görüş - lerine sıkça başvurmasından da anlayabiliyoruz.Gerçekten de ictihad usûlünü anlatırken belirteceğimiz gibi Kâsimî,bir meseleyi ele alırken umûmiyetle Kur'an ve Sünnetten konuyla alâkalı delilleri zikrettikten sonra varsa sahabe ve tâbiin tevillerini serdetmekte,akabinde de ayrı ayrı dört mezhebe müntesip fukahânın görüşlerini sıralamaktadır.Mevzûu ile ilgili başka mezheb ya da müctehidin görüşüne ise daha sonra yer vermektedir.

Diğer taraftan Kâsimî'nin,dört mezhebe âit usûl ve fürû me-

1) Kâsimî,Risâle fî ilmi'l-usûl,
2) Ayn.mll.İrşâdu'l-halk,s.49
3) Ayn.mll.Tenbîhu't-tâlib,s.13

tinlerinin tahkik ve neşrine büyük önem verdiğine,hatta dört mezhebin görüşlerinden iktibasla bir fıkıh külliyâtı hazırla - ma azmi ve çabasında olduğuna da daha önce işâret etmiştik.Bu husus bile onun dört fıkhî mezhebe atfettiği ehemmiyetin mu - şahhas bir göstergesidir.

Anlaşılıyor ki Kâsimî,dört fıkhî mezheb imamlarıyla bu mezheblere mensup fukahânın kadr u kıymetini içtenlikle îtiraf ve takdir etmekte ve kendilerine derin bir muhabbet beslemektedir. Ayrıca yine biliyoruz ki O,bu mezheblere tâbî fukahânın görüşlerini de yerine göre makbul bulmaktadır.Kabul etmediği husus ise inhisarcılık anlayışı ve iddiâsıdır.Bir başka ifâdeyle mezheb taassubudur.Bu hususu Kâsimî'nin bakış açısıyla biraz da - ha açmayı faydalı buluyoruz:

Kâsimî,fıkhî meselelerde doğru ve isâbetli görüşün tek bir mezheb ya da tek bir kavle münhasır olmadığı kanaatindedir.Bu görüşünü bir çok eserinde detaylandırmış ve çeşitli delillerle de isbat etmeye çalışmıştır.O'nun bu husustaki beyanlarından biri söyledir:"...Meselelerde doğru görüş muayyen bir mezhebin ya da muayyen bir kavlin inhisarında değildir.Aksine,hakkında kat'î bir nass bulunmayan ictihâdî meselelerde doğru olan görüşü belli bir grubun inhisarında kılmak hiç kimseye câiz olmaz. Zira,bu gibi hususlarda imamlar eskiden beri ihtilaf edegel - mişlerdir.Bir kısmı bir âyeti te'vîl etmiş,öbür kısmı ise bir hadisi.Allah Teâlâ bu ümmete müctehidlerin çokluğuyla ihsan - da bulunmuştur.Ki,yer yüzü-Allah korusun-Allah için huccet i - kâme eden,Allah için burhana götüren mürşidlerden hâlî kalma - sın.Şurası âşikardır ki,gerek seleften,gerekse haleften sayısız müctehidler olagelmiştir.Onların yeni durumlara müteallik kavilleri ve fetvâları sayılamayacak kadar çoktur.Ve her biri de Allah Resûlüne tutunmuş ve onun şeriatının nurlarından ik - tibasta bulunmuşlardır."(1)

Kâsimî,dört mezheb imamına tâbî olmayan fukahânın görüşle-

1) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.112

riyle amelin cevazı sadedinde de şunları kaydetmektedir:"Kim demiş dört imamdan başkasının kavilleriyle fetva ve kazada a - mel edilmez,helâl ve haramın tesbitinde onların görüşlerinin dışına çıkılmaz diye?Bu yargıyı taşıyan kişi acaba,ulemâ ve muhakkıklara âit dört imamdan başka sahabe ve tâbiinin görüşleriyle ameli tecviz eden kavillerin bulunmadığını mı sanıyor.Eğer böyle düşünüyorsa son derece hatalı ve batıl bir vehme kapılmıştır.Nasıl olur zira sahabe sonra da tâbiin kendilerine ittibâya insanlar içinde en lâyık olanlar değilmidir?"(1)

Kâsimî,bir başka yerde Ebu Zeyd ed-Debûsî(v.h.430)nin şu ifâdesini naklederek konuyla alâkalı tarihi ve aslolan vâkıalara işâret etmektedir:"İlk dönemlerde insanlar yani sahabe ve tâbiin işlerini delile dayandırırlardı.Binâenaleyh önce Kitaba, sonra Sünnete ve nihâyet ondan sonra gelenlerin delille sâbit kavillerine başvururlardı.Herhangi bir kimse belli bir meselede Ömer (r.a.)'ın görüşünü alırken,bir başka meselede Ali (r.a.)'ın kavliyle ona muhâlefet edebilirdi.Aynı şekilde Ebû Ha - nife'nin ashâbı da O'na bazı kereler muvâfakat ederken bir çok kere de muhâlefette bulunmuşlardır.Üstelik şeriatta Alevî ya Ömerî adıyla mezhebler de bahis mevzûu değildi....Dördüncü a - sırda halkın takvâsı yokolunca ve delil arayışında tembellik hâsıl olunca,bizâtihî âlimlerini huccet kabul ettiler ve onlara tâbî oldular."(2)

Kâsimî,dört imamın ilmini ve liyâkatını kabul ve takdir etmekle birlikte tâbii olmaya değer yegâne kimseler olmadıklarını da belirtmektedir.Binâenaleyh,şâyet taklid söz konusu ola - caksa İmam Câ'fer es-Sâdık,İmam Zeynu'l-Âbidîn,İmam Câfer el-Bakr,hadis,fıkıh ve fetvâ imamlarının da seçkin şahsiyetler olduğunu fıkıh,fetvâ ve eser sâhibi bulunduklarını ve dolayı - sıyla mukallid bir kimsenin rahatlıkla onların kavilleriyle a-mel edebileceğini söylemektedir.(3)

Kâsimî,bu husûsu biraz daha detaylandırmakta ve dört imam dışındaki müctehidlere tâbî meşhur ve seçkin şahsiyetlerden ör-

---
1) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.112-113
2) Ayn.mlî,el-Fetvâ,s.149 3) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.113

nekler vermektedir.Bunlar içerisinde Cüneyd el-Bağdâdî(Ebû Sevr mezhebi),Muhyiddin İbn Ârâbî(Zâhirî),Hafız Zehebî(Selefî), Emir Abdülkâdir el-Huseni el-Cezâirî(Zâhirî),Seyyid Efendi el-Hamzâvî(Zâhirî),Ahmed b.Nasr en-Nisâbûrî(Taberî)gibi tanınmış âlimler bulunmaktadır.(1)

Müellifimiz,bid'at sayılan fırkalar hakkında bile oldukça iyimser bir tavır takınmaktadır.Bu husustaki bir ifâdesi şöyledir:"Şâyet bid'atla itham edilen fırkalar,mezheplerinden dolayı tehcîr edilse ve bu sebepten düşmanlığa lâyık görülseydi Buhârî,Müslim vb.onlardan hadis almazlardı.Tabii ki,bu fırkalar hatadan masum değildir.Ancak hiç kimse diyemez ki,onlar kasden hakdan ayrılmayı amaçlamıştır.Bazı görüşlerini en fazla şu şekilde tenkid edebiliriz:Onlar ictihad etmişlerdir ve ictihadlarında da hatalıdırlar.Doğal olarak müctehid hatâ da edebilir isâbette.Hatâsından dolayı da hiç bir müctehid ayıplanamaz."(2)

Kâsimî'nin konumuzla alâkalı ifâde ve beyanlarını daha da çoğaltabiliriz.Ancak bizim asıl merâmımız,bu hususta genel bir çerçeve çizmektir.Verdiğimiz misallerin de bu merâmımızı gerçekleştirdiğine inanıyor ve sonuç olarak diyoruz ki Kâsimî, dört mezhebin görüşlerine derin bir saygı duymakla berâber doğru ve isâbetli görüşün sadece bu mezheblerin inhisarına hasredilemeyeceği,aksine hüsnüniyet sahibi ve ehliyetli her islâm âliminin delîlinin kuvvetine göre re'ylerinin tereddütsüz alınabileceği yolunda bir kanaati taşımaktadır.

Şimdi de bu mevzûu ile çok yakın alâkası bulunan başka bir husûsu ele almak istiyoruz:

2- Kâsimî'ye Göre Muayyen Bir Mezhebi Taklid

Kâsimî'nin muayyen bir mezhebe bağlılık anlayışına da kendine has bir yaklaşımı vardır.Bu yüzden,bu husûsu müstakil o-

1) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.116 vd.
2) Ayn.mlî. el-Cerh ve't-ta'dîl,s.10

larak incelemenin daha uygun olacağını düşünüyoruz:

a) Taklidin tarifi:

Kâsimî taklidin ıstılâhî târifini şu şekilde vermektedir:" Taklid delilsiz olarak başkasının kavliyle amel etmektir."(1) Taklid,bir kavlin delilsiz olarak kabûlüdür."(2) diye de ifâde edilir.

Kâsimî,bu târifi yaptıktan sonra,Hz.Peygamber(S.A.)'in kavliyle ameli,icmâ ile ameli,âmminin müftînin kavliyle amelini, hâkimin âdil şâhidlerin şehâdetiyle amelini ve râvilerin rivâyetlerini kabul etmeyi söz konusu târifin şümûlünden hâriçte bırakmaktadır.Zirâ bütün bunlarda delil sözkonusu olmaktadır. Nitekim Sünnet ve icmâ bizâtihî huccettir.Diğerlerinin kabûlü husûsunda da sahih deliller mevcuttur.(3)

b) Taklidin hükmü:

Kâsimî taklidin cevâzı ya da ademi cevâzı hakkında çeşitli görüşleri sıraladıktan sonra (4) kendi kanaatini câiz olmadığı yolunda izhar etmekte ve câiz ya da vâcibtir diyenlere karşı şu mütâalâyı yürütmektedir:"İmamların tâbîlerinden bu görüşü savunanlar aynı zamanda kendilerinin de mukallid olduklarını ikrar etmektedirler.Oysa ihtilaflı konularda müctehidlerin sözü mûteberdir,mukallidlerin değil."(5) "Kaldı ki,müctehid imamlardan hiçbirisi husûsî bir âlime bağlanmanın vücûbuna kâil olmamışlardır."(6)

Kâsimî genel manada taklidi reddetmektedir.O'nun taklidi zemmeden ifâdelerinden birisi şöyledir:"Taklid insanlar arasın-

1) Kâsimî,el-Fadlu'l-mübîn,s.85,
2) Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.10;Ayn mll,Risâle fî ilmi'l-usûl(el-yazması),
3) Daha geniş bilgi için bk.Kâsimî,el-Fadlu'l-mübîn,s.85,
4) Bu görüşler için bk.Kâsimî,el-Fetvâ,s.63 vd;Ayn.mll.el-Fadlu'lmübîn,s.85 vd.;Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.10,
5) Kâsimî,el-Fadlu'l-mübîn,s.87,
6) Ayn.es.s.81;Ayn.mll.,Risâle fî ilmi'l-usûl(el yazması);Ayn.mll.,el-Fetvâ,s.111,157

da yayılmış ve onları hızla yokoluşa götüren cüzzamdır.Bu kadar da değil o, insanı rehâvet ve tembelliğe sürükleyen umûmî bir felç ve fikri tamâmen yokeden bir çılgınlıktır."(1)

Kâsimî,taklidin vâcib olduğu görüşünde olanları şiddetle tenkid ederek bu iddiayı şöylece çürütmeye çalışmaktadır:"Allah ve Resûlünün vâcib kıldığı şeylerin dışında hiçbir vâcib yoktur.Allah ve Resûlü de hiçkimseye,ümmetinden belli bir şahsın mezhebine bağlanmasını ve dine müteallik konularda onu taklid etmesini vâcib kılmamıştır."(2)Aynı şekilde "Allah ille de şu mezhebe göre ibâdet edeceksin diye kimseyi zorlamamıştır."(3)

Müellifimiz,taklidi redd sadedinde delil olarak Kur'an'dan bir çok âyetler getirmektedir.(4) Biz misal kâbilinden bir tanesinin meâlini vermekle iktifâ ediyoruz:(5) "Şu bizim milletimiz,Allah'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler.Onların gerçek olduğuna apaçık delililer getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uyduranden daha zâlim kimdir?"(6)

Kâsimî'nin taklid konusunda benimsediği genel prensip bu olmakla birlikte onu tamâmen de reddetmemektedir.Ancak taklide mürâacatı umûmî zarûret kâidesine ircâ ederek tamâmen istisnâî bir durum olarak mütâalâ etmektedir.O,bu hususta şunları kay - kaydetmektedir:"Kişi delili anlamaktan ve huccet ikâme etmek - ten bütünüyle âciz olursa,çâresiz kalanın meyteyi yemesi gibi mahzûratı mübah kılan diğer zarûretler gibi,zarûret miktârı taklide mecbur kalır."(7)

Kâsimî,taklid etmesini câiz gördüğü kimseleri de tavsif etmektedir:"Taklid ancak âmmî olan kimseye câizdir.Âmmî de şer'î ahkâmın yollarını bilmeyen demektir.Bu vasıftaki bir kimsenin

1) Kâsimî,el-Müfekkirâtü'l-yevmiyye,Deftêri evâhiri Şevvâl 1321
2) Ayn.mll.Kavâid usûliyye (4 sayfalık el yazması,Kâs.şahsî küt.);Ayn.mll.,Süâlü müsteşrik(el yazması)
3) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.69,
4) Ayn.esr.,s.10, Ayn.mll.,el-Fadlu'l-mübîn,s.83,
5) Diğer âyetlerin yerleri:Haşr,2;Muhammed,24;Nisâ,53;Şûra,10; Nisâ,59;İsrâ,36;Bakara,169;Yûsuf,81;Bakara,111;A'raf,181; Âli İmran,199;Mâide,83;A'raf,159,
6) Kehf,15,
7) Kâsimî,Kavâid usûliyye (el yazması)

bir âlimi taklid etmesi ve kavliyle amel etmesi câizdir. Bazıları, hükmün illetini bilmeden câiz olamayacağına kâil olmuşlarsa da doğrusu cevaz yoludur. Zira, bizböyle bir kimseye illetlerin bilinmesini şart koşarsak bu durum, mâişetin kesilmesini, ziraat ve çiftçiliğin allak bullak olmasını intâc eder.

Âlim(1)kimsenin ise hükmü ictihadla talep etmesi gerekir. İster ictihad için vakti bulunsun isterse bulunmasın. Bazıları onun için taklide cevaz vermişlerse de tercihe şâyan değildir. Zira, âlimin yanında matlûb hükme ulaştıracak âleti bulunmaktadır."(2)

Kâsimî'ye göre müctehid olmasa bile müstedil mukallid değildir. Binâenaleyh kendisine delillerin zâhir olması durumunda başkasını taklidi câiz olmaz.(3)

Kâsimî taklidin câiz olduğu yerleri de sınırlandırmaktadır. O'na göre ahkâm aklî ve şer'î olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Allah'ın varlığı ve sıfatları, Resûlullah(S.A.)'ın ma'rifeti gibi aklî hükümlerde taklid câiz değildir. Şer'î olanlarda iki kısımda değerlendirilir:

1-Beş vakit namaz, zekât, oruç, hac, zina, içki vb.nin haramlığı gibi dinin zarûrû olarak bilinmesi gereken hükümlerdir ki, bunlarda taklid câiz değildir. Zirâ insanların hepsi onu idrak edip, bilebilme bakımından müsâvîdirler. Binâenaleyh bu gibi şeylerde taklid mânâsızdır.

2-İbâdetin, muâmelâtın, münâkehâtın ve diğer ahkâmın fürû'u gibi ancak nazar ve istidlalle anlaşılabilecek hükümlerdir ki, işte bunlarda taklid câiz olabilmektedir.(4)

Görüldüğü gibi, Kâsimî genel mânâda taklide karşı çıkmakta, ancak zarûret hâsıl olursa, zarûret miktarınca ve de çok sıkı şartlar muvâcehesinde taklide bir kapı aralamaktadır.

1) Kâsimî nazarında âlim, müftî, fâkih, müctehid kavramları mana açısından müterâdiftirler. (Bk. Kâsimî, el-Fetvâ, s.54)
2) Ayn.mll., Risâle fî ilmi'l-usûl (el yazması)
3) Ayn.mll., Kavâid usûliyye(el yazması)
4) Ayn.mll., Risâle fî ilmi'l-usûl(el yazması)

3- Yeni Meseleler ve Durumlar Karşısında Kâsimî

Kasimî'nin dört fıkıh mezhebi ve diğer fıkhî görüşlere bakışıyla muayyen bir mezhebi taklid meselesine yaklaşımı konusunda genel bir çerçeve çizdikten sonra bu çerçeveyle yakînen alâkalı bir anlamda onu genişletici bir niteliğe sâhip önemli bir husûsun da üzerinde ayrıca durulması gerektiğine inanıyoruz. Bu husus, henüz ortaya çıkmış ya da önceden üzerinde tartışıldığı halde hakkında muayyen ve sâbit bir hükme varılmamış hadise ve meseleleri karşısında Kâsimî'nin takındığı tavır ve öngördüğü yaklaşım tarzıyla ilgilidir.

a) Yeni hâdiselere İslâmî hükümlerin tatbîki

Kâsimî'nin bu konuya müteallik yaklaşımını şu genel mülâhazalar çerçevesinde özetleyebiliriz:

1-İslâm her devrin ihtiyacını karşılamak üzere gönderilmiştir; Kâsimî bu noktayı şu şekilde açıklamaktadır:

"İslâm dîninin husûsiyetlerinden biri de, kâide ve esaslarının medeniyet kanunlarına intibak kabiliyeti ve yine kâidelerinin her devrin ve her ortamın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir niteliğe sahip olmasıdır. Zira onun hükümleri maslahatı celb, mefsedeti de def` esasına binâ edilmiş olup, her hâlükarda kolaylık ve müsamahayı yeğlemekte sıkıntı ve güçlüğü gidermeyi aslî bir gaye ittihaz etmektedir. Onun bu husûsiyeti, icti-hâdî-fer'î meseleleri islâmî esaslar çerçevesinde hükme bağlayacak kaynaklarının çokluğu ve enginliğiyle tezâhür etmektedir. Üstelik, bu kaynaklardan hüküm istinbâtının metodunu da apaçık göstermiştir."(1)

Kâsimî, bu açıklamayı yaptıktan sonra şu genel hükme varmaktadır: "Şüphesiz her çağda yeni doğmuş meselelerin islâmî hükümler çerçevesine dahil edilmesi zarûrîdir."(2)

2-Her asırda müctehidlerin varolması zarûrîdir; Esâsen bu

1) Kâsimî, Irşâdu'l-halk, s.3 v.d.
2) Ayn.es. s.10

konu"Bir asrın müctehidsiz kalması câizmidir?"şeklinde bir çok âlimlerce mesele hâline getirilip münâkaşası yapılmış bir soruya Kâsimî'nin kendi görüşünü yansıtan cevâbıdır.Nitekim,O bu meseleye müteaddid defâlar değinerek,cevâzı ya da ademi cevâzına kâil görüşleri kritik etmiş ve neticede"Bir asrın müctehidsiz kalması câiz değildir"hükmünü benimsemiştir."(1)

3-Nasslar bütün hâdiseleri ihatâ etmemektedir: Kâsimî bu husûsu şu ifâdeleriyle dile getirmektedir:"Nasslar mütemâdiyen zuhûra gelen hâdiseleri bütünüyle ihâtâ etmemektedir.Binâenaleyh,nasslarda hükmü açıkça belli olmayan meseleler,aralarındaki benzeyiş münâsebetiyle hakkında nass bulunan meselelere hamledilirler."(2)

Müellifimiz bu düşüncesini sahabenin uygulamalarıyla desteklemektedir:"Sahabenin ictihad etmesi ve ihtilafa düşmesi gösteriyor ki,nasslar bütün hâdiseleri ihâtâ etmemektedir.Bu da onların ictihad yoluyla ibâdet ettiklerine delâlet eder."(3)

4-İctihad kapısı dâima açıktır: Kâsimî,ictihad kapısının kapandığı iddiasını kesinlikle reddetmektedir.Yukarıda da belirttiğimiz gibi O'na göre hiçbir asrın müctehidsiz kalması düşünülemez.Allah bu ümmete müctehidleri çoğaltmak ve ictihad faliyetini yürütecek ehliyetli kişilerin mevcûdiyetini inkıtaya uğratmamakla ihsanda bulunmuştur.(4) Her dönem ve her bölgede, haklarında nass bulunmayan meselelere verilmiş fetvâların sayılamayacak kadar çok olması da ictihadın inkıtasız olarak süregeldiğine delâlet etmektedir.(5)

Kâsimî,hicrî dördüncü asırdan sonra ictihad kapısının kapandığını iddia edenlere karşı da sert tenkidler yöneltmektedir:"...Dördüncü asırda insanların takvâsı azalıp,huccet ara -

1) Bk.Kâsimî,el-Fadlu'l-mübîn,s.80 v.d.;Ayn. mll.İrşâdu'l-halk, s.4;Ayn.mll.Tenbîhü't-tâlib,s.48,
2) Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.11,
3) Ayn.es.s.11,
4) Ayn.mll.,el-İstinâs,s.113,Ayn.mll. ,el-Fadlu'l-mübîn,s.80,
5) Ayn.mll. ,İrşâdu'l-halk,s.4 .

yışında tembelliğe dûçar olunca,âlimlerini huccet kabul et - meye başladılar.Binâenaleyh,bazıları şâfî,bazıları da mâli - kî oldular.Bununla da kalmayıp,hucceti şahıslar ile desteklem çabasına girdiler.Sonra da sahih görüşün,sadece bu mezhebte doğduğuna inandılar.Tabiatıyla neticede sünnetler bid'atlardan hakk da hevâdan temyiz edilemeyecek bir hâle geldi."(1)

Kâsimî,bu durumun müsteşrikler tarafından istismar edildiğini ve islam dîni hakkında asılsız itham ve tenkidlere kapı araladığını iddia etmektedir:"Bazı fâkih geçinen kimselerin ictihadı inkar etmesi ve onu sâdece dört mezheb imamına has - retmesinin gerekçesini bir türlü anlayamıyorum.Onların taklid konusunda bu denli aşırı gitmeleri Avrupalı müsteşrikleri müslümanlar imamlarını teşrî mesâbesini koyuyor şeklinde son de - rece yanlış bir kanaate sevketmişlerdir.Halbuki durum böyle değildir.Zira Şari de şeriatla tektir.Kaldı ki,imamlar hiçkimseyi delille amelden ve tearuz hâlinde kitap ve sünnete rukû etmekten alıkoymamışlardır."(2) "Müstakil bir nazarla kitap ve sünnetten doğru görüşü anlayabilecek güce sahip bir âlime , tahkik ve nazar etmesi,araştırıp istidlâlide bulunması ve ictihadının vardığı neticeyi kesin telakkî etmesi gerekir.Bunun için de belli bir dönem ya da bölge sınırlaması sözkonusu değildir.Nitekim belli asırlardan sonra ictihad kapısının kapandığı iddiası usulcülerin genel görüşüne muhâlif bulunmaktadır."(3)

Kâsimî'nin ictihad kapısı hakkındaki genel kanaatini en güzel şu ifâdeleri yansıtmaktadır:"Şüphesiz ki,bütün meselelerde münâzara ve tartışma kapısı dâimâ açıktır.Hatta Buhârî ve Müslimdeki haberlerde bile.Zira zihni nazar teemmülden alıkoymak hakikaten vurulan en büyük darbedir.Çünkü hakikat tartış-

1) Kâsimî,el-Fetvâ,s. 149,
2) Ayn.mll. ,el-Fadlu'l-mübîn,s. 81,
3) Ayn.mll. ,Tenbîhu't-tâlib ,s.48.

manın semeresidir."(1)

Müellifimizin ictihad kapısı hakkındaki kanaatini böylece özetledikten sonra O'nun ictihadın hakîkati ve mâhiyetine dâir düşüncelerini müstakil bir başlık altında tetkik etmeyi daha uygun buluyoruz:

b.) İctihad ve müctehidlik

b_1)İctihadın târifi:

Kâsimî,ictihadın ıstılâhî târifini şu şekilde yapmaktadır: "İctihad,ümmetin maslahatına ve şeriatın genel prensiplerini uygun olarak hakkında nass bulunan hükümlerden,hakkında nass bulunmayan hükümleri çıkarabilmek için olanca gücün ortaya konulmasıdır."(2)

b_2)İctihad ehliyeti:

Kâsimî,ictihadı mutlak olarak ictihada ehil kimselerin yapabileceğini kabul ve teslim etmekle berâber,bu hususta çok sıkı ve zor şartlar ileri sürmenin hem gereksiz hem de asılsız olduğu kanaatini taşımaktadır.O'na göre Allah'ın kitabında yer almayan her şart bâtıldır.(3) Müctehid için öngörülen bu şartları da ne Allah Kitabında şart koşmuştur ne de Rasûlullah(S.A) sünnetinde.O halde ictihada yeltenen herkese karşı öne sürülen bu şartların hiç bir dayanağı yoktur.Öte yandan bu şartları öngören kimse ya müctehiddir ya da mukallid.Şâyet müctehidse,onun vardığı bu hüküm,başkalarını bağlamaz.Şâyet mukallidse onun sözünde iknâ edici bir delil teşkil etmez.(4)

Kâsimî,Ashap devrinde ictihadın son derece basit şartlarla icrâ edildiğini hattâ Hz.Peygamberin huzurunda çok az kalmış kimselerin bile müctehid ve mürşid olarak vazîfelendirildiğini söylemektedir.O'na göre günümüzde ictihad faaliyeti için ortam ve koşullar daha bir müsâittir.Zira,ictihad için gerekli

1) Kâsimî,el-Ecvibe,s.6
2) Ayn.mll.,Suâlü müsteşrik (el yazması)
3) Kâsimî bu görüşünü şu hadise dayandırmaktadır:"Allah'ın Kitabında olmayan her şart bâtıldır.Velev yüz tane bile olsa." (Buhârî,Mükâteb 2,3,5)
4) Kâsimî,Sevânih 1327

hadis,tefsir,fıkıh,lugat ve ricâl kaynakları en ince ayrıntılarına kadar tetkik ve tahlile tâbî tutularak çeşitli îtibarlara göre tasnif ve tedvin edilmiştir.Üstelik birçoğu neşre - dilmek sûretiyle kayda değer bir ulaşım imkânı hazırlanmıştır.(1)

Bununla birlikte Kâsimî,ictihad ehliyeti için öngörülen bu şartları tamâmen de inkâr etmemektedir.O'nun bu husustaki ifâdelerinden birisi şöyledir:"Evet,bu şartların birçoğunu inkâr etmiyoruz.Zira dikkatli bakış ve akl-ı selim bunu gerektirir. Nitekim,bu şartlar olmasaydı her önüne gelen ictihad iddiasında bulunur,kendini bu meydanın süvârisi zannederdi.Önemli o - lan bu şartların bazı mukallid ve fâkih geçinenlerin zannettiği gibi hiçkimsenin sahip olamıyacağı bir keyfiyette olmadığının bilinmesidir."(2)

Müellifimiz bir eserinde ictihâdın şartları konulu başlığıyla bir müctehid için öngördüğü vasıfları ta'dât etmektedir. Biz bunları şu maddeler altında özetleyebiliriz:

1-Kitâbın ahkâmını bilmesi gerekir.Ancak bilinmesi gereken hükümler,helâl ve harama taalluk edenlerdir.Yoksa kıssalar,meseller,mev'izeler ve haberleri bilmesi şart değildir.

2-Resûlullah(S.A.)'dan ahkâmı beyân sadedinde rivâyet edilen sünnetleri ihâta etmesi gerekir.

3-Hakîkat,mecâz,âmm,hass,mücmel,mufassal,mutlak,mukayyed, mentûk,mefhûm gibi Kur'an ve sünneti anlamak için ihtiyaç duyulan yolları bilmesi lazımdır.

4-Allah ve Rasûlü'nün muradını anlayabilecek kadar lugat ve nahiv bilgisine sâhip olması gerekir.

5-Nâsihi,mensuhu ve diğer nesh ahkâmını bilmesi gerekir.

6-Selefin icmâ ve ihtilâfına vâkıf olması gerekir.

7-Kıyası,ictihâdı,ta'lîli câiz ve câiz olmayan kaynakları,

1) Kâsimî,Sevânih 1327.
2) Ayn.es. 1327.

illet olabilecek vasıfları ve illeti bulma yollarını bilmesi gerekir.

8-Delillerin tertibiyle takdim ve tercih metodlarını kavramış bulunması gerekir.

9-Ve nihâyet, sika ve güvenilir olması ve dînî konularda tesâhullü davranmaması gerekir.(1)

b_3) İctihadın hükmü:

Kâsimî, daha önce geçen şartları uhdesinde toplamak sûretiyle ictihada ehliyet kesbeden kimsenin ictihadın câiz olduğu konular dahilinde bir mesele ile karşılaştığında, sözkonusu meselenin hükmünü Kur'an ve Sünnet gibi şer'î delillerden bizzat çıkarmasının vâcib olduğunu söylemektedir. Bu îtibarla, sözkonusu mesele hakkında, takati nisbetinde ictihad edip muayyen bir hükme varan kimsenin bu kanaatine göre amel etmesi gerekmektedir. Binâenaleyh o meselede başkasını taklid etmesi câiz olmaz.(2)

b_4) İctihadın tecezzîsi:

Kâsimî'ye göre herkes tâkati ölçüsünde doğru görüşü aramakta mükelleftir. Binâenaleyh mutlak ictihada gücü yeten mutlak ictihad, mezhebte ictihada gücü yeten de mezhebte ictihad etmek zorundadır.(3) Öte yandan, bir insanın bazı konularda ictihad edebilecek ehliyete sâhip olamaması ve dolayısıyla başkasını taklid etmesi, ictihad ehliyetini hâiz bulunduğu bir diğer konuda ictihad etmesine mânî teşkil etmez. Bir başka ifâdeyle husûsî bir konuda uzmanlaşarak sırf o konuya has ictihadlarda bulunmak câizdir. Binâenaleyh bu vasıflardaki bir kimsenin bütün konularda müctehid olması şart değildir.(4)

Kâsimî'nin ictihad ve müctehidliğe dâir görüşlerini ele al-

1) Kâsimî, Risâle fî ilmi'l-usûl (el yazması); Ayn.mll., el-Fetvâ s.63 vd.
2) Bk. Kâsimî, İrşâdu'l-halk, s.10; Ayn.mll., Tenbîhu't-tâlib, s.48 Ayn.mll., Risâle fî ilmi'l-usûl (el yazması); Ayn.mll., Kavâid usûliyye (el yazması); Ayn.mll., İ'lâmu'l-câhid alâ-katli'l-cemâati'l-mütemâlieti bi'l-vâhid (el yazması, Kâsimî şahsî küt.)
3) Kâsimî, Risâle (el yazması iki sayfalık kâideler mec. Kâs. şahsî küt.) 4) Ayn.mll., el-Fetvâ, s.65.

dığımız bu kısmı neticelendirmeden önce,O'nun bu hususta söylediği bir beyitinin tercümesini sunmamızın faydalı olacağını düşünüyoruz:

"Sanıyorlar ki,sırf rivâyet peşinde koşmak,kritik etmekten daha hayırlıdır,
Aslâ,ictihadın sevâbı bütünüyle onlarındır.Tabi ki haber - leri te'vil edenler müstesnâ"(1)

B- Kâsimî'nin İctihad Usûlü

Şunu rahatlıkla ifâde edebiliyoruz ki,Kâsimî mutlak müc - tehiddir.En azından mutlak ictihad iddiasındadır.Nitekim bu husûsu "Biz rey husûsunda müstakiliz,ne bir mezhebe ne de bir gruba mensûbiyetimiz yoktur."(2),şeklinde sarahaten beyân ettiğini daha önce belirtmiştik.Zaten bu sarih ifâdeler olmasa bile onun bu husûsiyetini kaleme aldığı eserlerinden de kolaylık - la çıkarabilmekteyiz.Gerçekten de Kâsimî,ele aldığı hemen he - men her ilmî meseleyi tamâmen müstakil bir nazarla tetkik ve tahlil etmekte,hiçbirisinde belli bir mezheb ya da ekol kaygusu taşımamaktadır.

Esâsen Kâsimî'nin ictihad ehliyetini hâiz olup olmadığı tartışılabilir.Aslında bu hususta muayyen bir yargıya varabilmemiz de imkan dahilindedir.Nitekim onun yetişme tarz ve mer - halelerini,genel kültürünü ve mevcut ilmî çalışmalarını ince - leyip farklı kıstaslara göre değerlendirirsek belli bir neticeye ulasabiliriz.Ancak biz bu çalışmamızla daha çok vâkıalar üzerinde durmak istiyor ve Kâsimî'nin kendi iddiâlarını veri olarak kabul ediyoruz ve diyoruz ki O,en azından mutlak ictihada yönelmiş büyük bir âlimdir.

Şüphesiz,bir müctehid ictihad ederken tamâmen şahsî hevâ

1) Abdurrezzâk el-Baytâr,Hılyetu'l-beşer,s.437.
2) Kâsimî,el-Cerh ve't-ta'dîl,s.19.

ve hevesine göre hüküm vermez.Özellikle şer'î meselelerde gö - rüş beyân etmek muayyen kâide ve usullerle kayıtlıdır.Hemen hemen bütün müctehidler,bu kâide ve usullerin varlığı ve kabûlü husûsunda askarî ölçülerde ittifak hâlindedirler.Şu kadar var ki,esasta anlaştıkları halde,bir takım ayrıntılarda farklı mülâhazalara dayalı görüş ayrılıkları herzaman olagelmiştir. Teferruât gibi görünen bu usul farklılığı da çok değişik hükümlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.İşte bu gerçekten hareketle biz Kâsimî'nin bir müctehid olarak ictihad usûlünün ayrıca tetkik edilmesinin gereğine inanıyor ve bu husûsu müstakil o - larak ele almak istiyoruz.Ancak hemen şunu da belirtelim ki, biz Kâsimî'nin ictihad usûlüne ana hatlarıyla temas edip,bu hususta genel bir çerçeve çizmek istiyoruz.Binâenaleyh,Kâsimî'nin fıkhî meseleleri ele alırken başvurduğu ve dayandığı kay - nakların sadece kendisi açısından kaynak değerini belirtip,ayrıcalık arzeden hususlar varsa yeri geldiğinde onlara temas etmeye çalışacağız.Ayrıntılara ise girmeyeceğiz.Zira bu bizim sınırlı çerçevemizden taşmaktadır.

Şunu da ilâve edelim ki,Kâsimî'nin ictihad usûlünü tam olarak ve de kesin sınırlarıyla ifâde etmek imkânımız dâhilinde değildir.Çünkü Kâsimî,ictihad usûlünü sarâhaten belirtmiş de - ğildir.Şu kadar var ki,eserlerinden ve diğer ifâdelerinden tesbit edebildiğimiz veriler ve ipuçları sayesinde bu hususta yaklaşık bir kanaate varabilmekteyiz.Şimdi bu gerçeği de dikkate alarak,Kâsimî'nin fıkhî bir meseleyi ele alırken benimsediği usûlü belli bir sıra dahilinde açıklamaya çalışacağız.Ancak hemen işâret edelim ki,bu sıra bütünüyle kesin ve değişmez bir gerçeği yansıtmamaktadır.Zirâ Kâsimî,az sonra açıklayaçağımız kaynakların hepsine bir anda başvuramadığı gibi,yerine göre aralarında takdim ve tercih de yapabilmektedir.

Kâsimî'nin yeni bir meseleye yaklaşımını ve ele alış metodunu en özlü olarak şu ifâdeleri yansıtmaktadır:"Allah Teâlâ ihtilaflı konularda hiçkimseyi filanın şerhi ,falanın hâşiyesi-

ne mürâcâtla mükellef kılmamıştır.Bu gibi meseleler de Allah Teâlâ Kitaba ve Sünnete rucû`etmeyi emretmiştir.Binâenaleyh, kendisine bir mesele arzedilen kimse öncelikle Kur'an ve Sünnete yönelmeli,islâmın birincil kaynaklarını inceden inceye tetkik etmeli,muhtelif tabakalara göre Sahabe ve Tâbiîn fetvalarını gözden geçirmelidir.Şâyet buralarda konuyla alâkalı bir delîle rastlarsa onu tereddütsüz almalıdır.Bulamadığı takdirde ise,gücünün son noktasına kadar gayret sarfederek hükmü icti - hadla aramalıdır.(1) Zira Allah insanı ancak güç yetirebileceği şeylerle mükellef kılmıştır."(2)O'nun bu husustaki bir başka ifâdesi de şöyledir:"Dört delille(Kitap,Sünnet,İcmâ,Kıyas) amel etmenin vücûbu konusunda icmâ`vâkî olmuştur."(3)

Kâsimî bir diğer eserinde İbn Kayyım'a dayandırarak yukardaki ifâdeleri biraz daha detaylandırmaktadır:"Hakkında nass bulunmayan hâdiselerin hükmü önce Kur'andan,onda bulunamazsa Sünnetten,onda da bulunmazsa Raşid Halîfelerin ortak görüşünden,ya da ikisinin veya birisinin görüşünden aranması gerekir. Şâyet mesele hakkında Raşid Halîfelerden bir görüş bulunmazsa Sahabeden birisinin kavlinin alınması lâzımdır.Şâyet bu şekilde de matlûb hüküm bulunmazsa,ictihad edilmesi ve Kitab,Sün - net ve Sahabe fetvalarına en yakın hükmün araştırılması gere - kir."(4)

Zikri geçen ifâdelerden Kâsimî'nin ictihad usûlü ana hat - larıyla tebâruz etmektedir.Herşeyden önce Kur'an,Sünnet,Saha - be kavli (icmâ`dâhil),Kıyas ve Tâbiin fetvâları birincil kay - naklar olarak kabul edilmektedir.Ondan sonra ictihad gelmektedir.İctihad içerisine ise daha bir çok tâlî kaynaklar dâhil olabilmektedir.Şimdi biz bu kaynakları Kâsimî'nin bakış açısıyla kısaca özetleyelim:

1) Kâsimî,I'lâmu'l-câhid(el yazması),mukaddime
2) Ayn.es.,s.10
3) Ayn.mll.,Kavâid usûliyye(el yazması)
4) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.8

1- Kitab ve Sünnet

Kâsimî'ye göre her şer'î hükmün aslı Kur'an'dır.Çünkü Kur'an usullerin aslı,kaynakların kaynağı ve bütün külliyâtın küllîsidir.(1) Onun genel hükümleri her devrin ihtiyâcına cevap verebilecek bir niteliğe sâhiptir.Binâenaleyh,mütemâdiyen zuhûragelen yenilikler de genel maslahat esâsına göre Kur'an'dan istinbat edilir.(2)

Kâsimî'ye göre Sünnet te Kur'an'a râcîdir.Zira sünnetin aslı Kur'an olup,onun mücmelini tafsil,mübhemini izâh etmektedir Kısaca Sünnet Kur'an'dan hüküm istinbâtının metodlarından bi - risidir.Nitekim,her bir Sünnete Kur'an'dan mutlaka bir işâret vardır.Bu ya bir âyetin nass,ya zâhirî,yâ mefhûmu,ya işâreti, ya da umûmu olabilir.Sonuç olarak Sünnet kaynak değeri îtiba - rıyla Kur'an'la aynı mesâbede mütâlâ edilir.(3)

Kâsimî'ye göre gerek Kur'an,gerekse Sünnetin bütün âmm lafızları aynı değerdeki kat'î bir muhassız bulunmadıkça şümûlüne giren bütün fertlere kat'î olarak delâlet eder.Bu cümleden olarak husûsî bir sebeple vârid olmuş âmm ifâdeler de delâle - tin umûmîlik vasfını ıskât etmez.(4) Şâyet âmm fertlerine delâletinde zâhir ise,fertlerin ona nisbeti nassa isnâd hükmündedir.Ve bu durumda kıyasa gidilmez.(5)

Kâsimî beyân konusuna da farklı yaklaşmaktadır:Ona göre dînin emrettiği herşey Kur'an'da ya da Sünnette açıklanmıştır. Herhangi bir açıdan beyân edildiği rivâyet edilmeyen bir şeyin, beyânı maksûd değil demektir.Zira beyân sadedinde beyânsız bırakmak,ademi beyândır.Beyânın hâcet vaktine tehiri de muhâldir Çünkü mücmel de mübeyyen de nassın kısımlarındandır.Binâenaleyh,beyân da ancak nassda cârî olur.Nebî (S.A.) Kur'an'dan

1) Kâsimî,el-Mesh,s.25
2) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.12
3) Ayn.mll.,el-Mesh,s.25
4) Ayn.es.,s.32;Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.12,Ayn.mll.,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye(el yazması),s.376
5) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.13

hiçbir şeyi beyânsız bırakmamıştır.Ondan sonraki asırlarda mücmel kalmış bir hassın beyânı diye bir şey olamıyacağı gibi bu muhaldir de.(1)

Kâsimî nazarında nesh de,âmmı tahsis,mücmeli beyân veya mutlakı takyid manasında olup,önceki hükmün kaldırılması anlamını taşımaz.(2)

Kâsimî,umûmî olarak bütün hadislerin kabul edilmesi temâyülündedir.Ona göre mütevâtir haber kesin ve yakînî ilim ifâde eder.(3)Mânevî tevâtür de aynı hükmü taşır.(4) O meşhur (müstefîz)hadisle ihticac konusunda hanefîlerin görüşünü benimsemekte ve amelin vücûbiyeti husûsunda tevâtür mesâbesinde mütaalâ etmektedir.(5)

Kâsimî,dünyevî meselelerle şehâdet,fetvâ ve hilafta,âhad haberlerin huccet olarak kabul edileceğine kânîdir.Ancak amel etmek için âhad haberin gâlib zann ifâde etmesi ya da karinelerle desteklenmesi gerekir.(6)

Kâsimî,mevkuf ve mürsel hadisleri de huccet kabul etmekle berâber,bunların kat'îlik ifâde etmediklerini binâenaleyh,âmmı tahsis etmelerinin mümkün olamayacağını söylemektedir.(7)

Kâsimî,hadislere son derece önem atfetmektedir.Ona göre hadisin sahih olduğu ya da amel edilebilecek bir vasıfta olduğu herhangi bir cihetten tesbit edilirse başka hiçbir şeye îtibar edilmez.(8)Hatta,gerek Sahabe ve gerekse daha alt tabakadaki imamlardan birisinin fetvâsının sahih hadise muhâlif olduğu anlaşılırsa,bu hadisin ona ulaşmadığını düşünmek;şâyet ulaşsaydı mutlaka ona rucû ederdi tarzında yorumlamak daha doğru olur.Ö-

1) Kâsimî,Tenbîhu't-tâlib,s.25 vd.
2) Ayn.mll.,Ta'likât alâ Ravdati'n-nediyye,s.394
3) Ayn.mll.,Sevânih,s.325,Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.16
4) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.16
5) Ayn.es.,s.17
6) Ayn.es.,s.17
7) Ayn.mll.,Ta'likât alâ Ravdati'n-nediyye,s.127
8) Ayn.mll.,el-Fadlu'l-mübîn,s.82;Ayn.mll.,el-Mesh,s.44;Ayn.mll.,Risâle(iki sayfalık el yazması)

te yandan sahih ile sakîm rivâyetlerin arasını ve râvîlerin sikâlığını temyiz edebilen herkese ancak sahih bildiğiyle amel etmesi gerekir.(1)

Gerçekten de Kâsimî ele aldığı bütün meselelerde önce konuyla alâkalı Kur'an âyetlerini serdetmekte,bu âyetlerin umûmundan ya da husûsundan,mantûkundan ya da mefhûmundan çıkarabildiği delilleri takdim etmekde ve akâbinde de ilgili hadisleri getirerek,aynı metodla tahlile tâbî tutmaktadır.Diğer delillere ise gerekirse daha sonra başvurmaktadır.(2)

2- İcmâ`

Kâsimî'ye göre icmâ`"Bu ümmetin ehlü'l-hall ve'l-akd üyelerinin herhangi bir meselede ittifak etmeleridir." İttifak - tan kasıt ta söz konusu meselenin hükmüne kavlî,fiilî ya da i- tikâdî olarak iştirak etmekten ibârettir.İcmâ`hem dînî konularda olabilir hem dünyevî hem de aklî.Dünyevî olanı ahâlinin işleri,harp hazırlığı gibi dünyevî maslahatlara müteallik konularda cereyân eder.Ancak icmâın her çeşidine mutlakâ şer'î bir hükmün taalluk etmesi gerekmektedir.Zira sözkonusu hüküm dünyevî bile olsa yine şeriatın genel prensipleri çerçevesine dâhil olmaktadır.(3)

Kâsimî'ye göre icmâ`yetkisi sözkonusu meselenin uzmanlarına âittir.Zirâ bu iş ilim,tecrübe ve ihtisas gerektirir.Üstelik belli bir konuda icmâ`için ictihad ehliyetini hâiz bir kimsenin,diğer konularda da ictihada yeterli olması şart değildir(4)

Kâsimî,icmâın iki şekilde tahakkuk edebileceğini söylemektedir:Birincisi,ehlü'l-hall ve akd'ın bir arada toplanıp sarih ifâdelerle belli bir hükümde fikirbirliği etmeleri ve o asrın sonuna kadar sözkonusu hükümden rucû etmemeleriyle ger -

1) Kâsimî,Risâle
2) Örnek olarak bk.Kâsimî,Şerefu'l-esbât,s.9 vd.;Ayn.mll.,el-Mesh,s.25 vd.;Ayn.mll.,İkâmetu'l-hucce,s.3vd.
3) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.23
4) Ayn.es.,s.25

çekleşir.İkinci yol ise,Devlet Başkanının ülkenin her yöresine yazı göndermesi ve icmâ`ehliyetine sâhip kimselerden görüşle - rini sarih olarak içeren fetvâ olmasıdır.Tabiiki bu fetvalar fikirbirliğini ifâde etmektedir.(1)

Kâsimî'ye göre dünyevî bile olsa icmâya muhalefet haramdır Zira,şâyet bir konuda icmâ`vâkî olmuşsa bu demektir ki,icmâ` edilen hükme muhalefet hatadır ve zararlıdır.Zaten böyle olmasaydı icmâ`etmezlerdi.(2) Ancak icmâya muhalefet etmemek için icmâ edilen bütün konuları bilmek gerekmez.İleri sürülen görü-şün herhangi bir mezhebe muvâfık olması,ya da hâdisenin yeni ortaya çıkması ve daha önceden ele alınmasının imkansız oldu - ğunun bilinmesi yeterlidir.(3) Kâsimî,sırf dört mezheb imamı - nın icmâsını hakîki anlamında icmâ`kabul etmediği gibi yerli yersiz icmâ`iddiasından da kaçınmak gerektiğini savunmakta - dır.(4) Öte yandan O'na göre icmâ`yı inkar küfrü mûcib değil - dir.(5)

3- Sahabî Kavli

Kâsimî'nin Kur'an ve Sünnetten sonra en fazla îtibar et - tiği delil Sahabî kavlidir.(6) O,Ahmed b. Hanbel'e âit şu i - fâdeyi pek beğenmekte ve farklı münâsebetlerle sık sık tekrar etmektedir:"Kur'an'da veya Sünnette ya da Sahabe fetvâ ve ka - zâlarında çözümü olmayan hiçbir hâdise yoktur."(7)

Müellifimiz,Sahabe kavillerini de kaynak değeri açısından sıralamaya tâbî tutmaktadır.Buna göre önce Râşid Halîfelerin ortak görüşü,sonra ikisinin görüşü,sonra birisinin görüşü,da -

---

1) Kâsimî,el-İşhâd ale't-talâk,Mecelletu'l-İrfân (Sayda 1330) C.IV,s.392
2) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.23
3) Ayn.es.s.6
4) Ayn.mll.,el-İşhâd ale't-talâk,s.392
5) Ayn.mll.,Ta'lîkât alâ Kitâbi'l-Luma`fî usûli'l-fıkh(el yazması Kâsimî şahsî ktp.),s.87
6) Bk.Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.8;Ayn.mll.,el-Mesh,s.56 vd.;Ayn.mll.,İkâmetu'l-hucce,s.17;Ayn.mll.,İ`lâmu'l-câhid,Mukaddime
7) Bk.Ayn.mll.,İkâmetu'l-hucce,s.17;Ayn.mll.,İ`lâmu'l-câhid (el yazması)s.11

ha sonra da diğer sahadan birisinin görüşü alınır.(1)

Kâsimî'ye göre Sahabe kavli, diğer görüşlere nisbetle ihticac edilmeye en lâyık olanıdır. Öyle ki, bir yerde taklid sözkonusu olacaksa hangi Sahabî olursa olsun evleviyyetle onun taklid edilmesi gerekir. Zira, Sahâbe insanlar içerisinde en faziletli ve en fazla ilim sâhibi kimselerdir.(2) Bu cümleden olarak Kâsimî, dört mezhebin görüşlerine uymayan Sahabe kavilleri ve bir Sahâbenin tedvin edilmemiş mezhebiyle amelin câiz olamıyacağı görüşünü de kabul etmemekte ve bu iddiâlara karşı oldukça sert eleştiriler yöneltmektedir.(3)

4- Tâbiîn Fetvâları

Daha önce de işâret ettiğimiz gibi, Kâsimî fıkhî bir meselenin şer'î hükmünü önce Kur'an'dan, sonra Sünnetten, sonra da Sahâbe kavillerinden araştırmaktadır. Konuyla alâkalı bu kaynaklardan yeterli deliller bulursa onunla ihticac etmektedir. Ancak söz konusu meselenin şer`î hükmü için Kur'an, Sünnet ve Sahâbe kavlinde bir delile rastlayamazsa, ya da bu deliller şer`î hükme açık olarak delâlet etmezse bu durumda Tâbiin fetvâlarına mürâcaat etmektedir.(4) O, Tâbiin fetvâlarının kaynak değeri hakkında şunları kaydetmektedir: "Şurası âşikardır ki, herhangi bir meselede merfû ya da mevkuf bir eser bulunamazsa, o meselede Tâbiinden bir kavil veya fetvâ nakledilmişse işte bu kavle veya fetvâya îtibar edilir. Hattâ taklid bâbında tercîhe şâyan addedilir."(5)

Ancak Kâsimî, Tâbiin fetvâlarıyla amelin mutlak olmadığı kanaatindedir. O'na göre bir meselede Tâbiin ortak bir görüş nakledilmişse bu tereddütsüz alınır. Ancak aralarında ihtilaf vâki

1) Kâsimî, İrşâdu'l-halk, s.8
2) Ayn.mll., el-İsti nâs, s.113,118; Ayn.mll., el-Mesh, s.59 vd.
3) Bk. Ayn.mll., el-Mesh, s.59; Ayn.mll., el-İsti nâs, s.113,118
4) Bk. Kâsimî, el-Mesh, s.67; Ayn.mll., İkâmetu'l-hucce, s.18 vd.; Ayn.mll., el-İsti nâs, s.119
5) Ayn.mll., el-Mesh, s.66

olmuşsa,müctehide düşen ictihad ederek delil yönünden en kuvvetli görüşü tercih etmesidir.(1) Tercih ettiği bu görüş dört mezhebin kanaatine muhâlif düşse bile.(2)

5- Kıyas

Kâsimî'ye göre kıyas"Hükmün illetini bulup,hükme tesiri olmayan diğer vasıfları da ayıklamak sûretiyle nassların manalarını kavramaktan ibârettir."(3)

Kıyas kapısı dâimâ açıktır.(4) Zirâ,Kâsimî'ye göre istidlal yollarının hepsi iki esas üzerine binâ edilmiştir.Birbirine benzeyen şeyleri hüküm bakımından eşitleme,muhtelif olanları da ayırma.Allah Teâlâ insanın aklına ve fıtratına benzerler arasını eşitleme,muhtelif olanları da ayırma kâbiliyeti vermiştir.Kıyas da,iki benzer şeyin hükmünü birleştirmekten ibârettir.(5)

Kâsimî,İrşâdu'l-halk adlı eserinde kıyasın önemi ve kaynak değeri üzerinde genişçe durmakta ve bu hususta Kur'an'dan,Sünnetten,Sahâbe ve Tâbiinin uygulamalarından deliller getirmektedir.Onun tesbitlerine göre Kur'an'da kırktan fazla kıyas örneği bulunmaktadır.(6)

Kâsimî'ye göre kıyas için meseleler arasında her yönden benzerliğin bulunması da şart değildir.Önemli olan benzerliğin fazla olduğu konusunda gâlib zannın hâsıl olmasıdır.Zira meseleler arasında her yönden benzerlik varsa,tesbih ve mukâyese zaten bâtıl olur.Çünkü artık bu meseleler ayrı değil tek bir mesele sayılırlar.(7)

Ancak makis ile makisun aleyhin konusu aynı olmalıdır.Binâenaleyh,aklî konular ancak aklî konulara,âdîler âdîlere, şer'îler de ancak şer'î konulara kıyas edilebilirler.(8)

1) Kâsimî,I'lâmu'l-câhid (el yazması),s.10
2) Ayn.mll.,el-İsti'nâs,s.113
3) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.11
4) Ayn.es.,s.35
5) Ayn.es.,s.9 6) Geniş bilgi için bk.Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.8
7) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.13
8) Ayn.mll.,Tenbîhu't-tâlib,s.36

Şunu da belirtelim ki Kâsimî,kıyası aslî bir kaynak olarak kabul etmekle berâber,Kur'an ve Sünnetin umûmu ve mefhûmu muayyen bir hükme delâlet ediyorsa,bu takdirde kıyasa gidilemeyeceği kanaatindedir.(1)

6- İstikrâ (Tümevarım) ve Tecrübe

Tek tek cüz'îler üzerinde araştırma yapıp,ortak ve genel bir hükme varma anlamındaki istikrâyı Kâsimî şer'î bir istidlâl kaynağı olarak kabul etmektedir.Hayzın en azı ve en çoğunun tesbitinin de bu delile itimâden yapıldığını kaydetmektedir.O,istikrânın şer'î bir delil olduğunu ısbat sadedinde şunları söylemektedir:"Şâyet istikrâ zann ifâde etmeseydi lugat ve âdetlerin tesbîtinde ona dayanılmazdı.Nasıl olmaz zira,hayat nizâmı tamâmen onun üzerine binâ edilmiştir."(2)

Kâsimî'ye göre istikrâ kesin ilim ifâde ederse ittifakla huccettir ve kat'îlik ifâde eder.Ancak tam olmayıp,sadece gâlip zann hâsıl ederse,yine huccettir fakat bu sefer kat'î (îtikâdî) hükümler için değil de fıkhî hükümler için bir mesned teşkil eder.(3)

İstikrâya benzeyen ve Kâsimî'nin îtibar ettiği kaynaklardan biri de tecrübe delilidir.Bu delîlin esâsı şudur:Vukû'u hep aynı tarzda tekerrür eden vâkıâların mutlaka bir sebebi vardır.O halde bu olaylar arasında yapılacak hafî bir kıyasla anlaşılır ki,mütemâdiyen tekrâredegelen müşâhedeler yakîn ifâde eder.Mantık ilminde sıkça kullanılan bu delilin tipik bir misâli şudur:

"Sakamonya bitkisi safra söküdüdür."

Bizi bu hükme götüren sakamayanın mütekerriren içilmesi ve hep sofra söktüğünün görülmesidir.Böylece genel bir sebep so -

1) Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.13
2) Ayn.es.,s.25
3) Ayn.es.,s.25

muç bağlantısı kurar ve sakamonyanın her zaman safra söktüğü yargısına varırız.(1)

7- Örf ve Teâmül

Kâsimî,örf ve âdetlere dayanan hükümlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu söylemektedir.Ayrıca örf ve teâmülün genel anlamda şer'î bir hüccet olduğu husûsunda bütün mezheplerin fikirbirliğinde olduğunu ilâve ederek konuyla alâkalı farklı mezheplere mensub müelliflerin ifâdelerini nakletmektedir.Kâsimî bu mezhepler içerisinde Hanefîlerin örf ve teâmüle en fazla îtibar eden mezheb olduğunu hattâ Hanefî mezhebinin örf ve teâmülü amelî icmâ`olarak kabul ettiğini kaydettikten sonra kendisinin de aynı kanaati paylaştığını îmâ etmektedir.(2)

Ancak Kâsimî'nin taşıdığı bu kanaat umûmî ve küllî örf için geçerlidir.Belli bir bölgeye ya da döneme has örf ve teâmülün ise sadece o bölge ve dönem için hüccet olabileceğini kabul etmektedir.(3)

Öte yandan örf ve teâmüle şer'î bir kaynak olarak îtibar edilebilmesi için nassa muhâlif olmaması gerekmektedir.(4)

8- Mesâlih-i Mürsele

Kâsimî'nin etkilendiği şahıslar arasında Necmuddin et-Tûfî (v.716)'yi de zikretmiş ve özellikle mesâlih-i mürsele konusunda kendisinden pek fazla müteessir olduğunu belirtmiştik. Ayrıca,Tûfî'nin fıkhına,dirâyetine ve Sünnet anlayışına duyduğu hayranlığı dile getirmiş,onun maslahat hakkındaki düşüncesini her müctehid için vazgeçilmez bir esas olarak kabul ettiğini söylemiştik.(5) Gerçekte de Kâsimî mesâlihe çokfazla ehemmiyet atfetmiştir.Diyebiliriz ki,onun hemen hemen bütün eser -

---

1) Kâsimî,Irşâdu'l-halk,s.30
2) Geniş bilgi için bk.Ayn.mes.,s.26-27
3) Ayn.mll.,Şerefu'l-esbât,s.21
4) Ayn.mll.,Tenbîhu't-tâlib,s.65
5) Bk.s.17-18

lerinde üzerinde durduğu hatta ele aldığı meselelere genel yaklaşımını belirleyen en önemli hususlar şu iki maddede özetlenebilir:

1-İslâmın husûsiyetlerinden biri de kaynaklarının medeniyet kanunlarına intibak kâbiliyeti,kâidelerinin her dönem ve her muhitin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir karakterde olmasıdır.Binâenaleyh,onun hükümleri de maslahatları celbetmek, mefsedetleri de def' etmek esâsına binâ edilmiştir.Çünkü o bütünüyle adâlet,bütünüyle rahmet,bütünüyle maslahat ve bütünüyle hikmettir.(1)

2-İslâm dîni vaz' ettiği bütün hükümlerde ümmetin sıkıntılarını kaldırmayı hedeflemiş ve kolaylık ve müsâmaha kapısını alabildiğince açık bırakmıştır.Binâenaleyh,dâimâ aslolan sıkıntı ve darlığın giderilmesidir.(2)

Kâsimî,bir eserinde mesâlih-i mürsele ve bu prensibe dayanarak çıkarılmış kâideler hakkında Kârâfî'den,Kâdî Hüseyin'den, İzzuddin b.Abdisselam'dan,Kâdî Zekeriyyâ'dan,Tûfî'den ve Şâtıbî'den nakiller ve kaviller getirdikten sonra"maslahatta prensibine riâyetsiz ümmetin kıvâmı sözkonusu olamaz."demektedir.(3) Kâsimî,bu konuda daha da ileri giderek maslahatın nassı takyid edebileceğini zira nassın fevkinde olduğunu savunmaktadır.(4)

Kâsimî'nin mesâlihe verdiği önemi böylece özetledikten sonra şimdi de onun bu prensibe dayanarak verdiği hükümlerden bazı örnekler sunmayı faydalı görüyoruz:

1-Zaman ve maslahatın değişmesi hâlinde fetvalar deği-

---

1) Bk.Kâsimî,el-Fetvâ,s.125;Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.3;Ayn.mll.,Ayn.mll,Sevânih 1324(el yazması);Ayn.mll.,Menziletu'l-Kânûn minel fıkh(el yazması)
2) Bk.Ayn.mll.,el-Mesh,s.20 vd.;Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.69; Ayn.mll.,el-Fetvâ,s.125;Ayn.mll.,Menziletu'l-Kânûn(el yazma)
3) Ayn.mll.,Menziletu'l-Kânûn(el yazması)
4) Ayn.mll.,Sevânih 1328

şebilir.(1)

2-Zarûret ve maslahatın zorunlu görüldüğü hallerde mut'a nikâhına cevaz verilebilir.(2)

3-Umûmî maslahat gereği,şer'î meselelerde telgrafla amel etmek câizdir.(3)

4-Abdest alırken çoraplar üzerine meshetmek câizdir.(4)

5-Maslahata mebnî kânunlaştırma(kadifikasyon) ve muayyen bir anayasa tesisi câizdir.(5)

6-Allah'a,Rasûlüne,İslâma,Kitâb'a,Sünnete sövenlere ve dînî ta'nedenlere katl tatbik etmek maslahat gereği câizdir.Bu hususta karar verme yetkisi Devlet Başkanına âittir.(6)

9- Zerâî

Esâsen Kâsimî "zerâî"'yi umûmî maslahat çerçevesinde mü - tâlaa etmektedir.Onun bu husustaki ifâdelerinden birisi şöy - ledir:"Sedd-i zerâî kapısı şeriatın en büyük kapılarından bir kapı,ve yine şeriat en büyük maslahatlarından bir maslahattır. Kim bunu ihmal ederse muhakkak ki kopkoyu bir donukluğa dûçar olmuş ve de şeriatın hikmetine büyük ölçüde zarar vermiştir. Zirâ o,maslahatları celb,mefsedetleri de def' esâsına binâ e - dilmiştir.Bu cihetle,zerâî kâidesi her cüz'î meselede bir düs- tur edinilmelidir.Bu kâideye binâ edilecek sayısız meseleler vardır.Denilebilir ki,bu kâide ictihâda ulaştıran en kestirme yoldur.Zira,ahkâmın mizânı onunladır."(7)

Kâsimî'ye göre hükümler iki kısımda mütâlaa edilir:Mak - satlar ve vesîleler(zerâî).Maksatlar,bizâtihi maslahatlara ve mefsedetlere götürür.Vesîleler ise maslahat ve mefsedetlere gö-

1) Kâsimî,el-Fetvâ,s.125
2) Ayn.mll.,Sevânih 1328
3) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.27
4) Ayn.mll.,el-Mesh,s.20 vd.
5) Ayn.mll.,Menziletu'l-Kânûn(el yazması);Ayn.mll.,Risâle(fi'd-düstûr,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.)
6) Ayn.mll.,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye,s.371
7) Ayn.mll.,Sevânih 1323

türen vâsıtalardır.Vesîleler de haramlık ve helâllık bakımın - dan aynen maksatların hükmünü taşır.Bu cihetle,kötülüğe giden yolları kapatmak(seddü'z-zerâî),gerektiği gibi hayra giden yolları da açmak(fethü'z-zerâî)gerekmektedir.(1)

Kâsimî'nin zerâî prensibine göre verdiği hükümlerden bazıları şunlardır:

1-Âvâmın müzik âletlerinidinlemesi yasak edilmelidir.Zira bu,onlar hakkında hoş olmayan sonuçlar doğurabileceği gibi,ümmetin salâhına da halel getirir.(2)

2-Ramazanın sübûtu için telgraf göndermek vâcibtir.Zirâ, telgraf vâcib olan orucun vaktinde edâ edilmesine bir vesîledir.(3)

10-Diğer Deliller

Kâsimî'nin fıkhî bir meselenin şer'î hükmünü istıhraç e - derken başvurduğu daha bir çok deliller bulunmaktadır.Ancak bu deliller şer'î hükmün aslî kaynaklarını teşkil etmemekte sâdece farklı hükümler arasında bir tercih unsuru olarak rol oynamaktadır.Şimdi bu delilleri de kısaca gözden geçirelim:

a)İhtiyat prensibi

"İhtilaftan kurtulmak için ihtiyatlı davranmak"şeklinde ifâde edebileceğimiz bu prensibi Kâsimî şer'î delillerden addetmektedir.(4)Bu prensibin mesnedi şu hadis-i şeriflerdir:

1-"Kim şüpheli şeylerden sakınırsa,muhakkak sûrette dînini ve ırzını muhafaza eder."(5)

2"Şüpheli şeyleri bırakarak,şüpheli olmayanlara yönel."(6)

---

1) Kâsimî,İrşâdu'l-halk,s.52
2) Ayn.mll.,Sevânih 1323
3) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.52
4) Bk.Ayn.mll.,İkâmetu'l-hucce,s.49;Ayn.mll.,el-Mesh,s.80;Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.29
5) Buhârî,İman,39;Müslim,Musâkât,107;Ebû Dâvud,Buyû,3
6) Buhârî,Buyû,3;Tirmizî,Kıyâme,60;Nesâî,Kâdâ,11

Kâsimî ihtilaftan kurtulmak için ihtiyatlı olmanın müstehab olduğunu söylemektedir.Şu kadar var ki,bu prensibi uygulamak için de bir takım şartlar sözkonusu olmaktadır.Kâsimî bu şartları sırf bu mesele için kaleme aldığı bir sayfalık risâlesinde şöylece ta'dât etmektedir:

1-Başka bir ihtilâfa düşmemek:Buna göre,vitri fasletmek, vasletmekten efdaldir.Bu hususta Ebû Hanife'nin muhâlefeti nazar-ı îtibara alınmaz.

2-Sâbit bir sünnete muhalefet etmemek:Binâenaleyh namazda elleri kaldırmak sünnettir.Hanefîlerin bu durumun namazı iptal ettiği görüşüne îtibar edilmez.Zira namazda ellerin kaldırıldığına dâir 50 sahabi hadis rivâyet etmiştir.

3-Aklın idrak sınırları çerçevesine girmesi:Bu şarta göre de seferde oruç tutmak efdaldir.Bu hususta Dâvûd-u zâhirî'nin görüşüne îtibar edilmez.Çünkü delîli zayıftır.(1)

b) Müsbet ve sosyal ilimler

Kâsimî'nin bir husûsiyeti de ele aldığı şer'î meseleleri, astronomi,biyoloji,coğrafya,sosyoloji,ve siyâset ilmi gibi müsbet ve sosyal ilim dallarının vardığı neticelerle destekleme gayretidir.(2)Hatta bu gibi ilimleri bir müftînin muhtaç olduğu zarûrî bilgiler cümlesinden saymaktadır.(3)

c) Gönül rahatlığı (itmi'nânü'n-nefs)

Kâsimî şer'î deliller arasında bir de gönül rahatlığı(itmi'nânı)nı zikretmektedir.(4)Bu delili de şu hadis-i şerife dayandırmaktadır:

"Kalbine danış.iyilik,gönlünün ve kalbinin itmi'nân bulduğu şeydir.Günah ise nefsini huzursuz edip,içinde tereddüd hâsıl eden...."(5)

1) Kâsimî,el-Ihtiyât Lil hurûc mine'l-hilâf(Bir sayfalık el yazması,Kâsimî şahsî ktp.)
2) Bk.Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.18,27,62 vd.;Şerefu'l-esbât,s.45
3) Ayn.mll.,el-Fetvâ,s.142-143
4) Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.29
5) Ahmed b.Hanbel,4,227-228;Dârimî,Buyû,2

Kâsimi,bu hadis-i şerife göre dış görünüşü îtibâriyle helâl gibi görünen ve helâl yollu fetvâ verilebilen şeyler şâyet insanın içinde kuşku uyandırıyor ve gönül rahatlığıyla kabullenilemiyorsa,o şeyleri helâl addetmekte ihtiyatlı davranmanın gerekli olduğunu söylemektedir.(1)

d) Kavlu'l-ekser:Çoğunluğun görüşü

e) Fetva'l-âlim:Âmmiye nisbetle âlimin fetvâsı

Son iki delîli Kâsimî usul ilminde mâruf olan şer'î delîller cümlesinden saymakta ve bir müctehidin rahatlıkla istidlalde bulunacağı burhanlar olduğunu söylemektedir.Ancak haklarında daha fazla bilgi vermemektedir.(2)

6- Kâsimî'nin Fıkhî Görüşleri Açıklama Üslûbu

Bir önceki kısımda Kâsimî'nin fıkhî bir meseleye yaklaşımını ve şer'î bir hükmü istihraç ederken dayandığı esasları bir başka ifâdeyle onun ictihad usûlünü ana hatlarıyla görmüş olduk.Ancak bu konuyu yakından ilgilendiren bir husûsa da ayrıca işâret etmek gerektiği kanaatini taşıyoruz.Bu husus Kâsimî'nin muayyen bir meselenin şer'î hükmünü araştırma sürecinde kendine has usul ve metodlarla ulaştığı neticeyi açıklama tarzı yâni ifâde ediş biçimiyle alâkalıdır.Nitekim,bu konuda da Kâsimî nev'î şahsına özgü husûsiyetleri hâizdir.Biz bu husûsiyetleri şu maddeler çerçevesinde özetleyebiliriz:

1-Çoğunlukla nakle başvurması:Eserlerinin kıymeti ve önemini anlatırken genişçe işâret ettiğimiz gibi Kâsimî,belli bir meselenin şer'î çözümünü ve o meselenin sonucu hakkındaki şahsî kanaatini bizzat kendi görüşü olarak beyân etmekten ziyâde kendince mutemed addettiği bir âlime nisbet ederek ifâdelendir-

1) Kâsimî,el-Fetvâ,s.124
2) Bk.Ayn.mll.,İrşâdu'l-halk,s.29

meyi daha fazla yeğlemektedir.O'nu bu metodu benimsemeye sevkeden başlıca âmilin de dönemin mezheb taassubuna dayalı ilmî zihniyetinin tepkilerine mâruz kalmama endişesi olduğunu tahmin ediyoruz.Özellikle başından geçen müctehidler hâdisesi,Reşid Rızâ olayı gibi bazı nâhoş durumlar onu benimsediği ya da ileri sürmek istediği kanaatleri daha dikkatli ve daha temkinli ifâdelendirme tarzına sevketmiştir.

Kâsimî'nin ilmî meseleleri hep başkalarından nakil yoluyla tahlile tâbî tutması keyfiyetini bazıları onun için ilmî bir seviye ölçüsü olarak addedip,bu durumu onun müstakil re'y beyânında yetersizliğine ve ehliyetsizliğine bir delil olarak ileri sürmektedirler.Bu konuda leh'de ve aleyh de bir hayli de münâkaşalar ve münâzaralar olmuştur.(1)Bizim şahsî kanaatimiz bu yargının doğru olmadığı yolundadır.Zirâ,bizim vardığımız neticeye göre Kâsimî müstakil görüş beyan etmeye de muktedir bir âlimdir.

2-Görüşünü naklettiği şahsı belirtirken muayyen bir mezheb gözetmemesi:

Kâsimî'nin ilmî şahsiyetini ve farklı mezheplere bakışını anlatırken detaylı bir şekilde izah ettiğimiz gibi Kâsimî bir meselede nakilde bulunurken belli bir mezhep ya da ekol gözetmemektedir.Buna mukâbil o hep kendince hakîkat ve sahih görüşün peşine düşmekte,doğru kabul ettiği bir görüşün de dört mezhebden birisine âit olmasıyla,bu mezhepler dışında bir ekole ya da âlime âit olması arasında fark görmemektedir.Hatta gerektiğinde mûtezilerden,zâhirîlerden,zeydîlerden,câferîlerden bile görüş aktarmaktan çekinmemektedir.(2)

Sırası gelmişken Kâsimî'nin umûmiyetle görüşüne en fazla başvurduğu ve çokça nakilde bulunduğu âlimleri burada sıralaya-

1) Örnek olarak bk.M.Kürd Ali,el-Müzekkirât,s.632 vd.(M.Kürd Ali ile Şekib Arslan arasındaki tartışmalar)
2) Bk. Kâsimî,Târîhu'l-cehmiyye ve'l-mu'tezîle;Ayn.mll.,el-İsti'nâs,s.122,140;Ayn.mll.,el-Mesh,s.74;Ayn.mll.,Şerefu'l-esbât,s.27

biliriz.Bu sıra aynı zamanda Kâsimî'nin onlara atfettiği ehemmiyeti de yansıtmaktadır:İbn Kayyım el-Cevziyye,İbn Teymiyye, İbn Hazm,Nevevî,M.Gazzâlî,Kârafî,Şevkânî,Izz b.Abdisselâm,Suyûtî,Şâtıbî,Sıddık Hasan Han,Dehlevî,Ebu's-Suud,Şarânî,Muhyiddin İbn Arabî,İbn Murtazâ,İbn Âbidin,Kâsanî,Molla Fenârî,İmâ - mu'l-Harameyn,Subkî,İbn Hacer,Şîrâzî ve daha bir çokları.....

3-Naklettiği görüşlerin aynı zamanda kendi kanaatini yan - sıtması: Az önce de ifâde ettiğimiz gibi Kâsimî,bir görüş be - yan ederken çoğunlukla başkalarından nakil yolunu tercih etmiştir.Ancak esâsında bu nakiller onun şahsî kanaatini ortaya koymaktadır.Bu husûsu daha açık bir şekilde şöylece izah edebiliriz:Kâsimî,herhangi bir meseleyi ele alırken evvelâ konuya tamâmen müstakil bir nazarla bakmaktadır.Binâenaleyh,sözkonusu meselenin şer'î hükmünü tamâmen kendine has usullerle istihrac etmeye çalışmaktadır.Tabiatiyle neticede muayyen bir kanaate varmaktadır:Şu kadar var ki,bu şahsî kanaatini bizzat kendisine nisbetle ifâdelendirme yerine,aynı kanaati paylaşan başka bir âlime dayandırarak beyân etmeyi umûmi bir prensip ittihaz etmektedir.Nitekim,O'nun eserlerine şöyle bir göz gezdiren bile bu husûsu çok açık bir şekilde farkedebilmektedir.Binâenaleyh,Kâsimî'nin fıkhî görüşlerini daha iyi anlayabilmek ve de netleştirebilmek için bu noktanın özellikle dikkate alınması - nın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

D- Kâsimi'nin Fer'î Fıkhî Görüşlerinden Bazıları

Kâsimî'nin fıkhî görüşlerini tetkik etmeye ayırdığımız bu bölümde şimdiye kadar konuyla alâkalı ana hususlara değinmiş ve mevzûnun esâsını teşkil eden temel unsurlara temas etmiş olduk.Esâsen buraya kadar sunduğumuz mâlumat ışığında Kâsimî'nin fıkhî görüşlerine dâir yaklaşık bir fikre varabileceğimizi ve zihnimizde bu hususla da belli ölçüde umûmî bir kanaat teşek - kül edebileceğini sanıyoruz.Yani bir anlamda meselenin özünü ve ve çatısını sunmuş bulunmaktayız.Şimdi ise bu ana unsurlar

çerçevesinde ve bu temel yaklaşımlara göre istihrâç ve istintâç edilmiş bazı fer'î görüşlere yer vermek istiyoruz.Tabiatiyle bu mahdut çalışmamızda Kâsimî'nin bütün görüşlerine temas etmemiz kâbil değildir.Zaten buna gerekde yoktur.Zira bizim esas maksadımız Kâsimî'nin fıkhî cephesine dâir umûmî bir fikir vermektedir.Bunun için de daha çok Kâsimî'ye özgü ya da nisbeten özellikler ve ayrıcalıklar arzeden bazı görüşler üzerinde durmanın kâfî geleceği kanaatindeyiz.Öte yandan bu görüşleri de bütün detaylarıyla aktaracak durumda değiliz.Zira Kâsimî'nin tek bir görüşü bile bazen bir kitap konusu olabilmektedir.Bu cihetle biz elden geldiğince mevzûuyu özetlemeye çalışacağız.Bu cümleden olarak meselenin bütün delillerini sıralama yerine daha çok neticeler üzerinde duracağız.Aynı meseledeki diğer görüşlere ise Kâsimî'nin temas ettiği kadarı dışında yer vermeyeceğiz.

1- İbâdetler

Kâsimî'nin ibâdetlere müteallik görüşlerini abdest,namaz,zekât ve oruç olmak üzere dört başlık altında sıralayabiliriz:

a) Abdest

a_1) Mâ-i Müsta'mel:

Kâsimî,hadesi giderme,farzı iskât ve sevap elde etmek için uzuvlar veya cesette kullanılmış su anlamındaki mâ-i müsta'melin temiz olmadığı kanaatindedir.O bu görüşünü tıbbî neticelere dayandırmakta ve mâ-i müsta'melin tıbben insan vücûduna zarar verdiğini söylemektedir.(1)

a_2) Çoraplar üzerine meshetmek:

Kâsimî'ye göre abdest alırken ince olsun kalın olsun her türlü çorabın üzerine meshedilebilir.O sırf bu meseleye dâir müstakil bir kitap te'lif etmiş ve çeşitli delillerle bu görü-

1) Kâsimî,Ta'likat alâ Ravdati'n-nediyye,s.8

şünü isbâta çalışmıştır.Bunun içinde önce konuyla alâkalı Kur'an âyetlerini getirmiş sonra da ilgili hadisleri zikretmiştir. Tabiki bu hadisleri inceden inceye kritik ederek haklarındaki mevhum şüpheleride izâle etmeye çalışmıştır.Bunun akâbinde de çoraplar üzerine meshetmenin cevâzı konusunda Sahâbeden,Tâbiinden ve dört mezheb fukahâsının görüşlerinden nakillerde bulunmuş,bunu Zâhirîlerin ve İbn Teymiyye'nin kanaatiyle de pekiştirmeye çalışmıştır.Biz bu meselenin detaylarına girmek istemiyoruz.(1) Ancak Kâsimî'nin konuyla alâkalı nihâî değerlendirmesinden bir kesit sunmanın yararlı olacağını düşünüyoruz:

"Şurası âşikardır ki,Nebî (S.A.)'den rivâyet edilmiş ruhsatlar her durum için yüce bir nimettir.Bu ruhsatların vaz'ediliş nimetinin büyüklüğü bazı durumlarda daha fazla kendini gösterir.Soğuk günlerde,yolculuk esnasında,hastalık hallerinde çoraplar üzerine meshetmek işte bu ruhsatlardan biridir.Nitekim Nebî (S.A.) soğuktan şikâyet eden bir seriyyeye sarıklar ve çoraplar (tesâhin) üzerine meshetmeyi emretmiştir.Bazı insanlar azîmetle mübâlâ edip ruhsatlardan kaçınmayı takvâdan addediyorlar.Hâşâ,nasıl olur,Rasûlullah (S.A.) "Nefsinizi zorlamayın,yoksa Allah'da sizi zorlar(Ebu Davud)" "Allah Teâlâ azîmetlerinin getirilmesi kadar ruhsatlarının getirilmesini de sever.(Ahmed b. Hambel)" "Aşırı gidenler helâk olmuştur.(Müslim)" buyurmuyorlar mı?"(2)

b)Namaz

b_1)Yatsı namazının vakti

Kâsimî yatsı namazının vakti konusundaki mevcut şüphe ve ihtimalleri bertaraf etmek maksadıyla "Zevâlu'l-ğaşâan vakti'l-işâ"adlı bir risâle kaleme almıştır.(3)Bu risâlesiyle yatsı

---

1) Geniş bilgi için bk. Kâsimî,el-Mesh ale'l-covrabeyn
2) Kâsimî,el-Mesh,s.78 vd.
3) 11 sayfalık el yazması bir risâle,Kâsimî şahsî ktp.

namazının vaktinin gerçek vaktinden önce girdiğini öngören felekçilerin hesaplarını reddetme amacını gütmüştür.Kâsimî'nin bu husustaki mütalaası kısaca şöyledir:

İhtilaflı konularda Kur'an ve Sünnete rucû etmek asıldır. Bu meseleyi de Sünnet en güzel şekilde açıklamıştır.Üstelik âlim,câhil,büyük,küçük herkesin anlayabileceği bir tarzda.İşte şafağın kaybolması ittifakla yatsı namazının vaktidir.Zira ehli's-sahih,ehl-i sünen ve ehl-i mesânid böylece rivâyet etmişlerdir.Şafaktan murad kızıl şafaktır.Bu îtibarla kızıllık ne zaman batarsa hangi saat olursa olsun yatsı vakti girmiştir. Bunun anlaşılması oldukça kolaydır.Çünkü bu husus gözün idrak sahası dahilindedir.Nitekim Rasulullah (S.A.) "Biz ümmî bir ümmetiz,ne yazarız ne de hesap yaparız."buyurmaktadır.(1) "Allah din husûsunda size bir zorluk yaratmamıştır." âyeti de(2) bunu te'yid etmektedir.Bu meselede felek âlimlerinin görüşü içtihâdî bir takım hesap ve kâidelere istinad etmekte ve kendi aralarında bile tartışmalara müncer olmaktadır.Kaldı ki,günlerin,ayların ve senelerin takdirinde ayın yörüngesine göre yapılan hesaplara îtimad etmek bid'attır.(3)

b_2) Orta namazı

Kâsimî "Namazlara ve orta namaza devam edin." âyetindeki (4) "orta namazı" ifâdesine farklı ve farklı olduğu kadar da ilginç bir tefsir getirmektedir.Ona göre bu âyette sözkonusu edilen "orta namazı (salâtu'l-vustâ)" iki ayrı manaya ihtimallidir:

1-Ayetle namazların mütevassıt bir tarzda edâ edilmesi emredilmektedir.Yani ne bıktıracak kadar uzun ne de namazın haysiyetine halel getirecek kadar kısa.

1) Buhârî,Savm,13;Müslim,Sıyam,15
2) Hacc,78
3) Kâsimî,Zevâlu'l-ğâşâ,el yazması
4) Bakara,288

2-Ayette zikri geçen "vustâ" kelimesi "fudlâ" yâni "çok faziletli" manasına gelmektedir. Buna göre âyetin mânâsı "Çok büyük fazilete sahip namazlara devam edin" şeklinde olmaktadır. Bu îtibarla "salâtu'l-vustâ" ifâdesi bir önceki "salavât" ifâdesinin sıfatı olmaktadır. Sıfatla mevsufun "vav" ile ayrılması ise Arapça kâideleri açısından mümkün bir kullanılış biçimi olabilmektedir.(1)

b_3)Aksam namazının farzından önce iki rekât namazın hükmü

Kâsimî'ye göre akşam namazının farzından önce iki rekât nâfile kılmak sünnettir. O, akşamın farzını geciktirdiği gerekçesiyle bu namazı kılmayı mekruh addedenlerin bu iddiâlarını kabul etmemektedir. Nitekim İbnu'l-Hümam'ın bu husustaki müta - laalarını çürütmek maksadıyla kaleme aldığı bir reddiyesinde bu konuyu enine boyuna tetkik etmiş ve çeşitli delillerle sözkonusu namazın sünnet oluşunu isbatlamaya çalışmıştır. Bu arada hemen îtiraf edelim ki, Kâsimî bu reddiyesinde tam anlamıyla mükemmel bir münâzara örneği sergilemiştir.(2)

b_4)Vazîfeli imamdan önce izinsiz olarak cemaatle namaz kılmak

Kâsimî'nin ilmî şahsiyetini anlatırken onun bir de ıslâhi yönünden sözetmiştik. Gerçekten de onun toplumda yaşanagelen bid'at ve hurâfelere karşı hiç tahammülü yoktur. Binâenaleyh, hayatı boyunca kanaatince bid'at ya da yanlışlık olarak kabul ettiği vaziyet ve davranışlara karşı oldukça hassas davranmış bunları ıslâhı ya da izâlesi için büyük çaba sarfetmiştir. O' - nun bid'at hattâ haram olarak addettiği hususlardan birisi de

1) Daha geniş bilgi için bk. Kâsimî, Sevânih 1323
2) Bk. Kâsimî, el-Ecvibetu'l-marziyye ammâ evradehû Kemâluddin İbnu'l-Hümam ala'l-müstedillîne bi sübût sünneti'l-mağri - bi'l-kıbeliyye (Dımeşk 1326)

herhangi bir mescidde namaz vakti girdikten sonra henüz resmî vazîfeli imam hazır olmadan ve de imammın izni olmaksızın ce - maat halinde namaz kılmaktır.Kâsimî bu konuda da müstakil bir eser yazmıştır.Esâsen Kâsimî'nin böyle bir eser kaleme alması-nın asıl gâyesi o dönemde mescidlerde umûmiyetle cârî olan bir âdetin daha doğrusu Kâsimî'ye göre bir bid'atın ıslah edilmesi-dir.Bu âdet,özellikle büyük mescidlerde aynı anda birden fazla cemaatin teşekkül etmesidir.Bu da genellikle farklı mezheple-re mensap insanların,ayrı ayrı cemaatler oluşturarak namazı böylece edâ etmeleri şeklinde tezâhir etmektedir.İşte Kâsimî bu veziyete şiddetle karşı çıkmakta,bu durumun müslümanların vahdetini bozduğunu,cemaat şuuru,kardeşlik,yardımlaşma ve takvâ esâsına aykırı olduğunu,insanlar arasında tefrika yaratıp, buğz,nefret ve tartışma zemini hazırladığını en önemlisi de ibâdette hizipçilik anlayışını imtâc ettiğini savunmaktadır. Kâsimî,bu husûsun şer'î hükmüne dâir değişik görüşlerini sıraladıktan sonra kendi kanaatini haram olduğu yolunda izhar etmektedir.(1)

b_5)Namazda imama uyanların önünden geçmek

Velûd bir müellif olan Kâsimî karşılaştığı yâ da kendisine tahsis edilen hemen hemen her meseleye büyük yâ da küçük bir risâleyle cevap verme itiyadında olmuştur. Bunlardan birisi de hicrî 1320 senesinde kaleme aldığı ve "namazda imama uyanların önünden geçmenin hükmünü"tartışan küçücük bir risâledir.Mukaddimeden anlaşıldığına göre Kâsimî bu risâleyi bazı fukahanın "imama uyanların önünden geçmenin" cevâzına dâir fetvâ vermeleri üzerine yazmıştır.Bu fetvâyı kendisine anlatan bazı talebeleri ona ayrıca konuyla alâkalı bir de eser göstermişlerdir.Bu eserde,sitresiz olarak imamın veyahut münferit kılanın önünden geçmenin mekruh olduğu,imama uyanların önünden geçme -

1) Geniş bilgi için bk.Kâsimî,İkâmetu'l-hucce ale'l-musallî cemâaten kable'l-imâmi'r-râtib

nin ise bir zarar vermeyeceği zira imamın sitresinin cemaatın de sitresi sayıldığı beyan edilmektedir.Tabiikî bu kanaat sa - hipleri görüşleri için bir takım deliller de getirmektedirler.

Kâsimî,bi meseleye dâir kanaatini şu doğrultuda belirtmek- tedir:"Namaz kılan bir kimsenin önünden geçmenin yasak edilişi imama uyanları da kapsayacak şekilde umûmîdir.Buna göre mutlak olarak namaz kılanın önünden geçmek câiz değildir.Şu kadar var- ki,bazı durumlarda meşakkati giderme maksadına mebnî zarûreten buna cevaz verilebilir." Kâsimî burada konuyla alakalı hadisle- ri sıralamakta ve bu hadislerin herbirinden mutlak anlamda na- maz kılanların önünden geçmenin câiz olmadığının anlaşıldığını söylemektedir.(1)

Müellifimiz bir başka eserinde de aynı meseleyi ele almış ve namaz kılanın önünden geçmenin iki istisnâ dışında haram ol- duğunu ifâde etmiştir.Bu istisnâlar şunlardır:

1-İlk safta mevcut bulunan bir boşluğu doldurmak için.

2-Kalabalıktan mütevellid izdihamdan dolayı.(2)

b_6)Zuhr-u âhir

Kâsimî,cuma namazının farzından sonra "öğle namazı" adıy- la kılınması itiyâd haline gelmiş dört rekat namazın şer'î a - çıdan durumunu tetkik etmiştir.(3) O,bu meseleyi temelden yani böyle bir namazın ortaya çıkmasına sebep teşkil eden gerekçe - lerden başlayarak ele almaktadır.Biz bu tartışmalara girmeden sadece Kâsimî'nin bu husustaki kendi kanaatini sunmak istiyo - ruz: Kâsimî,cuma namazından sonra sözkonusu gerekçelerle"Öğle namazı" adıyla böyle bir namaz kılmanın vacip olmadığı hattâ â- vam açısından son derece zararlı bile olabileceği kanaatini ta- şımaktadır.O,bu konuyla alâkalı farklı mezheblere mensup ule -

1) Geniş bilgi için bk.Kâsimî,Der'ü'l-mevhûm min da'vâ cevâ- zı'l-murûr beyne yedi'l-me'mûm,el yazması Kâsimî şahsî ktp.
2) Ayn.mll.,Islâhu'l-mesâcid,s.93
3) Bk.Ayn. es.,s.49 vd.

mânın görüşlerini sıraladıktan sonra kendi kararını şöylece beyân etmektedir: "....Bence en doğru görüş böyle bir namazın vâcip olmadığına kail olanların kanaatidir.Çünkü bunda büyük meşakkat vardır.Zira bir mükelleften aynı anda iki ayrı farzı edâ etmesi istenemez.Öte yandan bu namazın cemaatle edâ edilmesi cumânın nakzedilmesine ve de halkın cuma günü iki ayrı farz vardır şeklinde itikad etmesine yol açabilir.Hatta daha da ileri giderek bu namazın mutlaka cemaatle kılınması gerekir inancına kapılabilirler.Şüphesiz,halkın kafasından yanlış inanışları kaldırmak Allah yoluna dâvetin en büyük kapılarından bir kapıdır.Allah Resûlü'de bunu öğütlemiştir.Nitekim Hüseyin Ahmed Paşa zamanında Mısır vâlisi cumâdan sonra cemaatle öğle namazı kılmanın bid'atlığı husûsunda bir tartışma başlatmış ve neticede Ezherlilere bu bid'atı yasaklamıştır.(1)

c) Oruç

c_1)Oruç fidyesi

Kâsimî,oruç fidyesini beyan eden Bakara sûresi,184 ayetini (2) açıklarken bir takım farklı hükümler çıkarmaktadır.Bazı yönlerden orijinallik arzeden bu hükümlere maddeler halinde ve kısaca işâret etmenin yararlı olacağını düşünüyoruz:

1-Âyetin manası "oruca güç yetirebildiği halde kasden iftar edenlere bir yoksulu doyuracak fidye gerekir." şeklinde anlaşılmalıdır.Binâen bu âyet,kasden ve özürsüz olarak orucunu bazen kimsenin işlediği günaha karşılık ödeyeceği keffâreti beyân etmektedir.(3)

2-Bu âyeti kerimce bazılarının **sandığı gibi tahyir ve cevaza yani oruç tutmakla fidye vermek arasında mükellefin mu -**

---

1) **Daha geniş bilgi için bk.Kâsimî,Islâhu'l-mesâcid,s.49 vd.**
2) **Bu âyetin meâlini Hasan Basri Çantay şu şekilde vermektedir:"...Oruca gücü yetmeyenler üzerine bir yoksul doyumu fidye vardır." Oysa Kâsimî,bu meâlin aksine âyeti "oruca gücü yetenler...." şeklinde tefsir etmektedir.**
3) Kâsimî,Sevânih 1325

hayyerliği manasına delâlet etmez.Çünkü tek başına bu âyet söz-konusu manaya delâlet etse bile,bir başka âyet (Bakara 183) orucun kesin olarak vâcip olduğunu,bu konuda muhayyerliğin söz-konusu olamayacağını serâhaten beyân etmektedir.(1)

3-Bu âyet kasden ve özürsüz olarak iftar edenlere keffâretin vâcib olduğunu açıkça ifâde etmekle berâber bu kimseye ayrıca bozulan orucunu kaza etmesini vâcib kılmamaktadır.Çünkü âyet bu hususta sükût etmiştir.(2)

4-Bu âyetin mefhûmu muhâlefeti mutlak olarak "oruca güç yetiremeyenler" manasına delâlet etmektedir.Dolayısıyla yaşlılıktan dolayı iftar edenlere ne kazâ ne de keffâret gerekmemektedir.(3)

d)Zekât

d_1)Çocukların ve mecnunların mallarından zekât

Kâsimî,Sıddîk Hasan Han'ın er-Ravdati'n-nediyye adlı eserine yaptığı ta'likte "çocuk ve mecnûna zekât vermek gerekmez" diyenleri tenkid ederek bu görüşün sahih olmadığını iddiâ etmektedir.Aksine çocukların ve mecnunların mallarından da nisaba baliğ olduğu takdirde zekât almak gerektiğini söylemektedir. O'nun bu babda en önemli mesnedi "(Ey Muhammed) onların mallarının bir kısmını kendilerini temizleyip,arıtacak sadaka olarak al...."(4) âyet-i kerimesidir.Kâsimî'ye göre bu âyet hem âmm hem de kat'îdir.Dolayısıyla şümûlüne aldığı fertlere umûmî ve kat'î olarak delâlet eder.Âmmın tahsîsi için aynı değerde kat'î bir nassın mevcûdiyeti gerekmektedir.Bu babda ise başkaca kat'î bir nass bulunmamaktadır.(5)

Kâsimî,âyette "temizlenme,arınma" ifâdeleri zikrediliyor

1) Kâsimî,Sevânih 1325
2) Ayn.es. 1324
3) Ayn.es. 1324
4) Tevbe,103
5) Kâsimî,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye,s.8

oysa çocuk ve mecnûnun temizlenmesi ya da arınması sözkonusu olamaz şeklinde muhtemel bir îtirâzın da yöneltilebileceğini düşünerek bunu şöylece cevaplandırıyor:"Herkesin temizlenmesi şahsına ve durumuna göre farklılık arzeder.Çocukların ve mecnunların temizlenmesi de velisinin veye vâsisinin temizlenmesi aynı zamanda cimrilikten arınması demektir.(1)

d_2)Yeşil bitkilerden zekât

Kâsimî,Mürsel hadislere dayanan ve zekâtın sadece muayyen mallardan verileceğini aynı zamanda yeşil bitkilerden zekât gerekmeyeceğini iddia eden görüşlere katılmamaktadır.O bu hususta "istisnâsız bütün bitkilerden zekât gerek" diyen Ebu Hanîfe'nin kanaatinin en isâbetli görüş olduğunu söyledikten sonra kendi mütâlaasını şöylece beyân etmektedir:"Zekât çok önemli bir farizadır.Zekâtın vücûbunu "onların mallarından sadâkati al" (2) âyetiyle sâbittir.Vücûbun bazı efrâdını tahsis etmek aynı değerde kat'î bir nassın mevcûdiyetini gerektirir. Mürsel hadisler ise birbirini te'yid etse bile bu kâbilden değildir.O halde sözkonusu âyetin umûmuna göre yeşil bitkiler de dâhil bütün bitkilerden zekât gerekmektedir.(3)

Kâsimî aynı zamanda beş vasaktan az olan bitkilerden zekât gerekmeyeceği görüşünü de kabul etmemekte,bu hususta da "az olsun çok olsun bütün bitkilerden zekât gerekir." diyen Ebu Hanîfe'nin kanaatini benimsemektedir.(4)

d_3)Mâdenlerin,deniz ve kara avlarının,otların,odunların ve miskin zekâtı

Kâsimî'ye göre bütün mâdenlerden zekât gerektiği gibi ka-

1) Kâsimî,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye,s.8
2) Tevbe,103
3) Kâsimî,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye,s.127
4) Ayn.es.,s.129

ra ve denizde avlanan hayvanların,ot,odun ve misk gibi madde - lerin de zekâtının verilmesi gerekmektedir.O,"rikaz(hazine)" kelimesinin bu malları da kapsamasının yanında hikmet-i teşri-nin de bu hükmü iktizâ ettirdiğini iddiâ etmektedir.Zirâ zekâtın vâcib kılınışının başlıca hikmeti her türlü maldan fakir - leri de nasiplendirerek onları teselli etmek ve de nefisleri cimrilikten arındırmaktır.(1)

d_4)Usul,fürû' ve akrabalara zekât vermek

Kâsimî "Hukmu'z-zekât ale'l-usul ve'l-fürû`ve'l-ekârib" adlı bir risâle kaleme almıştır.(2) Bu risâleyi te'lif sebebi kendisine tevcih edilen şu iki meseledir:

1-Gerek usul gerekse fürû`dan olup ta kânûnî nafakası-kazanmaya kudreti sebebiyle-sakit olmuş bir kimse,herhangi bir cihetten zekâtın sarfedilebileceği sekiz sınıftan birisinin şümûlüne dâhil olursa bu kimseye ilgili akrabasının zekâtı verilebilir mi?

2-İmam Buhârî "Kitâbu'z-zekât"ta "Zekât ale'l-ekârib(akrabaya zekât)" konulu müstakil ve mutlak bir başlık atmıştır.Bu mutlak ifâdeye göre "akrabalar" mefhumu çerçevesine hem neseb akrabalığı hem de neseb ilişkisi olmayan akrabalar dâhil olmaktadır.Acaba bu konuda Buhârî'yi destekleyici mâhiyette başka deliller de varmıdır?

Kâsimî bu sorulardan birincisine şu şekilde cevap vermektedir:"Bana öyle geliyor ki,vâcib olan nafakanın düşmesi için kesbe kudret şartı koşulduğuna göre bu," sekiz sınıftan birisinin çerçevesine girmesi durumunda sözkonusu şahsa zekât veri - lebileceğini ifâde eder."(3)

İkinci meseleyi ise Kâsimî şöylece ele almaktadır:"Görülü-

1) Kâsimî,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye,s.143
2) 7 sayfalık el yazması,Kâsimî Şahsî ktp.
3) Bk.Hukmu'z-zekât,s.1

yor ki,Buhârî bu başlığı atarken Kur'an'ın ve Sünnet'in umûmuna uygun bir yaklaşımı benimsemektedir.Zira Buhârî'nin bu başlık altında serdettiği hadislerde ve daha başka birçok hadislerde konuyla alâkalı destekleyici şahitler ve deliller mevcuttur."Kâsimî bu umûmî girişten sonra Kitaptan,Sünnetten,Kıyastan ve kendince mutemed ulemânın görüşlerinden mevzû ile ilgili on iki ayrı delil serdetmektedir.(1)

d_5)Zekâtın sarf yerlerinden "fî sebîlillah" fonu

Kâsimî zekâtın sarfedileceği sekiz sınıftan birisini teşkil eden "fî sebîlillah (Allah yolunda) fonunun şümûlünü ve çerçevesini oldukça geniş tutmaktadır.O,bu kavramın ifâde ettiği manayı "Şeriatın övdüğü ve teşvik ettiği her türlü hayır yolu ve her türlü yararlı proje" şeklinde tefsir etmektedir.(2) Binâenaleyh bu sınıfın sadece "mücâhidlere" hasredilmesini de kabûl etmemekte ancak mücâhidlerin bu fondan yararlanmaya öncelikle lâyık olduğunu vurgulamaktadır.Bu husûsu Kâsimî'nin ifâdeleriyle şöylece açabiliriz:"fukahânın "sebîlullah" tâbirini sırf mücâhidlere hasretmeleri onun bir lafzı,tarihi şartların ihtiyacına binâen en şerefli ve en ehemmiyetli fertleriyle tefsir etmek kâbilindendir.Yoksa bu ifâdenin münhasıran sözkonusu manaya delâlet ettiğini göstermez.....Bana göre "sebîlullah" kavramının ifâde ettiği çerçeveyi genişletmek zenginler için de kayda değer bir kolaylık sağlar.Bu sûretle mallarıyla,ümmetin menfaati için hayâtî ehemmiyet arzeden bir çok projeyi gerçekleştirebilirler ya da destekleyebilirler.Bana kalırsa Allah'ın bu sınıfı zikretmesi üstelik "Allah yolu" tâbiriyle ifâde etmesi kulları için bir rahmettir.Böylece Allah için ve kamu yararına olarak yapılan her şey bu kavramın umûmuna dâhil olabilmektedir.İlim tâlibleri için kitaplar satın

1) Tafsîlât için bk. Kâsimî,Hukmu'z-zekât
2) Ayn.mll.,Ta'lîkât alâ Ravdati'n-nediyye,s.132;Ayn.mll.,Se - vânih 1327

almak, bir mahallenin yolunu düzeltmek, su getirmek, okul binâsı yapmak veya onarmak ve bunlara benzeyen işler hep bu kavramın şümûlü cümlesindendir.(1)

2- Âile Hukûku

a)Nikâh

a_1)Mut'a nikâhı

Kâsimî not defterlerinin birisinde (2) "Mut'a meselesinin tahkîki" başlığı altında mut'a nikâhının mâhiyetini ve hükmünü kapsamlı ve detaylı bir şekilde tetkik etmiştir. Biz Onun bu husustaki mütâlaasını özetleyerek aktarmak istiyoruz.

Kâsimî meseleye şöylece giriş yapıyor: "Mut'a meselesine ve bu mesele yüzündün ehl-i sünnetle şia arasındaki ya da daha özel bağlamda İbn Abbas ve Ehl-i Beyt ulemasıyla diğer fukaha arasındaki şiddetli cedel ve münâkaşalara şöyle bir göz atarsak, bu meselenin dikkate ve tahkîke değer bir konu olduğunu farkederiz. Çünkü bu mesele gerçekten garip ve tuhaf bir meseledir. Bundan daha da garibi bu hususta hiçbir insaf ve i'tidal ölçüsüne riâyet edilmemesidir. Bu ve buna benzer meselelere önem veren kimsenin kaynakları iyice araştırması ve her fırkanın delillerini inceden inceye tetkik etmesi sonra da kuvvtli delillere göre hüküm vermesi gerekir. Çünkü hakkın ölçüsü insanlar değildir. Aksine insanların ölçüsü hakktır."(3)

Kâsimî, mut'a meselesini bir kaç aşamada ele almaktadır. İşe önce tarifini ve mâhiyetini açıklamakla başlamaktadır. O, mut'ayı şu şekilde târif etmektedir:

"Mut'a bir erkeğin başkasıyla ilişiğibulunmayan bir kadınla bir hafta gibi, iki gün gibi, bir ay gibi veya daha az yada daha çok bir müddetle ve malum bir ücret mukâbilinde nikâh akdi yapmasıdır. Bu nikâh için velîye ya da şâhitlere ihtiyaç yoktur. Sözkonusu müddet dolduğunda faydalanma hakkı fesholunur.

1) Sevânih, 1327
2) Ayn.es. 1328
3) Ayn.es. 1328

Bundan sonra aynı kadınla başka bir akit yapma veya akdi feshetme husûsunda erkek muhayyerdir."(1)

Kâsimî burada şu mütâlaayı yürütmektedir:"Bu şekilde bir nikâh esâsında oldukça tuhaf ve Sünnette de muhâliftir.Ayrıca bu muhafazası zarûri olan âile nizamının bekâsına da halel getirir."(2)

Kâsimî,bundan sonra mut'ayı bir vâkıa olarak araştırmaktadır:Acaba Rasûlullah(S.A.)döneminde gerçekten mut'a nikâhı vukû buldu mu? Acaba,mut'anın meşrûiyyeti fetvâ ya da takrir olarak bizzat Rasûlullah (S.A.)'ın ruhsatıyla sâbit oldu mu?Bu şâyet sâbitse acaba mutlak bir ruhsatmıydı yoksa kaçınılmaz bir zarûret veya tahammülsüz bir meşakkat mi bu cavaza medâr olmuştu?Sonra bu konuda rivâyet edilen vâkıaların kaynağı ve delîli nedir,bu bir âyetmidir,bir hadismidir yoksa bir eser midir?

Kâsimî bütün bu soruların cevâbını araştırmakta ve herbiri için muayyen bir hüküm takdir etmektedir.Biz,tafsilata girmeden o'nun bu hususlarda vardığı neticeyi kısaca ve daha kolay anlaşılması için de maddeler hâlinde özetlemek istiyoruz:

1-Mut'a nikâhı Rasûlullah (S.A.) döneminde bir vâkıa olarak sabit olmuştur.Çünkü sahih hadis kaynakları bu gerçeği doğrulamaktadır.Bu kaynakların rivâyetlerine göre mut'a nikâhı Rasûlullah (S.A.)'in hem kavlî hem de takrîrî Sünnetiyle sâbittir.(3)

2-Rasûlullah (S.A.) tarafından verilen bu ruhsat şiddetli ve kaçınılmaz bir zarûrete dayanıyordu.Çünkü mut'a nikâhı için Rasûlullah (S.A.)'den izin isteyenler seferde ya da gurbette bulunuyorlardı.Gurbet kendilerine ağır gelmiş,artık sabretmeye tahammülleri kalmamıştı.Sınır boylarında,sefer hâlindeyken ya da çölde kadınlarla karşılaşıyorlarlardı.Dolayısıyla zinâya

---

1) Sevânih 1328
2) Ayn.es. 1328
3) Bk.Ayn.es. 1328

düşmek şiddetle muhtemeldi.Bu yüzden Rasûlullah (S.A.)'de hikmek,takvâ ve maslahatın onlara ruhsat vermeyi gerektirdiğini düşünerek bu hususta ruhsat verdi.Ancak bu ruhsat sadece sayılan durumlar için sözkonusuydu.Aksine bu hallerin dışında ve ikâmet hâlindeyken ne Rasûlullah buna ruhsat vermiş ne de Sahabeden hiçbirisi böyle bir ruhsat talep etmemiştir.(1)

3-Mut'a nikâhının sonradan neshedildiğine dâir rivâyetler zarûretin kalmaması dolayısıyla mut'anın meşrûiyyetinin ortadan kalkması anlamındadır ve doğrudur.Yani harp sona ermiş sıkıntılı durum ortadan kalkmış islâm güneşi âfâka yayılmış herkes evine dönmüş ve düşman endişesi kalmamıştır.Tabiatiyle mut'a isteğine ya da bu hususta ruhsata da gerek kalmamıştır. Nesh iddiasını bu şekilde anlamak lazımdır.(2)

4-Kur'an âyetlerinden hiçbirisinde mut'a nikâhına cevaz verecek en küçük bir işâret dâhi yoktur.Bilakis,Kur'an'da mut'a nikâhının câiz olmadığına işâret eden ifâdeler bulunmaktadır. İslâmın genel hükümleri de bunu gerektirir.Şia'nın bu husustaki iddiaları yersiz ve tutarsızdır.(3)

5-Rasûlullah (S.A.)'ın mut'aya verdiği iznin yegâne mesnedi maslahattır.Maslahat nassı takyid edebilir çünkü nassın fevkındedir.Zarûretler de mahzûratı mübah kılar.(4)

6-Mut'a nikâhının mutlak ve ebedî olarak yasaklandığı iddiası da doğru değildir.Çünkü bunu ifâde eden rivâyetlerin hepsi Sahâbenin ya da Tâbiinin mevkuf haberleridir.Mevkuf haber ise fikirbirliğini de ifâde etse bu babda huccet olamaz.

Kâsimî bu genel mülâhazalardan sonra mut'a nikâhı hakkındaki nihâî kanaatini şu şekilde bayan etmektedir:"Kim ki,yukarda sözünü ettiğimiz şiddetli durumlarda kalırsa ve bu durumunun

1) Tafsilât için bk.Kâsimî,Sevânih 1328
2) Ayn.es. 1328
3) Ayn.es. 1328
4) Ayn.es. 1328

intâc ettiği zarûrette onu çâresiz bırakırsa sözgelimi sefer hâlinde olup,ya zinâ ya da mut'a gibi iki şeyden birisini tercih etme aşamasına gelmişse o kimsenin iki zarardan en hafif olanını irtikap etmesi ve maslahatın iktizâ ettirdiği şeye göre hareket etmesi kaçınılmazdır.Ancak bu tekrarla ve üzerine basarak söylüyoruz sadece mülcî zarûret durumuda sözkonusu olabilir.Bu mesele tıpkı yiyecek bulamayan kimsenin murdar et yemeye mecbur kalması gibidir."(1)

a_2)Anne tarafından nesebin sübûtu

Kâsimî nesebin baba cihetinden sâbit olduğu gibi ayni zamanda anne cihetinden de sabit olabileceğini buna bağlı olarak nesebin şerefinin baba cihetinden intikal ettiği gibi anne tarafından da intikal edebileceğini iddia etmektedir.O'nun bu konuda kaleme aldığı "Şerefu'l-esbât" adlı bir eseri bulunmaktadır.Esâsen bu eseri kendisinin anne tarafından "seyyid" olduğunu isbatlamak amacıyla te'lif etmiştir.Kâsimî bu eserinde konuyla alâkalı Kur'an'dan ve Sünnetten pek çok deliller getirmiş,ayrıca savunduğu tezi bu hususda verilmiş bir çok fetvâ ile de desteklemeye çalışmıştır.(2)

b)Talak (Boşama)

Kâsimî,"el-isti'nâs li tashih-i enkihati'n-nâs" adlı eserinde farklı nevîleriyle birlikte daha çok talak konusu üzerinde durmakta ve bu hususta farklı ve kendine has kanaatler ileri sürmektedir.Biz bunlar içerisinde kayda değer bulduklarımızı kısaca sıralamak istiyoruz:

b_1)Talak konusunda genel kâide

Kâsimî talakla ilgili birçok meselenin esâsını teşkil e-

1) Tafsîlât için bk.Kâsimî,Sevânih 1328
2) Tafsîlât için bk.Kâsimî,Şerefu'l-esbât

sasını teşkil edecek genel prensibi şu şekilde ifâde etmektedir: "Talakın vâkî olmasında temel kâide şudur: Varlığı kesin olarak bilinen bir nikah akdi, ancak Kitaptan, Sünnetten veya icma'dan yine kesin olarak sâbit olmuş bir başka misliyle izâle edilebilir. Binâenaleyh bu üç delilden birisi bulunursa nikahın hükmü bununla kaldırılır. Bunlardan başkasıyla nikahı kaldırmanın yolu yoktur. Çünkü "fercler" konusunda ihtiyatlı davranmak şarttır. Bunun anlamı şudur: Farz olan eşlerin Allah'ın "nikah bağı" olarak isimlendirdiği yakinî nikâh üzere ibkâ edilmeleridir. Tâ ki, onu yakînî olarak izâle edecek bir şey bulununcaya kadar. Zira, kendisine yakînî olarak helâl olan bir şeyi ona haram kılmak, üstelik yakînî bir sebebe dayanmadan da onu bir başkasına helâl saymak akıl kârı değildir."(1)

b_2)Talaka yemin

Kâsimî, "Talaka yemin konusunda müctehid imamlardan bazılarının kanaatleri" başlığıyla talaka yemin etmenin hükmünü ele almıştır. O, çoğunlukla yaptığı gibi bu konuda da kendi kanaatini açıkça ortaya koyma yerine görüşünü tercih ettiği âlimlerden sözkonusu meselenin hükmüne dâir nakiller aktarmakla yetinmiştir. Bu nakillerin ihtivâ ettiği kanaatleri iki madde de özetleyebiliriz:

1-Talaka yemin talakı iktizâ ettirmez. Sadece yeminden dolayı keffâret gerekir. Kâsimî bu görüşü Tavus, Ikrime, ehl-i zâhir ve hadisçilere nisbet etmekte, İbn Teymiyye'nin de bu görüşü tercih ettiğini belirtmektedir.(2)

2-Talaka yemin etmekle ne talak ne de keffâret vâkî olmaz. Bu görüş Davud ve tâbîleriyle seleften ve şiadan bazı âlimlere âittir.(3)

1) Kâsimî, el-Isti'nâs, s.122
2) Bk. Ayn. es., s.133
3) Tafsilât için bk. Ayn. es., s.133 vd.

b_3)Bir kerede sarfedilen üç talak lafzı

Kâsimî,bir kerede sarfedilen üç talak ifâdesinin tek bir talak sayılacağı kanaatindedir.O,bu görüşüne mesned teşkil eden hadisleri (1) sıraladıktan sonra Ehl-i beyt ulemâsının,Zâhirîlerin ve İbn Teymiyye'nin de aynı kanaati paylaştıklarını ilâve etmektedir.(2)

Kâsimî,Ömer (R.A.)'ın bir kerede söylenen üç talak ifâdesini üç talak saymasını da şöyle izâh etmektedir:"Ömer (R.A.) insanların bir kerede üç talakı çokça yaptıklarını görünce,onları bu alışkanlıktan ancak belli bir cezâ takdir ederek vazgeçilebileceğini anladı ve sözkonusu hükmü kanunlaştırdı.Esâsen bu,ihtiyaca göre belirlenen ve geçici olarak uygulanan ta'zirler cümlesindendir.Nitekim aynı Halîfe içki içme cezâsını seksen deynek olarak uygulamış,ve ayrıca içki içene sürgün cezâsı da vermiştir."(3)

b_4)Talaka şâhit tutma

Kâsimî,bir adamın şâhit tutmadan karısını boşamasını mûteber saymamaktadır.Bu görüşüne delil olarak da Sahâbe ve Tâbiînin fetvâ ve uygulamalarından örnekler serdettikten sonra (4) bu husustaki nihâî değerlendirmesinide şöylece dile getirmektedir:"Verdiğimiz misallerden anlaşıldığına göre,talaka şâhit tutmanın vücûbu zikri geçen Sahâbe ve Tâbiinin mezhebidir.Böylece bazı fıkıh kitaplarında "bunun -vâcib değil de- mendub olduğu konusunda icma`vâkî olmuştur."şeklinde hükme bağlanmasının tutarsızlığı anlaşılmaktadır.Ancak bu icmâ` iddiâsı muayyen bir mezheb ulemâsı için sözkonusu ediliyorsa buna bir diyeceğimiz yoktur.Ve yine verdiğimiz misaller gösteriyor ki,talaka şâhit tutmanın vücûbunu sırf Ehl-i beyt ulemâsı savunmamakta

1) Bk.Ebu Davûd,Talak,4;10;Ahmed b.Hanbel,I,265
2) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.135-136
3) Bk.Ayn.es.,s.136
4) Bk.Ayn.es.,s.147 vd.

bilâkis Atâ, İbn Sîrin ve İbn Cüreyc'de aynı kanaati taşımaktadır.(1)

b_5)Öfkelinin talakı

Kâsimî "iğlâk hâlinde ne talak ne de ıtâk mûteber değil - dir." hadis-i şerifine (2) dayanarak mutlak olarak öfkelinin talakının mûteber sayılamayacağını savunmaktadır. Bu hadiste sözkonusu edilen "iğlâk hâlini" de İbn Teymiyye'ye nisbetle şöyle açıklamaktadır: "İğlâkın hakîki anlamı, bir insanın ne dediğini ya da ne kasdettiğini bilemeyecek kadar şuurunun karışmasıdır. Binâenaleyh, mukreh, mecnûn, sarhoş, öfkeli gibi kasıtsız ve bilgisiz herkesin talakı bu kavramın çerçevesine girer."(3)

Kâsimî'nin öfkelinin talakı husûsunda genel kanaati bu olmakla berâber, "öfke" kavramını da taksime tâbî tutmakta ve herbirine de muayyen bir hüküm taalluk ettirmektedir. O'na göre üç ayrı öfke hâli bulunmaktadır:

1-Aklı tamâmen giderip, sâhibinin ne söylediğini bilmediği öfke ki, bu kimsenin talakı tartışmasız vakî olmaz.

2-Sâhibinin, söylediği ya da kasdettiği şeyi tasavvuruna engel teşkil etmeyen hafif sinir sinirlenme. Bu nevî öfke hâli ise talaka mânî değildir.

3-Öfke şiddetlidir ancak sâhibinin aklını tamâmen de izâle etmez. Şu var ki, yaptığı şeye sonradan pişmanlık duyması gibi kendisiyle niyeti arasına bir perde gerer. İşte ulemâ arasında esas tartışma mevzûu bu nevî öfke hâlidir. Ancak bu durumda da talakın vâkî olmadığını söyleyenlerin görüşü daha kuvvetlidir.(4)

1) Kâsimî, el-İsti'nâs, s.150; Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bk. Kâsimî, el-İşhâd ale't-tâlâk (Talaka şâhit tutma konusunda yazılmış uzunca bir makâle), Mecelletu'l-irfân (Sayda 1330) C.IV, s.267
2) Ebû Dâvûd, Talak, 8; Ahmed b.Hanbel, VI/257; İbn Mâce, Talak, 16
3) Bk. Kâsimî, el-İsti'nâs, s.142
4) Aynı es., s.142

b_6)Sarhoşun talakı

Kâsimî Osman b.Affân (r.a.)'dan sahih olarak rivâyet edilen "Mecnûnun da sarhoşun da talakı yoktur." (İbn Ebî Şeybe) ifâdesini naklettikten sonra sarhoşun talakına îtibar edilemeyeceğini söylemektedir.Ayrıca Yahya b.Saîd el-Ensârî,Humeyd b. Abdirrahman,Râbiâ,Kays b. Sa'd,Abdullah b. el-Hasan,İshak b. Râhûye,Ebû Sevr'in de aynı kanaati taşıdıklarını;İmam Şâfî'nin bir kavlinin de bu doğrultuda olduğunu hatta,el-Müzenî'nin bu görüşü tercih ettiğini,Ahmed b. Hanbel'den rivâyet edilen bir kavle göre onun da aynı görüşü benimsediğini ilâve etmektedir. Kâsimî'ye göre Zâhirîlerle,Hanefîlerden Ebû Ca'fer et-Tahâvî ve Ebu'l-Hasan el-Kerhî'de sözkonusu hükmü tercih etmektedirler.(1)

b_7)Mükrehin talakı

Kâsimî'ye göre bir talakın muteber sayılabilmesi için onda mutlaka kasıt ve niyyet unsurlarının mevcud olması ve vukûunun farkında olunması şarttır.(2) Bu genel kâideye göre mükrehin talakı da bütünüyle lağvdır,yani mûteber değildir.Kâsimî bu hususta İbn Kayyım'dan şunu nakletmektedir:"Kur'an,küfür kelimesini söyleme konusunda zorlanan kimsenin kâfir olmayacağına delâlet etmektedir.Aynı şekilde islâma girmesi için zorlanan kimsenin müslüman olmayacağına da.Diğer taraftan Sünnet,Allah Teâlâ'nın mükreh için ikrah edildiği şeyle muâhaza etmeyeceğini beyân etmiştir."(3)

Kâsimî,İmâm Mâlik'in de aynı görüşte olduğunu ilâve etmektedir.(4)

b_8)Şakacıktan talak

Kâsimî,hakîki anlamda bir talak kasdı ve niyeti olmaksızın

1) Kâsimî,el-İsti'nâs,s.141
2) Bk.ayn.es.,s.145
3) Bk.ayn.es.,s.146
4) Ayn.es.,s.146

şaka yollu karısını boşayan kimsenin bu tasarrufunun hukûkî bir netîce doğurmayacağı dolayısıyla bu boşamanın da mûteber sayılmayacağı görüşünü benimsemektedir.Bu görüşünü bir takım delillere istinad ettirmektedir.Bu delillerin özünü ve mihverini şu mülâhazalar teşkil etmektedir:Talakın vakî olabilmesi için mutlaka azim ve kasıt unsurlarının bulunması gerekmektedir. Nitekim âyette "Şâyet boşamaya kararlı iseler...."(1) ifâdesi yer almaktadır.Şakacının ise azmi ve kastı sözkonusu değil - dir.(2)

Kâsimî,şaka yollu sarfedilmiş talak ifâdesinin talakı mucib olduğunu savunanların başlıca delîlini teşkil eden "Üç şey vardır ki,ciddisi de ciddi,şakası da ciddidir:Nikâh,talak,ric'at"(3) hadis-i şerifini de şu şekilde kritik etmektedir:"Bu hadisi Buhârî ve Müslim tahric etmemiştir.Şevkânî de hadisin râvîlerinden birisi olan Abdurrahman b.Habib hakkında "şüphelidir" değerlendirmesinde bulunmuştur.Nesâî ise sözkonusu hadisin münker olduğunu söylemiştir.Halbuki helâl olan bir şeyin helallık vasfı ancak Kur'an ve Sahih hadislerin nasslarına dayalı kat'î delillerle iskât edilebilir."(4)

b_9)Âdetli kadının talakı

Kâsimî'ye göre âdetli kadını boşamak câiz değildir.Binâenaleyh,âdet gören bir kadını boşamak hukûkî açıdan boşama hükümlerini doğurmaz.O,bu görüşünü Sahâbe ve Tâbiinden nakledilmiş bir çok rivâyetlere dayandırmakta (5)netice olarak da şunları kaydetmektedir:"Allah ve Rasûlü dince mûteber sayılmayan her şeyi merdûd addetmiştir.Haram bir talakın ise dinde yeri yoktur.Öte yandan,aslolan nikâhın bekâsıdır.Bu da haram bir ta-

1) Bakara 227
2) Bk.Kâsimî,el-İsti'nâs,s.144
3) Ebû Dâvud,Talak,9;Tirmizî,Talak,9
4) Tafsîlât için bk.Kâsimî,el-İsti'nâs,s.143 vd.
5) Bk.Ayn. es.,s.140-141

lakla izâle edilemez.(1)

3-Usul Hukûku

a)Fıkhî bir ısbat vâsıtası olarak telgraf

Daha önce de müteaddid defâlar işâret ettiğimiz gibi,Kâsimî'nin husûsiyetlerinden birisi de O'nun yeni ortaya çıkmış durumlar ve meseleleri islâmî esaslar çerçevesinde hükme bağ - lama çabası ve gayreti içerisinde olmasıdır.Bu sûretle hem islâmî hükümlerin her dönemin ve her mekânın ihtiyaç ve şartla - rına intibak kabiliyetini isbatlamayı hedeflemiş hem de insanların karşılaştıkları problemlere çözüm getirme amacını gütmüştür.Kolayca tahmin edilebileceği gibi telgraf ve diğer bir çok posta vâsıtaları Kâsimî'nin yaşadığı dönemde daha henüz îcat edilmiş ya da henüz yaygınlık kazanmamış bir yenilikti.Tabia - tıyle,insanların veyâhut daha özel bağlamda ulemânın bu yenilik karşısında kabul ya da yadsıma bakımından farklı tepkiler sergilemeleri kaçınılmazdı.Üstelik bu yeniliğin insanların en fazla hassâsiyet gösterdikleri ibâdet sahasına taalluk etmesi de tepkilere daha bir ehemmiyet ve daha bir dikkat atfediyor - du.Nitekim telgrafın bir haber aracı olarak yaygınlık kazanmaya başlamasıyla birlikte bunun ramazan hilâlini tesbit husûsunda şer'î bir delil teşkil edip edemeyeceği meselesi gündeme gelmiş ve ulemâ arasında önemli bir tartışma mevzûu olmuştu.Neticede telgrafın şer'î bir kaynak ve şer'î bir isbat vâsıtası olması sadedinde hem menfî hem de müsbet bir çok kanaatler ortaya konulmuştu.Bu durumu yakından tâkip eden Kâsimî,telgraf meselesinin tam ve kesin olarak vuzûha kavuşturulmasının artık kaçınılmaz olduğunu anlamış ve bu husûsu bütün yönleriyle tetkik ve tahlil etmeye girişmiştir.O'nun oldukça yoğun ve çok yönlü olarak başlattığı bu araştırma faaliyeti nihâyet müsbet

1) Kâsimî,el-Isti'nâs,s.141

bir netîce hâsıl etmiş ve bu çalışmasını "İrşâdu'l-halk ile'l-amel bi haberi'l-berk" adını verdiği ve muhtevâsını sırf telg-raf meselesinin teşkil ettiği oldukça hacimli bir eserde top - lamıştır.(1) Bu eser telgrafın şer'î hükmünü büyük ölçüde açık-lığa kavuşturması yanında aynı zamanda Kâsimî'nin yeni bir me-seleye yaklaşımını ve onun ictihad usûlünün de en belirgin gös-tergesini teşkil etmektedir.

Kâsimî'nin telgrafla amel husûsunda verdiği kanaat bunun hem câiz hem de gerekli olduğu yolundadır. Bu îtibarla ramazan hilâlinin isbâtı hakkında telgraf dâiresince geceleyin vâlili-ğe gönd erilen telgrafın mûcibince amel etmek ve bu habere meb-nî ramazanın girdiğini ilân etmek vâciptir. Kâsimî bu görüşüne Kur'an'dan, Sünnetten, İcma'dan, Sahâbe ve Tâbiin kavillerinden örf ve maslahattan çıkarılmış bir çok mesnedler getirmektedir. Ayrıca, istikrâ gibi, tecrübe gibi, ihtiyat prensibi, çoğunluğun görüşü gibi destekleyici deliller ile de pekiştirmeye çalışmak-tadır.(2) O'nun bu meseleye yaklaşımının eksenini ve yoğunluk noktasını telgraf vâsıtasıyla aktarılan bilginin hangi tür bir haber niteliği taşıdığının belirlenmesi teşkil etmektedir. Müel-lifimizin araştırma ve tesbitlerine göre telgrafla gönderilen haber, bir nevî âhad haberdir ve hükmü de aynen âhad haberin hükmünü taşır. Şu kadar var ki, sıhhat bakımından telgraf haberi-nin hükmü, âhad habere nisbetle daha kuvvetlidir. Çünkü telgraf haberi sonucu îtibâriyle bir âhad haber sayılsa da, başlangıcı ve kaynağı îtibarıyla şüyû ve tevâtür özelliklerini ihtivâ e - der. Nitekim, gerektiğinde ikinci bir telgrafla vahdetlik durumu ortadan kaldırılabilir.(3)

1) Kâsimî'nin telgraf haberiyle amel konusunda te'lif ettiği bu eseriyle aynı mevzûuda kaleme alıp el-Muktebes mecmuâsın-da(Sa. 500) neşrettiği bir makâlesi kamuoyunda şiddetli şid-detli tepkilere yolaçmış, lehde ve aleyhte bir çok tartışma ve atışmaların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Bu hu-susta Kâsimî'ye yöneltilen bir tenkid yazısı için bk. Mecel-letu'l-Hakâik, C. VIII, Sa. 1, s. 307

2) Tafsîlât için bk. Kâsimî, İrşâdu'l-halk

4-Cezâ Hukûku

a)Bir grup insanın topluca bir şahsı öldürmesi

Kâsimî'nin ele aldığı fıkhî meselelerden birisi de bir grubun topluca bir şahsı katletmesi ve öldürücü darbenin kim tarafından geldiğinin muayyen olmaması durumunda cezâî hükmün ne şekilde takdir edileceğinin açıklığa kavuşturulması konusudur.O'nun sırf bu meseleye has olmak üzere te'lif ettiği bir risâlesinin (2) mukaddimesinde açıkça belirtildiğine göre Kâsimî,bu konuyu Suriye isti'naf mahkemesinin bir hâdiseye müteallik Suriye ulemâsından istirham ettiği bir fetvâ sebebiyle kaleme almıştır.Fetvâsı talep edilen sözkonusu hâdise şöyledir:

"Sözgelimi yirmi kişi Zeyd'i öldürmeyi planlıyorlar.Bunlardan herbiri bir barut alıyor.Barutların hepsi de aynı çeşit.Bu kişiler Zeyd'i öldürmek üzere barutlarını aynı anda ateşliyorlar.Bunlardan bir tanesi Zeyde isâbet ediyor ve o'nu öldürüyor. Kimin barudunun isâbet ettiğini tâyin imkânı da mevcut değil. Zeyd'i öldürme hükmüne mahsûs Fukahâ-i kirâmın tafsîlâtını istirham ederiz."(3)

Müellif konuya öncelikle bu meseleye dâir evvelce verilmiş fetvâları değerlendirmekle başlıyor.Bu hususta görüş beyân edenlerden birisi de aynı zamanda Kâsimî'nin hocası olan Şeyh Bekrî Efendi el-Attârdır.el-Attâr,mevzû ile alâkalı Şâfî fıkıh kitapları ve İbn Âbidin'den nakiller yaparak neticede bu durumda öldürülen şahsın kanının heder olmasına götürecek bir hükme varmaktadır.Bu hususta Kâsimî ile aralarında şöyle bir konuşma cereyan etmektedir:

"K- Vardığınız bu hükme göre masum bir kanın heder olması

1) Bk.Kâsimî,Irşâdu'l-halk;Ayn.mll.,Sevânih 1325
2) Sözkonusu risâle "İ'lâmu'l-câhid alâ katli'l-cemâati'l-müteâlieti bi'l-vâhid" adında olup,el yazması olarak Kâsimî şahsî ktp. bulunmaktadır.Bu kütüphanede aynı risâlenin müellifin oğlu Zâfir tarafından daktilo edilmiş bir başka nüshası daha vardır.
3) Bk.Ayn.es.,Mukaddime

gerekir.Bu da kan dökme kapısının açılmasına yolaçar.Nitekim, bir cemaat bir şahsı öldürmek üzere anlaşarak hadden kurtulabilirler.

A- Bu hüküm Şâfiî ve Hanefî metinlerinin gerektirdiği bir neticedir.

K- Allah Teâlâ,bu gibi ilmî emâresi bulunmayan feriyyât ve tafsîlâtla hiç kimseyi mes'ul tutmadığı gibi,tenâzû ânında filanın şerhi,falanın hâşiyesine mürâcaatla da mükellef kılmamıştır.Özellikle müteahhirinin tafsîlâtı sırf bir rey'den ibârettir.Keşke onlar bizzat imamlarının nasslarını nakletselerdi.Zira onlar bundan berîdir...Binâenaleyh kendisine bir mesele arzedilen kimseye,önce Kur'an ve Sünnete gerçek nazarla bakması, islâmın asıl kaynaklarına yönelmesi,muhtelif tabakalara göre, Sahâbe ve Tâbiin fetvâlarını gözden geçirmesi gerekir.Şâyet bu kaynaklarda sözkonusu meseleyle ilgili bir delil bulursa onu derhal ve tereddütsüz almalıdır.Bulamadığı takdirde ise tam ve küllî olarak gayret sarfedip,matlûb hükmü ictihad yoluyla istihrâc etmelidir."(1)

Kâsimî,bu konuşmalardan sonra bu meselenin halli için hadis kitaplarına baktığını ve delîlinin apaçık,burhânının tahrîf ve te'vilden müstağnî olduğunu gördüğünü söylüyor.Ve şunu da ilâve ediyor:"Zira bir cemaatın bir kişiyi öldürmesi meselesine Kur'an ve Sünnet işâret etmiş İbn Abbas'ta bu konuda fetvâ vermiştir.Binâenaleyh,tafsîle ve şart koşmaya hâcet yoktur."(2)

Müellifimiz bu umûmî açıklamadan sonra kendi kanaatince bu babda delil olabilecek âyet ve hadisleri sıralamakta ve herbirinin de kendi görüşüne uygun izahlarını yapmaktadır.Ayrıca sözkonusu meselenin hükmüne dâir Sahâbenin icmâsından bahsedip, İbn Abbas'ın da bu yolda verdiği fetvâsını nakletmektedir.Ve

1) Bk.Kâsimî,I'lâmu'l-câhid,s.1 vd.
2) Ayn.es.,s.3

nihâyet,konuyla alâkalı şüpheleri bertaraf etmek üzere mukadder soruları cevaplandırarak mevzûuyu bağlamaktadır.(1)

b)Ta'zîren öldürme

Kâsimî'ye göre,Allah'a,Rasûlüne,İslâma,Kitâba,Sünnete sövenlere,dini ta'nedenlere katl tatbik etmek câizdir.Bu keyfiyet bir maslahat gereğidir.ve maslahat gereği öldürme de ta'zir çeşitlerinden bir çeşittir.Bu hususta takdir yetkisi de devlet başkanının re'yine bırakılmıştır.(2)

5-Muhtelif meseleler

a)Müzik âletleri dinlemenin hükmü

Kâsimî,Sevânihlerinin birisinde (3)"Sedd-i zerâî" konulu başlığıyla "müzik âletleri meselesini" tetkik etmiştir.Evvelâ bu meseleye dâir farklı hükümleri ve bu hükümlerin gerekçesini veren Kâsimî sonunda müzik âletleri dinlemenin umûmî anlamda haram kılınması gerektiğine kâil olanların görüşünü tercih etmektedir.O'nun bu husustaki mütâlaasını kısaca kendi ifâdesinden nakletmemizin daha faydalı olacağını düşünüyoruz:

"Müzik âletleri dinleme meselesindeki ihtilaf oldukça meşhurdur.Nitekim ehl-i zâhir-bu hususta rivâyet edilen haberlerin sahîhinin gayri sarih,sarihinin de gayri sarih olmasına dayanarak-bunun mübah olduğunu savunurken,cumhur ise haramlığına kâil olmuştur.Şu var ki,bence kuvvetli görüş cumhurunkidir.Zira,"sedd-i zerâî" kâidesi bu hükmü gerektirir.Nitekim,bu âletleri dinlemek hiç de hoş olmayan neticelere yolaçmaktadır.Birde şu var ki,kâmil bir kimsenin bu tür alışkanlıklara düşkünlüğü pek görülmemiştir.Olsa bile pek nadirdir.Nâdirin ise hük-

1) Tafsilât için bk.Kâsimî,I'lâmu'l-câhid
2) Bk.Kâsimî,Ta'likât alâ Ravdati'n-nediyye,s.328
3) Bk.Sevânih 1324

mü yoktur.Önemli olan "sevadu'l-a'zam" olan ümmetin salahıdır."

Kâsimî,müzik âletleri dinlemenin umûmî hükmünü bu şekilde takdir etmekle berâber bu hükmün tamâmen mutlak olmadığını da ilâve etmektedir:"Evet,denilebilir ki,bazı hakim kimseler müzik aletlerini dinlemeyi bir nevî riyâzet sanatı addediyorlar. Bu aynen doğrudur...Zaten biz de hakim kimselerin bunları dinlemesini ihtilaf çerçevesine dahil etmiyoruz.Çünkü bu onlar için ancak bir riyâzettir.(1) Ama başkaları için ne tehlike ne tehlike......"(2)

b)Fotoğrafın hükmü

Daha önce de müteaddid kereler ifâde ettiğimiz gibi Kâsimî, ümmetin problemleriyle yakından ilgilenmiş ve bu problemleri elinden geldiği kadar islâmî hükümler çerçevesinde hall ü fasl etmeye büyük çaba göstermiştir.Bu problemlerden birisi de Kâsimî'nin yaşadığı asırda daha henüz yaygınlık kazanmaya başlamış olan fotoğraf ve fotoğrafın islâmî esaslar açısından hükmüdür. Tabiatiyle Kâsimî,bu meseleyi de incelemeyi ihmal etmemiştir. O,bu husûsu tetkik zarûretini şöylece açıklamaktadır:"Uzun süredir,şu anda ümmetin her belde de hatta her evde mübtela olduğu fotoğraf meselesini-öyle ya artık kibrit kutusunda bile var-ve diğer meseleleri düşünüyorum.Kendi kendime diyorum ki, acaba pek çok hadisde bu hususta vârid olan yasaklama ve azap tehdîdini bertaraf edici ve bu sıkıntıyı giderici bir çıkış yolu yokmudur? Acaba bu konuda daha detaylı bir izah getirilebilir mi? Sözgelimi fotoğraf hakkındaki tahrim hükmünün sadece ibâdet ve ta'zim kasdına hasredilmesi gibi.Nitekim benim kanaatim bu doğrultuya meylediyor.Öyle ki,sanki bu kasıt söz-

---

1) Müellifimiz kendisini sözkonusu hakim kimselerden addetmiş olacak ki,not defterlerinin birisinde arkadaşlarıyla birlikte çay içip,ney dinlediklerini,ud çaldıklarını söylemektedir.(Bk.el-Müfekkirâtu'l-yevmiyye,1324);Bir başka yerde de kendisinin klasik müzikten hoşlandığını ifâde etmektedir. (Bk.el-Müfekkirâtu'l-yevmiyye,1324)

2) Bk. Sevânih 1324

konusu olmazsa nehyde ortadan kalkar gibi geliyor.Ne var ki, her hâlükarda bu mesele dikkate ve tetkike muhtaç bir konudur."(1)

Kâsimî,sonra hatırıma şu geldi diyor:"Çoğu âyetlerin bir kısmı bir kısmını tefsir ettiği gibi,bir çok hadis de birbirini tefsir eder.O halde resim konusunda nehyi ve resim yapanları lânetlemeyi öngören âmm hadislerin muhâtaplarını ehl-i kitâbın ressamlarına hamletmek pek de uzak bir te'vil sayılmaz.Zira,herhangi bir eserde umûmî olan bir şey bir başkasında tah - sis edilebilir.Aynı şekilde herhangi bir manada mücmel bırakılmış bir şey bir diğerinde beyân edilebilir.İşte resim konusunda da böyle bir durum sözkonusudur."(2)

Müellifimiz bu umûmî mülâhazadan sonra içine doğan kanaati desteklemek üzere hadisleri tetkik ettiğini ve neticede resim konusundaki nehyin gerçekten de tam düşündüğü gibi ehl-i kitap ressamlarına hitap ettiğini,sözkonusu nehyin illetinin de taabbud kasdı olduğunu dolayısıyla bugün cârî olan fotoğraf olgusunun aynı kasıt ve niyeti taşımadığını sonuç olarak ta azab tehdidinin şümûlüne giremeyeceğini ifâde etmektedir.(3)

c)Kadının yüzü,elleri ve sesinin hükmü

Kâsimî'nin kadının yüzü, elleri ve sesinin avretliği konusunda da kendine göre bir değerlendirmesi vardır.O,Sevânihlerinin birisinde (4) bu hususta şunları kaydediyor:"Kadının yüzü ve ellerinin ya da sesinin avretliği meselesi...Bunların avret olduğunu söyleyen acaba "sedd-i zerâi" prensibine mi istinâd etmiştir.Yani haram olan şehvete ve fitneye sebep olma endişesine mi dayanmıştır?Bu şekilde istifhamlı bir ifâde kulla-

1) Kâsimî,Sevânih 1327
2) Ayn.es.,1327
3) Tafsîlât için bk.Ayn. es.,1327
4) Bk.Sevânih 1326

SONUÇ

Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî,XIX.asrın ilk yarısıyla XX. asrın başlarında yaşamış olan mütefekkir,müceddid ve velûd bir islâm âlimidir.Yaşadığı tarihî dönem,sadece doğup yetiştiği ve hayatının sonuna kadar ikâmet ettiği Suriye açısından değil, bütün islâm âlemi için tam mânâsıyla bir çözülme,bir inkıraz ve bir çöküş dönemidir.Ortamın bu nâmüsâik şartlarına rağmen O, çocukluğundan îtibâren bütün ömrünü ilim ve irfan öğrenmekle, öğrendiklerini de öğretmekle geçirmiş,ilmî şahsiyetini hem aklî hem de naklî;hem klasik hem de asrî ilimlerle geliştirmiş, yenilemiş ve olgunlaştırmıştır.

Kâsimî,çok yönlü mühim bir şahsiyettir.Aklî ve naklî bir çok ilimde üstad olmuş,her ilimde söz söylemiş,kalem oynatmış ve sayısız eserler vermiştir.Bir taraftan okumuş,bir taraftan okutmuş,bir taraftan fetvâ vermiş diğer taraftan da yazmıştır.

Kâsimî velûd ve ansiklopedik bir âlimdir.İslâmî ilimlerin her sahasında değerli ve seviyeli eserler kaleme almıştır.Bu cümleden olarak tefsir,hadis,hadis usûlü,fıkıh,fıkıh usûlü,kelâm,felsefe,tarih,sosyoloji,mantık,tasavvuf,tıp,Arap Dili ve Edebiyatı,İslâm Medeniyeti gibi ilim dallarında değerli eserler vermiş,bu eserlerin bir kısmı,neşredilmek sûretiyle ilim dünyasına ve umûmî istifâdeye arzedilmiştir.Diğer bir çok kıymetli çalışmaları ise ne yazıkki,el yazması hâlinde ve gömülü bir hazine olarak gün ışığını beklemektedir.

İslâmî ilimlerin hemen her dalında büyük bir âlim olan Kâsimî'nin oldukça ehemmiyetli ve oldukça teknik bir ilim dalı olan Fıkıh ve Fıkıh usûlüne de büyük hizmeti ve emeği geçmiştir. Herşeyden önce,İslâm Hukûkunun donuklaşmasına,gerilemesine ve çağın gereklerine ve problemlerine cevap veremeyecek bir hale düşmesine sebep teşkil eden taassubî zihniyetle islâmî düşüncenin ufuklarını âdetâ ince ve girift bir ağla örüp,hareket,

esneklik ve gelişme kâbiliyetini yokeden fikrî kemikleşmeye şiddetle karşı çıkmış,buna karşı doğrudan Kur'an ve Sünnete rucû ile hür islâm düşüncesinin yeniden ihyâsı ve geliştirilmesi uğrunda büyük çaba harcamıştır.Bunun için de her vesîle ile kör taklide karşı çıkmış,her durum ve her meselede ictihad etmenin hem mümkün hem de gerekli bir vazîfe olduğunu savunmuştur.Diğer taraftan yaptığı te'lif,tahkik,ihtisar ve neşir mahsulü çalışmalarıyla da islâm fıkhının öğretimi ve gelişmesine büyük katkısı olmuş,eserleri ilim dünyasında önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Kâsimî,çok okuyan çok araştıran ve çok yazan bir âlim olmanın yanında,çevresinde olup bitenlere de bîgâne kalmamış,aksine hep içerisinde yaşadığı topluma mensup diğer insanların selâmet ve felâhı adına hakîki anlamda bir ilim adamından beklenen tavır ve davranışa uygun ve aynı vasıftaki bir âlimin tekeffül ettiği misyon ve mesûliyeti müdrik bir ruh hâli ve şuuru içerisinde bulunmuştur.Bu cümleden olarak O hep çevresini gözetlemiş,toplumunda olup bitenleri dikkatle incelemiş, problemlere çözüm aramış,insanların yapıp ettikleri yanlışlıklara,işledikleri bid'at ve hurâfelere zamanında ve ma'kul bir üslûbla derhal müdâhale ederek dili ile ve daha çok kalemi ile bunları elinden geldiği kadar ıslah ve ta'dil etme gayret ve çabası içerisinde olmuştur.Hulâsa deyim yerindeyse O hep,içerisinde yaşadığı toplumunun gözü ve kulağı olmuştur.İşte bu vasıfları sayesindedir ki,kendisini hakkıyla tanıyanlar tarafından "Şeyhu'ş-Şam" "Âlimu'ş-Şam" "Muslih" "Müceddidu'l-asr" gibi ünvanlarla anılmaya hak kazanmıştır.

Kısaca şunu söyleyebiliriz ki Kâsimî,"işte âlim" sözünün ve nitelendirmesinin tam anlamıyla muhatabı ve medlûlü olabilecek mühim ve mümtaz bir şahsiyettir.Bu büyük şahsiyetin islam ümmetine bıraktığı ilmî mirasdan istifâde imkan ve boyutlarını ifâde etmesi bakımından mevzûumuzu Kâsimî'nin değerli arkadaşlarından Emir Şekip Arslan'ın şu sözleriyle nihâyete er-

dirmek istiyoruz:

"Ben, şeriatı nefislerinin mutmain olacağı bir tarzda anlamak isteyen her islam tâlibine Cemâluddîn el-Kâsimî'nin eserlerini okumasını, hatta hiçbirisini kaçırmadan okumasını tavsiye ederim."(1)

1) Emir Şekip Arslan, Şeyh Cemâluddîn el-Kâsimî, Kâsimî, Kavâidu't-tahdîs (Mukaddime), s.13

BİBLİYOGRAFYA

'Ayyâş,'Abdulkâdir,Mu'cemu'l-müellifîn es-sûriyyîn,Dımeşk 1405

Ahmed b. Hanbel,el-Müsned,Dâru's-Sadr,Beyrut 1969

Ater,Fahrettin,Fıkıh Usûlü,İstanbul 1988

el-Baytâr,Abdurrezzâk,Hılyetu'l-beşer fî târîhı'l-karni's-sâlisi 'aşar,Dımeşk 1961

Buhârî,Ebû 'Abdillah,Muhammed b. İsmâ'îl,el-Câmiu's-Sahîh, el-Mektebetu'l-İslâmiyye,İstanbul

Cammins,David Dean,The Salafi İslâmic Reform Movement in Damascus,1885-1914 (Basılmamış doktora tezi 1985)

Danişmend,İsmâil Hâmi,Osmanlı Tarih Kronolojisi,İstanbul 1972

Dehhân,M.Sâmi,Emir Şekib Arslan,Dımeşk 1959

Dergiler,

Mecelletü't-temeddüni'l-islâmî,Dımeşk,C.I-IV,Sa.19-23

el-Menâr,Kâhire,C.XI,XVII

el-Muktebes,Dımeşk,C.V,IV,VII

el-Muntekâd,Beyrut,Sa.4

Mecelletu'l-'İrfân,Sayda 1330,C.IV

Mecelletu'l-Hakâik,C.VIII,Sa.1

Ebû Dâvud,Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî,es-Sünen,Dâru'l-Ma'rife,Beyrut (T.Y.)

el-Fâsî,Abdulhafîz,Mu'cemu'ş-şuyûh,Rabat 1350

el-Hafîz,Muhammed Mutî-Nizâr 'Abaza,Târîhu 'ulemâ-i Dımeşk, Dımeşk 1406

Hitti,Philip K.,Siyâsî ve Kültürel İslâm Târihi(Trc.Sâlih Tuğ) İstanbul 1980

İbn.Mâce,Muhammed b.Yezid el-Kazvînî,es-Sünen,el-Mektebetu'l-İslâmî,Beyrut 1986

İstanbûlî,Mahmud Mehdî,Şeyhu'ş-Şâm Cemâluddîn el-Kâsimî, Dımeşk 1405

el-Huseynî,Muhammed Edib,Müntehabu't-tevârih li Dımeşk,Beyrut 1979

Karaman,Hayreddîn,İslâm Hukuk Târihi,İstanbul 1989

Kâsimî,Cemâluddîn,

Kavâidu't-tahdîs,Beyrut 1407

........el-Mesh ale'l-covrabeyn,Beyrut 1391

........Tenbîhu't-tâlib ile'l-ma'rifeti'l-fard ve'l-vâcib, Kâhire 1326

........İkâmetu'l-hucce ale'l-musallî cemâ'aten kable'l- -imâmi'r-râtib,Dımeşk 1342

........İrşâdu'l-halk ile'l-'amel bi haberi'l-berk,Dımeşk 1329

........el-İşhâd 'ale't-talâk,Mecelletu'l-'irfân,Sayda 1330, C.IV

........el-Cerh ve't-ta'dîl,Beyrut 1985

........İrşâdu'l-fuhûl (tanıtım),el-Muktebes,C.V

........Mezâhibu'l-a'râb ve Felâsifetü'l-islâm fi'l-cinn, Dımeşk 1328

........Şerefu'l-esbât,Dımeşk 1331

........el-Ecvibetu'l-mardiyye,Dımeşk 1326

........el-İsti'nâs li tashîhi enkihati'n-nâs,Beyrut (T.Y.)

........Mehâsinu't-te'vîl,Kâhire 1960

........el-Fetvâ fi'l-islâm,Cezâir 1988

........Islâhu'l-mesâcid mine'l-bida' ve'l-avâid,Cezâir 1989

........el-Fadlu'l-mübîn 'alâ 'akdi'l-cevheri's-semîn,Beyrut 1403

........Delâilu't-tevhîd,Kâhire 1306

........Tercümetü'l-Kâsimî,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Bezlü'l-humem fî mev'izeti ehli'l-Vâdi'l-'Acem,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Husnü's-sebek li va'z-ı Kadâi'n-Nebek,el yazması, Kâsimî şahsî ktp.

........el-Müzekkirâtu'l-yevmiyye,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........el-Müfekkirâtu'l-yevmiyye,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Ta'tîru'l-meşâm fî meâsir-i Dımeşk-eş-Şâm,el yazması, Kâsimî şahsî ktp.

........Risâle,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Sevânih,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Hâşiye 'alâ Ravdati'n-nediyye,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........el-Kevkebu'l-münîr,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Suâlü müsteşrik ve Cevâbun hakîm,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........el-İhtiyât li'l-hurûç mine'l-hilâf,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........İ'lâmu'l-câhid 'alâ katli'l-cemâ'ati'l-mütemâlieti bi'l-vâhid,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Kavâ'id usûliyye,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Risâle fî 'ilmi'l-'usûl,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Şerhu Lubâbu'l-mahsûl fî 'ilmi'l-'usûl,el yazması, Kâsimî şahsî ktp.

........Menziletu'l-kânûn mine'l-fıkh,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Risâle (fi'd-düstûr),el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Zevâlü'l-ğaşâ 'an vakti'l-'ışâ,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Der'ü'l-mevhûm min da'vâ cevâzi'l-mürûr beyne yedi'l-me'mûm,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Hükmü'z-zekât 'ale'l-'usûl ve'l-fürû've'l-ekârib,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Ta'lîkât 'alâ Ravdati'n-nediyye,el yazması,Kâsimî şahsî ktp.

........Risâle (Hadis usûlüne dâir iki sayfalık)el yazması, Kasimî şahsî ktp.

........Ta'lîkât 'alâ Kitâbi'l-Luma' fî 'usûli'l-fıkh,el yazması Kâsimî şahsî ktp.

Kâsimî,Muhammed Saîd;Cemâluddîn el-Kâsimî;Halîlu'l-'Azm, Kâmusu's-sanâ'ati'ş-Şâmiyye,Dımeşk 1988

Kâsimî,Zâfir,Cemâluddîn el-Kâsimî,Dımeşk 1965

Kehhâle,Mu'cemu'l-muşannifi'l-kütübi'l-'arabiyye,Beyrut 1986

el-Kettânî,'Abdulhayy b.'Abdul Kebîr,Fihrisu'l-fehâris,ve'l-esbât,Beyrut 1982

Kürd 'Ali,Muhammed,el-Mu'âsırûn,Dımeşk 1401

........el-Müzekkirât,Dımeşk 1949

el-Merâğî,'Abdullah Mustafa,el-Fethu'l-mübîn fî tabakâti'l-'usûliyyîn,Beyrut 1394

Müslim,b. Haccâc el-Kuşeyrî,el-Câmiu's-Sahih,el-Mektebetu'l-İslâmiyye,İstanbul

Nesâî,Ahmed b. Şu'ayb b.'Alî b.Sinan el-Horasânî,es-Sünen, Beyrut (T.Y.)

Öztuna,Yılmaz,Osmanlı İmparatorluğu,Ankara 1977

Rıdâ,Muhammed Reşid,Şeyh Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, el-Menâr,Kâhire C.IV

Takî,Hâmid,Cemâluddîn el-Kâsimî,Mecelletu't-Temeddüni'l-İslâmî,Dımeşk,C.I-IV,Sa.19

Zirikli,Hayruddîn,el-'A'lâm,Beyrut 1989